

NA BREGOVIH

B I S T R I C E

H I S T O R I C A L

1850

1850

NA BREGOVIH BISTRICE

Domžale
Odmz-V 908(Domžale)
NA

908(497.12 Kamnik)

0090950921

COBISS •

KUJENICA DOMŽALE

NA BREGOVIH

IZDALO KAMNIŠKO DVAŠKO P
"BISTRICA" OB SVOJI PETINDVAJSESTLETNICI

UREDILA JOŽE VOMBERGAR
IN ŠKOFIČ FRANCE

95 / D921

1938

ZALOŽILO KAMNIŠKO DVAŠKO P
KONJATIŠ KETLOVEDAN

NA BRGOVIN BISTRIČE

20. 10. 1914

PONATIS PREPOVEDAN

NA BREGOVIH BISTRICE

**IZDALO KAMNIŠKO DIJAŠKO POČITNIŠKO DRUŠTVO
„BISTRICA“ OB SVOJI PETINDVAJSETLETNICI**

**UREDILA JOŽE VOMBERGAR
IN ŠKOFIC FRANCÈ**

1938

ZALOŽILO KAMNIŠKO DIJAŠKO POČITNIŠKO DRUŠTVO „BISTRICA“

NA BREGOVINI BISTRICE

IZDALO KAMNIŠKO BIJAŠKO POŠTNIŠKO DRUŠTVO
"BISTRICA" OB SVOLI PETINDVAJSETLETNICI

UREDILA JOŽE VOMBERGAR
IN ŠKOFIC FRANČE

1938

ZALOŽILO KAMNIŠKO BIJAŠKO POŠTNIŠKO DRUŠTVO "BISTRICA"

UVOD

DR. VILKO FAJDIČ

TISKALA MISIJONSKA TISKARNA V GROBLJAH (A. TRONTELJ)

UVOĐ

DR. VIKO FAJDIĆA

To knjigo je v življenje priklical jubilej mladosti: 25 let so mladi študentje med narodom ob bregovih Bistrice živeli in delali. Že tak izreden jubilej sam zasluži posebno pozornost, a misel, ki jo v sebi skriva, še veliko bolj.

Življenje narodov nosi s seboj znake velikih narodovih vrlin, pa tudi težkih njegovih bolečin. Življenjska pot Slovencev bo do današnjega dne označena z žalostno posebnostjo, da krogi inteligence, izobraženih ljudi, nikdar niso znali najti prave zveze z rodno zemljo in narodovo dušo. Večina slovenske inteligence je pod vplivom tujine in še bolj tujih gospodarjev vedno iskala svoje poslanstvo in življenjsko srečo izven našega ljudstva, mu je ostala tuja in neprijazna, včasih naravnost sovražna. Iz naroda je pač izšla, pila njegovo srčno kri, se k njemu še zatekala v potrebi ali če naj ji je služil za podnožje, da se je kam višje mogla vzpeti, ali k narodu nazaj se z univerze in iz tujine ni vračala. Ostajala je v večjih ali manjših mestih in živela tam narodu tuje življenje v objemu vnesenega liberalizma in pozneje izmaličenega nacionalizma. Le redki so bili, ki so našli nazaj, in svoje poslanstvo gledali v poštenem vračanju dobrot in bogastev, ki so jih od rodne zemlje prejeli. Med narodom in večino njegove inteligence, — ne govorim o duhovnikih, ki bodo nosili vedno slavo, da se svojemu ljudstvu niso izneverili — je bila stena, ki je rodila samo zlo za oboje.

V zavesti takega težkega položaja je začela med marksaterimi dobrimi in vernimi študenti našega rodu delovati misel, da je kljub potujčevalni srednji šoli in kljub

»tujj učenosti« visokih šol le treba najti nazaj k narodu in postati njegov izobražen voditelj v brigah življenja. Ker pa se odtujenje zgodi navadno že v letih šolanja, naj se na vsak način najde možnost, da bodo slovenski dijaki že tekom šolskih let zahajali med narod, prisluškovali njegovim potrebam in hrepenenju ter ga že tedaj vzljubili tam, kamor bodo potem postavljeni kot »luč v temi«, v narodnih, verskih, gospodarskih in prosvetnih vprašanjih, kolikor jim bo to v mladi nezkušeni dobi sploh mogoče.

Naravno je, da so ravno počitnice imeli za najbolj pripraven čas za stik z ljudstvom. Res kmalu spočno misel počitniške dijaške organizacije z delokrogi na deželi in ne v mestu in na šoli, kakor so bile druge organizacije. Iz take volje in želje je zrasta organizacija Slovenska dijaška zveza, ki se je razdelila v razne podružnice in pododbore. Toda ne zanima nas tu organizacija, marveč velika in prevažna misel, ki ji je dala življenje. Slovensko ljudstvo je bilo vedno verno, zato je k njemu našel in se pri njem dobro počutil le tak študent in inteligent, ki si je za geslo izbral stvarno in narodu ljubo misel: Z Bogom za narod. Zato nosi vse delo dijaštva v dobi Slovenske dijaške zveze dvojni pečat: Bog in narod pa tudi dvojno korist zdrave vzgoje v verskem in narodnem oziru.

V polni zavesti narod odrešujočih sil, ki jih hrani Kristusova blagovest, slovenski študentje v novem gibanju niso mogli in nikakor niso smeli mimo vsega katoliškega življenja svojega ljudstva, naj se je že izražalo v temeljni vernosti in poštenosti ljudi, ali pa v verskousmerjenih zunanjih izrazih njihovega žitja in bitja. Njihovo delo dosledno temu nosi dvojni znak: ohranjanja starih vrednot in običajev, v kolikor so zmožni kot nekak okvir ohranяти tudi katoliško vsebino, na drugi strani pa neprestanega poglobljanja in razširjanja prave katoliške misli in življenjske smeri. Naj bo z zgledom ali besedo, s predavanjem ali z organizacijo, z vsem so hoteli mladi ljudje v približevanju

ljudstvu prvenstveno zavarovati in utrditi njegov katolicizem, saj so imeli že nemalo zgledov vsestranskega propadanja naroda v hipu, ko usahne živ dotok iz skale, ki je Kristus.

Tujina pa jih je naučila še nečesa drugega. Vzljubili so svoj narod tisti, ki so bili daleč od njega in so od blizu gledali raznarodovalne načrte mačehovske države. V njih je vstala zavest dolžnosti, da mu hite na pomoč, zavest, ki je bila toliko močnejša, čimbolj so jo nekateri njihovi rojaki doslej zanemarjali in se narodu odtujili. Zanimivo je pregledovati zapisnike in poročila slovenskih katoliških dijakov z Dunaja in Gradca, kako jim je v tistih dneh bila pri srcu usoda svojega ljudstva. Ni skoro panoge iz narodovega življenja, ki je ne bi obravnavali, ali se celo nanjo popolnoma strokovno pripravljali. Problemi narodnega gospodarstva in prosvete so bili najprej problemi mladine, ki se je za delo med narodom že v prvih prihodnjih počitnicah pripravljala in je z njihovimi rešitvami skromno ali samozavestno stopala pred ljudstvo na tečajih in v društvih. Vsaka narodova bolečina je postala njihova bol, in sonce, ki je tu in tam narodu zasijalo, je z veseljem ožarilo najprej te študente, ki so v zavesti svojega bodočega poslanstva našli pot k njemu že v prvi mladosti. Če bi tako delala vsa študirajoča mladina, bi nam nikdar ne odpadala večina slovenske inteligence v protinarodne tabore in smeri.

Korist, ki je idealnim študentom samim bila v plačilo za to delo, ni bila malo pomembna. Prosti čas je za študenta velik problem, če naj ga pravilno izrabi. Morda se pri nas s tem vprašanjem še nismo dosti bavili, ali katoliška Belgija in Francija sta si ureditev prostega časa za posamezne stanove in razmere izbrali kot predmet večletnega razmišljanja in iskanja pravilne rešitve. Gotovo je namreč, da more prosti čas počitnic in dopustov biti za človekovo vzgojo in izobrazbo, posebno pa za njegovo vero in moralno, velikanskega pomena. Premnogokrat se zgodi, da

počitnice uničijo, kar ustvari šola in društvo. Zato je bila doba, ko so o počitnicah mladi izobraženci morali služiti katoliškemu ljudstvu po katoliško in zato tudi sami tako živeti, zanje izredno koristna. Ako jih je pri tem podpirala dobra organizacija, še toliko boljše, saj študent v počitnicah nujno rabi opor in zgledov tudi za svoje versko in moralno življenje. Katoliška počitniška društva so prava rešitev premnogim dijakom v verskem oziru. Skušnja kaže, da tisti, ki je upal v prostem času pred ljudstvom izpričati svoje katoliško prepričanje, ga je upal tudi pozneje. Tako so nam podobna društva dala celo vrsto odličnih katoliških starešin s to veliko posebnostjo, da se niso udobno skrivali v mestu, marveč so bili vedno pripravljeni stopiti znova in znova v stik z ljudstvom kot njegovi katoliški voditelji in buditelji. Skušnja »Bistrice« nas uči, da so enake počitniške akcije prave šole slovenskega katoliškega idealizma za bodočo inteligenco, ki v njih in ob njih raste v duhovnem oziru zase in za druge.

Stik z narodom pa pomeni drugo veliko vzgojno komponento, ki jo preveč pogrešamo pri slovenskem študentu, ali vendar tako zelo potrebujemo. Ako naj se vsa študentova izobrazba in priprava na bodoče delo omeji le na štiri šolske stene in na knjige, ki si jih vtepa v glavo, potem je nevarnost, da bo premalo zmožen stopiti na čelo naroda v borbi in delu zaboljšanje njegovega položaja. Nasprotno! Ker ga v mladosti ni spoznal, ga ne bo vzljubil, še zamerjal ga bo z največjo lahkoto. Nič mu ne bo težko tudi po univerzitetnih letih ostati v mestu in daleč od njegove grude, ne bo znal z njim jokati in se veseliti, najmanj pa bo pripravljen za nepoznane dobrine mnogo tvegati. Zgodovina uči, da so se vsi resnični voditelji naroda vzgojili v njegovi bližini in da so že zgodaj začeli svoje korake sporedno z njegovimi in so si njegove želje zapisali kot program svojih želja in načrtov. V tej zvezi je šele vse njihovo pripravljalno delo dobilo smisel in je delo za lepšo bo-

dočnost svojega rodu sladilo težke ure in potne kaplje dela v mestu in šoli. V takem razpoloženju in spoznanju je mlad študent znal tudi svoj privatni študij in zanimanje usmeriti tako in tja, da ga je vedno vodilo čim bliže narodu. Počitniške dijaške organizacije so prav s tem, da so svoje članstvo pošiljale med ljudstvo, ga vodile po slovenski zemlji, mu dajale priliko za nastope pred ljudmi, ki jim je pozneje namenjeno, mu odkrivale narodovo bogastvo in lepote, izvrševale in morejo izvrševati še vedno važno nalogo prave narodne vzgoje mladega inteligenčnega naraščaja, ki mu le v tem slučaju ljubezen do naroda ne bo mogla postati fraza ali pa celo pot do zmaterializiranega življenja.

Ako jubilej dijaštva v kamniškem okraju skriva navedene misli, se ga moremo odkrito veseliti. Ne samo študent, ampak tudi kmet in delavec, inteligent in preprosti fant in dekle, vsi se morajo radovati, da je »Bistrica« bližnjemu in daljnemu svetu pokazala, kako naj se slovenski katoliški študent vzgaja za dobrega narodnega delavca, pokazala pa tudi razmerje, ki naj bi bilo uresničeno čimprej, da morata namreč biti narod in njegova inteligenca vedno eno. Že ta velika zasluga je zadostno priporočilo jubilejne publikacije in tudi vsega nadaljnega dela »Bistrice«.

KAMNIK

**ORGANIZACIJA DIJAKOV V KAMNIŠKEM
OKRAJU**

ŠKOFIC FRANCÈ

IGRALCI VERONIKE DESENISKE
LETA 1925

OB ZAKLJUČKU VERSKO-SOCIAL-
NEGA TEČAJA V GRÖBLJAH
V LETU 1936

ORGANIZACIJA DIJAKOV V KAMNISKEM
OKRAJU

ŠKOPIC FRANCE

K A M N I K

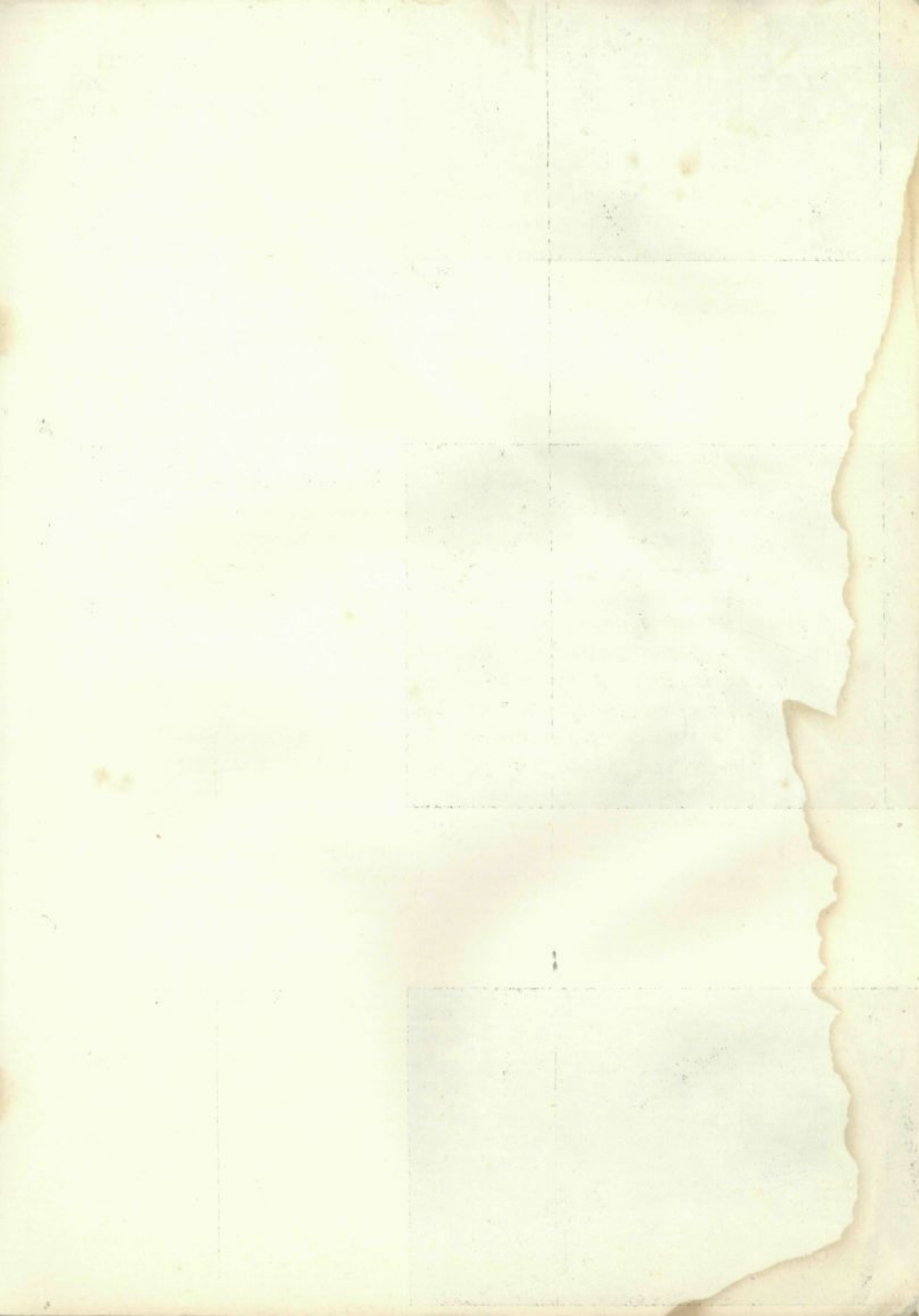

IGRALCI VERONIKE DESENIŠKE
LETA 1925

OB ZAKLJUČKU VERSKO-SOCIAL-
NEGA TEČAJA V GROBLJAH
V LETU 1938

Tvoritev dijaških in tudi drugih organizacij v kamniškem okraju pospešujeta predvsem dva činitelja: nujna potreba in mladi idealizem.

Prva slovenska kat. dijaška društva so bila akademska: Danica, Zarja in Domagoj, ki so se ustanovila v naših študentovskih centrih. Njim so sledila pozneje še druga, akademska in srednješolska ter splošna dijaška društva.

Prvi namen katoliških dijaških organizacij je, ohraniti mladino dobro in vneto za katoliške ideale. Iz prvega namena pa izvira tudi drugi: pomagati drugim, delati med narodom.

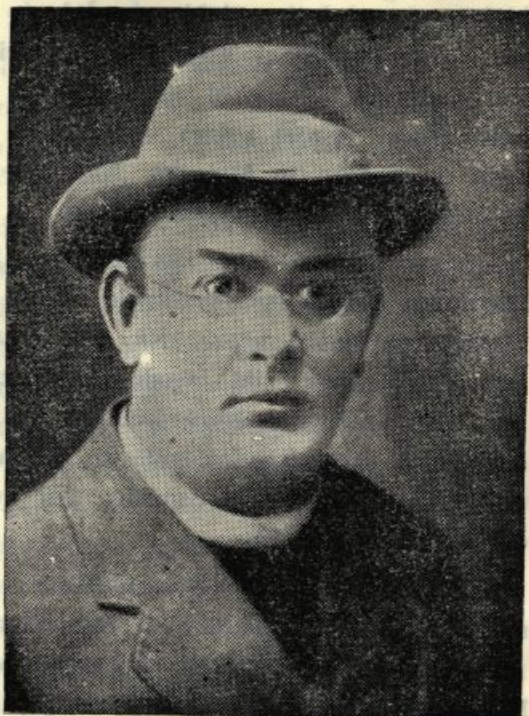
Dijaške organizacije z namenom, ohraniti mladino dobro in vneto za katoliške ideale ter jo tudi med počitnicami zaposliti s prosvetnim delom med narodom, so bile pri nas ustanovljene že pred svetovno vojno, ki pa so med njo povetini prenehale delovati. Organizacijo dijaških društev je po vojni še krepkeje prijela v roke Slovenska dijaška zveza v Ljubljani, ki se je razdelila na različne podružnice in podobore.

*

L. 1912. je bilo v Kamniku veliko dijaško zborovanje, na katerem je med drugimi govoril tudi dr. J. Krek in navduševal dijaštvo za prosvetno delo med ljudstvom. Zbranih je bilo nad 800 srednješolcev in akademikov. Krekove besede so spodbudile skupino kamniških dijakov, ki je takoj po zborovanju odšla na izlet v Kamniško Bistrico in tam sklenila ustanoviti dijaško počitniško društvo za kam-

niški okraj. Naslednje leto, o počitnicah 1913., je bil ustanovni občni zbor kamniškega pododboru Slovenske dijaške zveze v Mengšu s prvim predsednikom in ustanoviteljem sedanje dijaške organizacije za kamniški okraj, ing. V. Molkom. Dijaki so takoj šli na delo in začeli vneto delovati po navodilih idejnega ustanovitelja in pobudnika dr. Jan. Ev. Kreka.

Kakor v vseh prosvetnih organizacijah, tako je tudi v kamniškem pododboru Slovenske dijaške zveze za časa vojne delovanje prenehalo, ki je pa do pričetka svetovne vojne bilo dosti močno in živo. — Ko je po vojni gorenjska podružnica Slovenske dijaške zveze ob začetku počitnic leta 1919. zborovala v Radovljici, je iz neznanega vzroka sklenila, da se razpusti kamniški pododbor. Ker pa so kmalu za tem sprevideli, da je delovanje dijaštva v kamniškem okraju s tem oteženo, so zopet poživili ta pododbor v upanju, da bo njegovo delovanje cvetelo tako, kakor je cvetelo pred svetovno vojno. Ponovni ustanovni občni zbor kamniškega pododboru gorenjske podružnice Slovenske dijaške zveze je bil nato 31. avgusta 1919. v Komendi. V tej poslovni dobi so imeli v programu neko večjo prireditev, ki pa je zaradi ovir niso priredili. Uprizorili pa so v Domžalah igro »Na Osojah« ter za zaključek počitnic še enkrat sklicali vse dijake k prijateljskemu sestanku. Po zaključku velikih počitnic se dijaki do pričetka naslednjih velikih počitnic navadno ne sestajajo. Dijaška organizacija v kamniškem okraju pa ima že od nekdanjega navado, da skliče redni občni zbor že o Veliki noči, da si more novoizvoljeni odbor napraviti podroben načrt za delo o počitnicah. Tako so že tudi v letu 1920. imeli 8. aprila občni zbor v Domžalah. V tem letu so začeli nabirati knjige za Prekmurce, po prosvetnih društvih so pričeli prirejati predavanja, uprizorili so igro »Črnošolec« ter priredili en izlet.

DR. J. EV. KREK

Slovenska dijaška zveza v Ljubljani je v teh letih uvidela, da bo bolje opravljala svojo nalogo, če se bo nekoliko reorganizirala. Reorganizirala se je zlasti glede razdelitve teritorija Slovenije na manjše upravne enote. Na seji osrednjega odbora Slovenske dijaške zveze dne 3. septembra 1920. je bilo soglasno sklenjeno, naj se gorenjska podružnica ukine, nadomeste pa jo naj štiri novoustanovljene, popolnoma samostojne, med seboj neodvisne podružnice Slovenske dijaške zveze in sicer: Blejska podružnica, Kranjsko-tržiška podružnica, škofjeloška podružnica in Kamniška podružnica. Meje med posameznimi podružnicami naj določijo podružnice same med seboj. Kamniška podružnica bi Kranjsko-Tržiški odstopila kraj Vodice in okoliške vasi, ki so prej spadale v delokrog kamniškega pododbora. Zapadna meja kamniške podružnice pa naj bi bila črta Pšate. Vasi,

ki leže ob tej črti, naj bi pripadale še k kamniški podružnici. Novoustanovljeni litijski podružnici, ki meji na kamniško podružnico, naj bi pripadali vsi kraji južno od črte: izliv Pšate, vrhovi gričev severno od Vač, dalje proti severu do Trojan in Motnika. Natančnejše meje naj bi izdelal odbor Slovenske dijaške zveze.

V poslovnem letu 1921.-22. je 13. julija 1921. bil v Domžalah prijateljski sestanek članov kamniške podružnice Slovenske dijaške zveze. Na tem sestanku je bilo predlagano, naj poverjeniki izvedejo statistiko vsega dijaštva v kamniškem okraju. Poverjenikom so določili delokroge — sekcije, ki so jim načelovali in ki jih je na tem sestanku ustanovila kamniška podružnica kot svoje podružnice. Določili so sedem sekcij:

Prva sekcija je obsegala: Tuhinjsko dolino s Šmartnom, Zg. Tuhinjem, Špitaličem, Motnikom in Češnjicami. — Druga sekcija je obsegala: Stranje, Mekinje, Godič, Tunjice. — Tretja: Rova, Brdo, Zlatopolje, Vranjo Peč. — Četrta: Homec, Šmarco, Radomlje. — Peta: Mengeš, Domžale, Dragomelj, Sv. Jakob ob Šavi. — Šesta: Ihan, Trzin, Komendo, Moste, Zalog. — Sedma: Krašnje, Blagovico, Peče, Moravče.

Naštetim sekcijam so načelovali že zgoraj omenjeni poverjeniki, ki so bili člani odbora kamniške podružnice Slovenske dijaške zveze same. S to razdelitvijo so delovanje dijaštva v kamniškem okraju znatno poživili. V določenih razdobjih so prirejali sestanke, na katerih so poročali vsi poverjeniki o svojem delovanju. Na sporedu je bilo vedno tudi predavanje kakega akademika o poljubni aktualni temi ter predavanje kakega starešine. Na takih sestankih so tudi naštudirali program za delo celotne podružnice, ki so ga včasih izvedli, velikokrat pa tudi ne. Vendar moremo v teh letih opaziti, da je kamniška podružnica delovala zelo vneto. Delali so v istem smislu kakor prej, a delali so s

podvojeno silo. Podružnica si je tako utrdila ugled in si pridobila lep sloves.

29. julija 1923. so praznovali desetletnico obstoja. Seveda so takrat pokazali vse, kar so zmogli. Videlo se je tudi, kak ugled imajo študentje v kamniškem okraju.

»Slovenec je med poročilom o desetletnici napisal:

Kamniška podružnica Slovenske dijaške zveze postaja v svojem okrožju odličen kulturni faktor, ki med počitnicami in tudi med šolskim letom širi s predavanji, pevskimi in glasbenimi nastopi ter igrami zdravo prosveto med narod. Ljudstvo je ponosno na ta katoliški pomladek bodoče inteligence, ga spoštuje in ceni ter mu gre na roko, ker vidi njegove idealne cilje. Vez med katoliškim dijaštvom in narodom se tako ohranja in učvrščuje, prav po lepem geslu, katerega si je naša katoliška učeča se mladina zapisala na svojo zastavo: Z Bogom za narod!

Z desetletnico je dosegla organizacija svoj višek, ki pa ni bil trenuten, temveč je ustvaril neko raven, ki jo je obdržala vse do svoje petnajstletnice. V tej dobi zaznamujemo prireditve, ki po svojem notranjem in zunanjem uspehu celo presegajo to raven in pomenijo trenutne viške nad to osnovo.

Predvsem je treba omeniti v letu 1924. uprizoritev Župančičeve »Veronike Deseniške«, ki je po vsej kulturni Sloveniji vzbudila veliko pozornost. Pri vseh ljudeh je delavnost katoliških študentov kamniškega okraja in njihova stvariteljska moč žela polno priznanje. Saj je celo avtor »Veronike Deseniške«, Oton Župančič sam, dovolil študentom kamniškega okraja, da kot prvi vprizore njegovo najboljše izvorno dramatsko delo, prihajal sam med nje in se zanimal za študij igre, ki je stopala po študentih prvič na oder. Z avtorjevo pomočjo in zanimanjem ter z njegovim zaupanjem je predvsem poudarjen ugled podružnice, ki ga je že takrat povesod uživala. Uspeh te prireditve je bil tako ve-

lik, da so še danes vsi člani ponosni na to krstno predstavo.

Podružnica pa ni samo prirejala iger, temveč je tudi skrbela, da kulturni nivó ljudstva zviša v vseh področjih. Uspehi njenega dela so se opažali zlasti v socialnem in karitativnem področju, kakor tudi pri narodno - obrambnem delu.

Veliki študentovski tečaji v Domžalah, Kamniku, Grobljah, ki so nekateri privabili dijaštvo iz vse Slovenije, še danes žive v spominu vseh takratnih članov.

Tečajev pa niso prirejali samo za študente in njihovo izobrazbo, temveč tudi za širše občinstvo. Na takih tečajih je dijaštvo samo obravnavalo vprašanje gospodarskega, kulturnega in socialnega dviga naroda. Tolmačilo je ljudem, na kak način bi bilo mogoče kamniški okraj v vsakem pogledu izboljšati. Predvsem pa je treba letos — ob srebrnem jubileju — poudariti, da je dijaštvo precej globoko zoralo kulturno ledino v kamniški okraj, saj so posledice vsepovsod vidne, kar sedaj že lahko ugotavljamo. V gospodarskem in socialnem področju pa opravlja to delo še naprej po svojih bivših članih in sedanjih starešinah, ki zavzemajo ugledna mesta, bodisi v okraju samem ali drugod, in s svojim uspešnim delom dajejo poudarek prvim početkom svojega delovanja, ki so bili ravno v naši organizaciji.

V teh letih krepkega in pogumnega razmaha naše organizacije pa je članstvo spoznalo, da mu njen notranji ustroj ne dopušča še krepkejših zasnov in širokopoteznosti pri njegovem delu. Zato je začelo graditi novo ogrodje svoji organizaciji. S prav v jedro segajočimi spremembami pravil, ki so ji dajala večjo prožnost in možnost še širšega razmaha, se je prenovila in pomladila v kamniško dijaško počitniško društvo »Bistrica«. Takoj pa je treba poudariti, da to ni novo društvo, temveč stara organizacija s tako spremenjenimi pravili, kakor so zahtevale

časovne, krajevne in delovne prilike. Nova ureditev društva je bila odobrena in sprejeta na izrednem občnem zboru k. d. p. d. »Bistrice« dne 29. julija 1925. Ta občni zbor je bil velikega pomena za našo organizacijo. Reorganizacija, ki je bila doslej zasnovana le v lepih željah idealnih članov, je našla tudi svoj temelj; sprejeta so bila vsa pravila, ki naj bi uredila organizacijo po načrtih zasnovateljev reorganizacije. Prejšnja uredba nikakor ni mogla zaradi teritorija, ki ga je imela podružnica, zadostiti potrebam in ciljem, ki si jih je stavila do vsega številnega in raztresenega članstva. Oddaljeno članstvo iz Tuhinja ali iz Moravč se ni moglo redno udeleževati sestankov in skupnih prireditev podružnice. Toda tudi ti člani ne smejo biti izločeni od koristi in dobrin, ki jim jih more nuditi organizacija. Tudi ti člani ne smejo živeti brez organizacije. Nova ureditev je dala tudi tem priliko, društveno se udejstvovati, ko je razdelila vse društvo na sekcije. V teh sekcijah naj bi se vršilo glavno društveno življenje, le nekaj skupnih prireditev naj bi ohranjalo skupnost in vez med vsem članstvom. Nova pravila so določila, da vse društveno delovanje vodijo štirje poverjeniki, vsak svojo posebno vrsto: izobrazbo, dramatiko, glasbo, zabavo. Kot vrhovna inštanca pa vodi vse organizacijsko življenje odbor petih članov: predsednik, podpredsednik, tajnik, blagajnik in odbornik za organizacijo. Sekcije vodijo sekcijski načelniki, ki jim pomagajo podnačelniki. Sekcij so določili pet: cerkljansko, komendsko, domžalsko, kamniško, moravško, tuhinjsko. Razmerje in odnošaje sekcij med seboj in do skupne organizacije so s poslovníkom točno določili.

V tej smeri je »Bistrica« živela naprej in delala še s podvojeno silo pod geslom »Z Bogom za narod!«

V to dobo segajo prireditve po vsem kamniškem okraju, bodisi predstave, bodisi predavanja. Ugled, ki ga je »Bistrica« uživala tudi pri drugih dijaških društvih, bodisi pri akademskih ali srednješolskih, dokazuje zborovanje Slo-

venske dijaške zveze v letu 1925. v Kamniku. V letih od 1923. do 1928. je dijaštvo z naklonjenostjo občinstva ustvarjalo kulturne dogodke, ki niso bili prazniki kamniškega okraja samega, temveč so odjeknili tudi po širni Sloveniji.

Tvornost in delavnost dijaštva se je zaradi položaja krajev osredotočevala predvsem v Domžalah in v Kamniku. Pohitelo pa je tudi ven in imelo predstave ter predavanja skoro prav povsod v okraju. Lukovica, Moravče, Dob, Domžale, Groblje, Mengeš, Kamnik, Mekinje, Sela in tudi drugi kraji še danes z veseljem poudarjajo delavnost dijaštva in gredo še danes tej organizaciji na roko.

Dela posameznikov, ki so hodili po okraju in izpolnjevali igrani, ki jih je uprizarjalo. Prirejali pa so tudi različne kulturne večere, na katerih so dijaki tolmačili ljudstvu dela in pomen domačih pesnikov in pisateljev, pozabljali pa tudi niso svetovne, zlasti slovenske literature.

Dijaštvo je začelo v tej dobi vpeljavati prireditve, ki so bile za kraj in narodovo delo potrebne (Ciril-Methodovo kresovanje, prosvetne večere in podobno).

Za svojo vsestransko izobrazbo pa so študentje skrbeli s tem, da so imeli zase vsak teden v sekcijah predavanja, tako da je njihova tvarna moč in sposobnost rastla v vsakem pogledu.

To je v glavnih obrisih delo celote od desetletnice do 15 letnice.

Dela posameznikov, ki so hodili po okraju in izpolnjevali pri prosvetnem delu trenutno nastale vrzeli, bi se pa dala popisati le v spominih, ki bi jih moral napisati vsak posameznik in pa posamezna društva.

Seveda pa dijaštvo kamniškega dijaškega počitniškega društva »Bistrice« ne bi moglo v taki meri razvijati svojih sil in ne s takim uspehom orati kulturne njive, če ne bi bilo vedno tako ozko in prisrčno povezano s takratnim predsednikom prosvetnega okrožja za kamniški okraj, z g. Tomazičem, s sedanjim dekanom v Trebnjah, tedanjim

župnikom na Selih in če mu ne bi vsekdar in v vsakem oziru stal ob strani gospod duhovni svetnik Bernik Franc, domžalski župnik. Ta se je oziral na vse težnje dijaštva. O počitnicah, pozimi in poleti jim je dajal društveni dom z vsem inventarjem v poljubno uporabo. Nikdar ni s kako ozkosrčno gesto oviral dijaštva pri njihovem mladostnem ognju, temveč ga je s svojo bodrilno besedo vedno in povsod spodbujal k delu, z njim soustvarjal in tako hkrati dajal zagotovilo prave usmerjenosti dijaštva samega. Za to njegovo res očetovsko skrb se mu je »Bistrica« nekako oddolžila z imenovanjem častnim članom društva. Društvu je gospod duhovni svetnik in domžalski župnik še danes prav tako naklonjen ter živi z njim kakor njegov pravi član.

Že po petnajstletnici »Bistrice«, ki jo je praznovala leta 1928. v Domžalah, pa je tvorna moč društva začela pojemati. Usodno za njo je bilo zlasti dejstvo, da odbori, ki so dotlej vodili društvo, niso imeli toliko sposobnih naslednikov, da bi mogli in znali s takim uspehom voditi tako širokopotezno zasnovano in vpeljano delo. Moč so društvu jemali tudi notranji spori, ki so se tedaj začeli pojavljati v društvu. Ta upad pa je bil tudi posledica slabega vodstva centrale Slovenske dijaške zveze v Ljubljani, ki ni dovolj skrbela za svoje podružnice ter s člani ni dovolj vzdrževala, kaj šele krepila stike z njimi, tako da so sčasoma ti stiki popolnoma izginili. Vsa ta dejstva so društvo »Bistrico« oslabila in ji vzela tisto notranjo moč, s katero mora vsaka organizacija vezati člane med seboj. Za društvo »Bistrico« je nastopil čas, v katerem bi bilo potrebno popolno prenovljenje vsakega posameznega člana, potem pa zopetna poglobitev v društveno zunanje delo. Ker pa vsega tega ni bilo, je takratno članstvo na občnem zboru leta 1930. — tudi pod pritiskom političnih razmer — sklenilo prostovoljen razid društva...

*

Po petih letih, t. j. v letu 1935., pa so zopet nekateri začutili potrebo po organizaciji, ki bi študente kamniškega okraja tudi med počitnicami zaposlila. Nekdo je sklical sestanek akademikov kamniškega okraja, kjer se je sklenilo, da se vložijo pravila za novo dijaško društvo »Branac«. Pravila so bila sestavljena in pravilno vložena na kamniškem okrajnem glavarstvu, a o odobritvi pravil ni bilo nobenega glasu. Ker se je po različnih informacijah dalo sklepati, da akcija z novimi pravili ne bo uspešna, je nekdo predlagal, naj se poiščejo pravila »Bistrice«, ki oblastveno ni bila razpuščena in tudi o razidu društva niso poročali na noben urad.

Ko so pravila našli in ko je bilo ugotovljeno, da ima kamniško dijaško počitniško društvo »Bistrica« še pravico do življenja, je bil leta 1935. za binkošti sklican občni zbor, ki se ga je udeležilo okrog deset ljudi, nekaj dijakov-akademikov in nekaj prejšnjih članov »Bistrice«. Izvolili so odbor, ki je imel nalogo organizirati čim več katoliških študentov kamniškega okraja. Odbor je šel takoj na delo. Že prvo leto je zbral v društvu okrog petdeset članov, priredil mogočno kresovanje sv. Cirila in Metoda, trikrat z uspehom vprizoril Jalenovo dramo »Bratje«, organiziral več izletov ter v jeseni priredil dobro uspeli družabni večer v Društvenem domu v Domžalah pod pokroviteljstvom bana dr. Marka Natlačena. Ob tej priliki so se študentje kamniškega okraja po daljšem presledku zopet predstavili širši javnosti. Med šolskim letom, ko »Bistrica« zaradi študija dijakov ne more delovati, so se študentje o božičnih počitnicah zbrali le k prijateljskemu sestanku. O veliki noči pa je odbor za zaključek svoje poslovne dobe organiziral tridnevni tečaj, kjer so povprečno štiridesetim študentom predavali o aktualnih problemih sami priznani predavatelji.

Na občnem zboru, ki je temu tečaju sledil, je bil izvoljen deloma nov odbor, ki je imel nalogo, življenje v organizaciji poglobiti in članstvo čim bolj povezati med seboj.

Prireditve, ki jih je v tej poslovni dobi »Bistrica« priredila, so bile podobne onim v prejšnjem letu. Organizirala se je tudi akcija za postavitve spomenikov vsem kulturnim delavcem, rojenim v kamniškem okraju, v obliki spominskih omaric s knjigami pisateljev, ki naj bi jo dobila vsaka rojstna hiša priznanega kulturnega delavca. V poslovni dobi 1936.-37. je »Bistrica« nadaljevala s tradicijo prejšnjih let. Dne 5. septembra 1937. je društvo »Bistrica« priredila proslavo kulturnih delavcev; obiskala je dom Frana Maslja — Podlimbarskega v Spodnjih Lokah, pod Limbarsko goro, dom Janka Kersnika na Brdu, dom Ivana Vesela — Koseskega v Spodnjih Kosezah, dom dr. Frana Detele v Moravčah, dom Janeza Trdine v Mengšu, dom Jerneja Kopicarja v Repnjah, v Kamniku pa je bila proslava Antona Medveda in Jurija Japlja. Povsod je ljudstvo študente z navdušenjem sprejemalo in rado poslušalo govore o življenju, delu in pomenu v tisti hiši rojenega moža. Povsod so se čitali tudi odlomki iz njegovih del in povsod so bile na sporedu še deklamacije. Hišnemu gospodarju je bila izročena v varstvo spominska omarica s knjigami v tisti hiši rojenega pisatelja in spominska vpisna knjiga za obiskovalce. Povsod so bile na sporedu narodne pesmi, ki jih je pel akademski oktet, za njim pa seveda vse ljudstvo. V jubilejnem letu 1937.-38. je društvo »Bistrica« že tudi priredilo tradicionalni izlet k izviru reke Bistrice in tradicionalno Ciril-Methodovo kresovanje. — Kot uvod v jubilejne proslave petindvajsetletnice pa je od 4. do 8. julija organiziralo krasno uspeli versko-socialni tečaj v Grobljah.

*

V dneh 3. in 4. sept. 1938. se je vršila velika proslava 25-letnice »Bistrice«. 3. sept. smo v Kamniškem domu imeli krasno uspelo zborovanje vsega dijaštva Slovenije, kjer so »Bistrico« pozdravili zastopniki vseh študentskih društev in zvez v Sloveniji, katero je tudi navdušeno pozdravila

zastopnica zveze čeških katoliških študentov. — Po zborovanju je bila v smislu nadaljevanja proslave kulturnih delavcev odkrita Juriju Japlju spominska plošča, dne 4. sept. pa spominska plošča generalu Maistru. Z odkritjem te plošče se je pa že pričel veliki narodno-obrambni tabor, ki se je vršil pod pokroviteljstvom dr. G. Rožmana in dr. A. Korošca. Taboru je prisostvoval odposlanec Nj. Vel. kralja Petra II. Udeležila se ga je tudi ogromna skupina organiziranega delavstva kamniškega okraja. — Zvečer so člani »Bistrice« v domžalskem društvenem domu z uspehom uprizorili Vombergarjevo »Igro življenja«, pred katero je imel častni član g. duh. svetnik in župnik Bernik Franc prisrčen in navdušen govor. »Igro življenja« so ob priliki proslave ponovili dvakrat v Kamniku in enkrat v Mengšu.

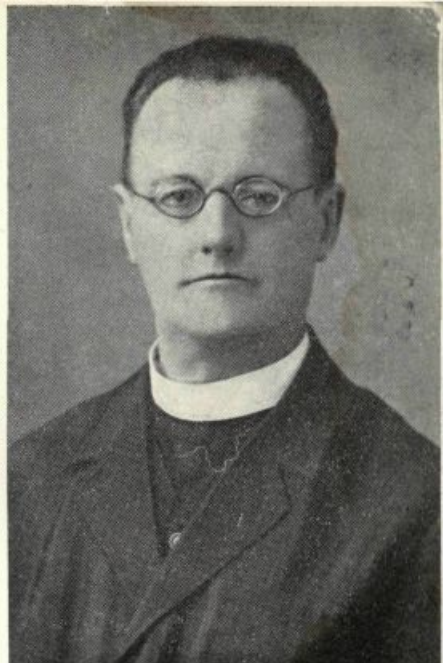
*

Če zasledujemo zgodovino in življenje katerekoli organizacije, navadno opazimo, da v nekih gotovih razdobjih doseže višek, kmalu za tem pa začne hirati. Nekatere organizacije izhirajo, nekatere pa samo nekaj časa mirujejo, a potem še lepše in še krepkejše zažive in zopet dosežejo svoj višek. Tako se mora tudi pri organizaciji študentov v kamniškem okraju ugotoviti takšno življenjsko valovanje. Po vsem delovanju v novejši dobi moremo soditi, da se kamniško dijaško počitniško društvo »Bistrica« za svoj petindvajsetletni jubilej od zadnjega nizkega padca zopet bliža nekemu višku, ki naj ustvari raven, katero bo mogla dolgo vzdrževati slovenskemu narodu in njegovi kulturi v korist po svojem geslu: »Z Bogom za narod!«

ustojnica svoje študentske kulture. — Po oboro-
vanju je bila v sredini naslednje prostave kulturnih de-
javov odprta Jurija Japija spominjala ploča, dne 4. sept.
ga spominjala ploča generala Milana Z. odločena te plo-
če se je pa, če pridel veliki narodno-obrambni tabor, ki
se je vrtil pod pokroviteljstvom dr. G. Kolmanja in dr.
A. Karolca. Taboru je prisostvoval odposlanec NI. Val.
Kuzija Petra II. Udelača, se ga je tudi ogrožena sliplina
organiziranega delavstva iz okolice okruga. — Zvečer so
bili slišni v domoljubnem društvenem domu z uspehom
opisani Vozdružjevo igro življenja, pri kateri je
imel Japin član g. duh, svetnik in župnik Beralt Frano
priredil in razvil govor. Igra življenja se ob priliki
prodaje pisanih listov v Kamniku in enkrat v Mlogi.

Ob naslednjem zgodovinsko življenjsko katoliško organi-
zacija, narodno spomin, da v naših gibanjih različnih de-
selj vseh, kmalo se tega pa začne hirati. Nekatere organi-
zacija deluje, nekateri pa samo nekaj časa mirujejo, a po-
tem se lepše in se krepijo zaživeti in zopet dosežejo svoj
cilj. Tudi se mora tudi pri organizaciji študentov v kam-
niškem okraju ugotoviti takšno življenjsko velovanje. Po
vse delovanje v novem dobi moramo vedeti, da se kamni-
ške študentske politične društvo aktivirajo za svoj petindvaj-
setletni jubilej od začetka našega podca stopi bila naba-
na vika, ki naj ustvari raven, katero se mogla dolgo
vdraviti slovenskemu narodu in njegovi kulturi v korist
pa stoji na glasu: »Z Bogom za narod«

NAŠ ČASTNI ČLAN BERNIK FRANC

D O M Ž A L E

PRED KOPITARJEVIM
DOMOM V REPNJAH

O POMEMBU IN SMOTRU DRUŠTVA
MLADIH LJUDI
GENE KRANJC

V temle praznem času, ko je množica ljudi izgubila tla, na katerih je doslej trdno stala, in ko marsikdo, ki je doslej vedel, za kaj dela, in je bil pri tem svojem delu vsaj kolikor toliko miren, ne vidi več polnega smotra svoje življenske poti, ki se mu je na skoraj neverjeten način polagoma oddaljeval in bil vsak dan bolj temen, da ga nazadnje ni bilo več, v temle praznem času pisati idejni članek o pomenu in smotru društva mladih ljudi je kaj malo prijetna in kaj malo uspeha obetajoča, a zato nič manj potrebna naloga. Danes je na svetu glasnih in kričečih besedi raznih gesel in programov, ki naj vodijo ljudi v dobro preračunano smer, pač že toliko, da bi se še zapisani program svobodne in poštene mladosti brez vsakega sledu izgubil med njimi posebno še zato, ker bi bil v kričeči družini ves tih brez časa, za katerim hlastati smo se danes že tako navadili. Danes se namreč vse preveč naglása govori, vse preveč se posluša le odmev ukazujočih besedi kot pa besede same. Življenje se pa vendar ne da s povelji uravnati. Saj ga mora glasna beseda popariti, kot popari mrzla slana mlado rast in cvet. Kot na ogromni licitaciji smo in peščica skrivnostnih sil daje druga čez drugo višje in višje ponudbe za naša življenja. Mi se pa nikar niti za trenutek ne varajmo, da je kdo kdaj resnico v hrupu našel ali da se je kdaj resnica v taborih branila in utrjevala. Mi pa smo se izgubili v temle času brez dna in smo kot majhni otroci sredi gluhega gozda, ki odmeva v naših obupnih klicih, ali pa že stojimo v osupli oneme-

losti in strtosti ob strani, mesto da bi bili jasni ljudje, ki si sami poiščejo in začrtajo svojo bodočo pot.

Izpremenilo se je življenje okrog nas, mi pa ne moremo biti več stari ljudje in ne znamo biti novi. Bila so nekdanj polja okrog vasi, na katerih je vsak vaščan vsako kepo prsti poznal in jo imel rad. Bile so lepe ceste, v sto ovinkih so se vzpenjale v gore, v lepih lokih so obkrožale doline in jarke, lepo je bilo hoditi po njih. Bili so prijetni domovi sredi zelene trave, brez bodečih in visokih ograj, ker v njih so bivali ljudje, ki so se radi imeli. Vse to je bilo še včeraj. — Potem je čez noč med vasmí zrasla fabrika in na pozabljeni in zaničevane njive gleda le še dim, ki se vali iz visokih dimnikov dan in noč. Prejšnje naše poti zamenjujejo dolgočasne in težke betonske ceste, na katerih se le stroj dobro počuti, za tisoč ljudi na njih so pa in bodo le utrujajoči križevi poti z eno samo neskončno črto. Na mestu domov so zrasla stanovanja; sto ljudi biva pod eno streho pa se komaj poznajo ali pa še to ne. In tudi premnoga hiša med zeleno travo je nehala biti dom; vsak večer ali samo še vsako nedeljo pridejo še vanjo njeni ljudje s t a n o v a t ; za enkrat morda še vsako nedeljo, čez nekaj časa jih pa tudi še ob nedeljah ne bo več; izgube se.

Vsak dan več ljudi izgublja v temle izgubljenem času svoja tla. Saj vem, da je popolnoma zgrešeno in brez pomena tarnati tudi nad takim življenjem, ki ga gledamo in živimo danes, in hrepeneti po harmoniji miru, ki je nikoli ni bilo in je nikoli na svetu ne bo. Toda v grozo in največjo krivico, v kateri trpi in gine še zadnja zdrava kri, se lahko izpreobrne boj, v katerem so si nasprotniki izgubljeni izkoreninjenci, ki jih obenem vodi in slepi v najlepše besede oblečeni ledeno hladni račun oblasti in denarja želnih, s človekovo srečo ne računajočih sil, in podžiga še zavedna ali tudi že nezavedna želja in krik vsakega še ži-

vega človeka: Živeti! pa kakorkoli že, toda: Živeti! Kajti tako se mi zdi, da nas je vsak dan več ljudi, ki ni v naši oblasti naš jutrišnji kruh, ljudi, ki smo odvisni od dobre ali slabe volje, od pravnega ali manj pravnega računa našega nevidnega gospodarja, ki nas bo jutri še potreboval ali pa ne več, ki nas bo jutri še rabil ali pa zamenjal z drugimi strojčki ali tudi žrtvoval, če bo tako kazalo. Kajti tako se mi zdi, da nas je vsak dan manj ljudi, ki vedo, da jim bodo jutri in pojutrišnjem in tja do groba sijale zvezde in sonce n jih o v e g a neba in cvetele danes in jutri in tja do groba n jih o v e njive, travniki in gozdovi. Vsak dan več nas je prvih in vsak dan manj nas je drugih, in to ni dobro. Kajti slaba in kratka je rast izpodjednih dreves.

Neskončno rad bi se pobahal z ugotovitvijo, da se motim; da so kar tako le za kratek čas prišle črne misli k meni v vas, da bo lepše potem, ko jih spet ne bo. Neskončno rad bi videl, da so vse te-le moje sprednje vrstice neumna zmota mladega človeka, ki pač ne zna razločiti pravo od nepravega, in ne razpoznati oblaka, v katerem se megla dviguje v nebo, od drugega tako polnega toče, da je ne more in ne more že več nositi. Saj je še gorko sonce pomladi, a v srcu je le težka in temna slutnja, ki noče in noče miniti. Kako je s teboj, mladi človek, kdorkoli si?

Življenja pomlad je mladost. V njej poženo tisoči in milijoni cvetov. Ne rodi pa vsak cvet sadu, komaj vsak stoti cvet rodi sad, ki pravilno dozori.

O najbolj močnih mladikah, ki jim je življenje v močno rast in najbolj zdravi sad na najvišjih vrhovih dreves kar usojeno, ki vedo, kje bodo najlažje in najprej uspeli in so kralji na svojih mestih, kjer jim sveti največ sonca, o teh najbolj močnih mladikah, naših prerokih in kažipotih govoriti ni potrebno. Za njimi pa raste še množica manj močnih in srečnih, ki so tla za prve, in ki se prvim skušajo sem pa tja približati in iz prvih črpajo pobud za svo-

je delo. Kot je rast prvih prvenstveno iz njih samih in jim je družba le drugovrstna potreba, tako ti drugi v prvi vrsti žive iz družbe in svoje okolice in svoje delo le lahko barvajo s svojimi življenji. Ta druga vrsta ljudi dobre volje tvori najširši kader vsake delavne družbe, ki more posebno lepo uspevati tedaj, če je enovrstna, če je čim manj v njej slabotnih življenj tretje vrste, ki jim je ta posel odmerjen na svetu, da lepo pripravljajo setve, ki so jih drugi sejali, in se brez posebnih pretresov lahkih src pripeljejo do svojega zasluženega konca. Ljudje dobre volje na sredi so naša široka mladost, kot mladost navadno pojmujeemo.

V mladosti, pisani pomladi življenja, življenje cvete. Odcvetelo je že mnogokrat, včasih bolj, drugič manj srečno. Kakršen je bil cvet, takšen je bil potem sad. Zato pa ni in ni in ne more biti vseeno (tega ne morem dovolj poudariti!), kakšen je čas cvetja, kako cvetje gojimo in skrbimo zanj, ali mu prilivamo in ga varujemo pred mrazom — ali ga prepustimo samemu sebi — ali ga pa trgamo in uničujemo! In spet se mi zdi, da je danes tako, da se tole poslednje z njim godi! Saj ne more nihče zahtevati, da bi ga v kakšne plenice zavijali, kar spet ni prav in dobro, a naša prva skrb mora biti, da mu preskrbimo zdravo rast!

Že sama izpremenjena okolica našega življenja je ustvarila razmere, ki so za marsikatero mlado življenje vse prej kot ugodne. Ljudje, ki se selijo iz podirajočih se gorkih domov v hladna stanovanja, si pač slabo prebirajo. In če končno to mora biti, kar ni vedno res, mladost tudi v tem slučaju ni na boljšem. A to so le bolj posamezni primeri, ki sami po sebi za mlado življenje še niso nevarni, in nevarnost največkrat nastane le iz nenavajenosti in neprilagojenosti novim razmeram.

Vse izpremenjeno življenje v novi okolici pa je rodilo iz bogve kakšnih vzrokov, za bogve kakšne grehe, ki so se morda že sto in sto let nabirali in kopičili vse višje in višje in se do naših dni nagrmadili tako visoko, da je

že blizu konec čakanja in potrpljenja in je pred vrati ka-
zen, — rodilo je pač sile, ki so danes že med nami, sile, ki
si že zbirajo svoje vojske in iztegujejo svoje obljub in za-
vetja polne roke in vabijo pred vsem mlade ljudi z njihovih
poti in jih vpregajo v svoje težke vozove. Tu ne gre za
poedince. Vsi se kupujejo, vsa mladost, tudi poedince ne
izgrešiti!

Zato je danes bolj kot kdajkoli potrebno društvo mla-
dih ljudi dobre volje, kjer si poedinec išče zgleda in črpa
moči in vztrajnosti, da bo ostal na poti, ki mu je od Boga
določena! Društvo, kjer bolj živi ljudje pritegnejo k sebi
manj močne delavce, in se vsi povežejo v celoto, ki ji ni
lahko priti do živega. Društvo, ki je obenem zaščita pred
nevarnostjo, pobuda k delavnosti in torišče rasti pravih
sadox!

Da pa društvo živi in ima svoj pomen in doseže skupni
smoter vse mladosti, ki je zdravi sad vsakega človeka, ki
ga je življenju dolžan, moram na prvem mestu poudariti
osnovno lastnost vsake mladosti, brez katere že tudi mlado-
sti same ni:

m l a d o s t j e s v o b o d n a !

Ta resnica je kaj priprosta, v njen dokaz je vsaka be-
seda odveč; ker malo ptičev se izvali v kletkah, in še tistim,
ki sem pa tja se, je usojeno le kratko, bolno življenje. Te
resnice bi v času, ki bi bil manj prodan kot današnji, pač
ne bilo treba tako poudarjati! Živi sok življenja ni in ne
more biti naprodaj. Zato se v mladosti, ki je pripravljena
prodati se, ne pretaka zdrava kri; zato je mladost, ki se
proda, že izpočetka izrojena, in nima moči in sposobnosti
za življenje, ni bila živa in mlada nikoli. Nekaj težkega in
grdega mora biti v človeku, ki se iz kateregakoli vzroka
poniža v vlogo priganjaškega hlapca! In kako dolgo zve-
stobo lahko pričakujemo od človeka, ki se je naprej sam
sebi izneveril!

Svoboda — osnovni pogoj mladosti; naše prvo in zadnje znamenje, ki nam je skupno in po katerem se poznamo. Na tem znamenju pa rasti toliko, kolikor nas je. Poedinemu življenju, ki naj rodi sad, rasti predpisati nihče ne more! Kakšna laž in zmota, če kdo slepi z močjo kakorkoli uniformiranega krdelarstva! Kakšno bo razočaranje, če kdo od njega pričakuje sadov!

Živa in svobodna mladost — kdo more naštetih polja njenega udejstvovanja? Ali more mimo nje tudi najbolj bežen in najmanj pomemben pojav, ki ga bi vsaj njena radovednost ne objela? Ali ne sloni in ni slonela na njej še vsaka nova misel in ali ni iz nje vse novo življenje?

Res, da je v bistvu mladosti neprodanost, in da ni bilo življenjskih moči v onem, ki je utekel, a vendar je danes položaj velikokrat tudi že tak, da le preveč vabljuje roke pokličejo le premlade ljudi, ki so še skoraj otroci. In tu pa družba mladih ljudi ne sme na noben način molčati. Svoje življenje je vsakdo v prvi vrsti dolžan braniti! Tudi mladost je dolžna braniti svojega! In ker je danes čas pač tak, kot je, je prva dolžnost društva mladih ljudi: Samobramba!

Vsako zdravo življenje je delavno že samo po sebi. Delo pa mladosti ni samo dolžnost, ampak tudi nujna potreba. Važna pa je usmeritev vsakega dela.

Vsak človek je otrok svojega naroda. Vezi, ki nas vežejo na naše prednike in še naprej na naše potomce, zanikati ne moremo, kakor tudi ne moremo zanikati moči, ki za marsikoga raste v mnogih položajih vprav iz tega dejstva. Ta ožja (rodbinska) in širša (narodna) pripadnost je pri mladem človeku nekaj nad vse velikega in najbolj važnega in zato nekaj čisto samo po sebi razumljivega. S to prijetno, v mnogih slučajih bistveno važno vezanostjo, mladi človek raste in ne malokrat ob njeni izgubi pade. Seveda to vedo skrivnostne sile današnjega časa, kakor vedo, da si bodo lažje privabile mladega človeka, če bo izgubil

svojo močno oporo vprav tedaj, ko bo pozabil na svojo navadno pripadnost ali je ne bo imel več za sveto stvar. Zato skušajo ustvariti novega, svetskega človeka. Tudi tu grize zob sedanjega časa brez dna. Razmere nas silijo, da kopljemo okope okrog svojih največjih zakladov in razmere zahtevajo, da stvari, ki so nam bile podzavestno drage in svete, zavestno spoznamo v vsej svoji vrednosti, jih gojimo do najvišjih stopenj in se pripravimo za njih obrambo. Radi tega je treba poudariti prvo službo društva mladih ljudi, ki mora biti sveta vsakemu mlademu človeku:

služiti narodu!

Nič manj in nič več: Služiti! Tudi mlad človek mu more in mora služiti. V prvi vrsti in največkrat mu lahko služi tako, da naredi prav vse, da bo postal kmalu njegov močan ud, razvit v vseh smereh in do konca, kolikor je to vsakemu poedincu mogoče. Delo je veliko in tudi najbolj prijetno, saj je za enkrat usmerjeno le za mladega človeka samega: za njegovo duhovno in gospodarsko rast in smisel in za njegovo zdravje. široko delovno polje, koristno in lepo, za vsako društvo!

Še tako dobro izpolnjene in narejene pravkar omenjene naloge in dolžnosti pa bi bile mrtva zemlja brez sadu, če ne bi človek svobodnega duha izpolnil svoje visoke naloge, ki mu je kot edinemu bitju na zemlji določena: če ne bi iskal resnice; iskal resnice v vsej svoji neskaljeni poštenosti, brez najmanjšega sledu osebne ali katerekoli koristi ali užaljenosti ali kateregakoli priveska; iskal samo radi resnice same, kateri pa potem, ko jo spozna, služi do konca. Še enkrat pa moram glasno poudariti, da mora biti to iskanje resnice brezmejno pošteno! Ker le velikokrat smo ljudje slabi. Slabost nas pa ne vodi na pravo pot.

Nobenega življenja pot namreč ni ravna. Če kdo trdi, da je, življenju pač le zelo po površju sledi. Kolikokrat ni naše življenje drugega kot z bojem združeno izbiranje smeri!

Kolikokrat se nam stvar, ki smo jo imeli za največjo resnico, izprevrže v grdo laž! Kolikokrat krenemo v stran, pa tudi če smo že leta hodili po isti poti, ker se nam ne- kje zasveti nova resnica. Mladost hoče resnico! Mladost se pač ne da za dolgo opehariti in se ne zadovolji s puhlo besedo. Preveč neverjetna, radovedna, pa tudi nezaupljiva in poštena je! Je večna Resnica, brez dvoma je, k njej drži naša zadnja pot. A za najrazličnejše oblike izpremembe življenja, si človek postavi svojo misel, svojo tostransko resnico.

Služiti resnici! —

najvišja in prva iskateljska naloga mladosti. Društvo ti pri tej službi ovir pač ne bo delalo, najbrž ti bo dalo zanj celo pobud in zgleda, a nalogo samo boš moral opraviti takrat, ko boš sam; ko se bo tvoj razum pogovarjal s tvojim srcem.

Za delo na teh treh najbolj važnih poljih, na katerih se mora društvo mladih ljudi pred vsem in najprej udejevstvovati, kjer se mora razživeti v vsej svoji moči in bogastvu: pri obrambi svojega življenja in njegovih pravic in zahtevanju vseh pogojev, ki jih njeno življenje že samo po sebi zahteva; pri službi svojemu narodu, ki mu dolguje samo sebe in v katerem bo še živela, ko nje same že ne bo več; pri iskanju resnice, pa naj bo to iskanje še težje in še bolj zagrenjeno kot je danes, in v službi poiskani resnici, za obširno delo na teh treh najbolj važnih poljih, za katerega bodo podrobni načrt trenutne oblike in najbolj kričeče zahteve življenja človeku dobre volje same pokazale, pa moram tudi samo zaradi sedanjega razrvanega časa, ker sicer bi to res ne bilo potrebno, opozoriti ne več na kako posebno novo delo, ampak na način vsega in vsakega dela samega, to je na njegovo poštenost. Ker veliko je klicev po njej; mnogokdaj ostane že vse ob strani kot manj važno, samo poštenost še zahtevamo in poudarjamo. Ob spoštovanju te lastnosti se bomo izognili tudi

marsikateremu madežu, ki leži na mnogih mladih življenjih, ki so se prodala.

Bojno je razpoložen današnji čas. Kdor v takem času stoji skrit ob strani, si pridobi pri borcih slab kredit. Kdor v takem času stoji skrit ob strani, je malo vredna suha veja. Kdor v takem času stoji skrit ob strani, ne bo mogel nikdar izreči tožbe nad življenjem, v katerega bo pahnjen, ampak bo moral pač ostati skrit ob strani.

Bojno je razpoložen današnji čas in nasprotni si tabori zbirajo pripadnike in za to zbiranje ne izbirajo sredstev, samo na uspeh, ki ga upajo doseči s številčno močjo svojih udarnih čet, računajo, življenje pa lahko ob tej žalostni komediji čaka.

Mladi človek, vsak in kdorkoli si! Ali stojiš danes na svojem mestu?

V preteklosti je bilo ozemlje današnjega kamniškega okraja polje mnogih važnih zgodovinskih dogodkov, bolj kot kateri drugi kočnik slovenske zemlje. Arheološko je sicer še slabo raziskan, vendar so zasledili na mnogih krajih sledove predzgodovinskih kultur.

KAMNIŠKI OKRAJ V PRETEKLOSTI

URANKAR PAVLE

Področje je s Italijo, vzhodno pa tudi prometno-trgovska cesta Aquilae (Ogled) — Eborac (Ljubljana) — Ad quartum decimum (v bližini Murgie) — Ad publicanos (Podpeč pri Ljubljani ali Kranju) — Alaba (Trojane) — Celica (Celje) — Pannonia. Čez Kamnik in po Tuholjski dolini je vodil lestranski krak te ceste. Tudi v srednjem veku, ko so se tu naselili le Slovenci, je to ozemlje obratno preneslo značaj tranzitnega, prevoznega prometa. Kamniški okraj je bil že zgodaj koloniziran po Slovencih. Glavna kolonizacijska valova sta prodira od Celje po Tuholjski dolini in Črnuca grabna. Sicer vsake slednje slovenske kolonizacijske jabe so dosedaj odkrili v kamniškem okraju na dveh krajih: v Komandi in v Mengju. V srednjem veku je Tuholjska dolina s Kamniškim nadrobilom Črnuca grabna, ki je predajati v rimski dobi. Glavna trgovska pot med Podonavjem in Trimerjem je nastala v srednjem veku potekala od Celje in Vrbanjskega po Tuholjski dolini na Kamnik, odtod na Kranj in Skafje Loko in nato po Poljski dolini v Italijo. V švi trgovski po tej dolini je bil Kamniški zgodovinski trgoviški razval. Širok pas ozemlja od Trojane in Noveča do Kocke, Komandje in Soticeškega m. kna-

KAMNISKI OKRAJ V PRETEKLOSTI

URANIKAR PAVLE

V preteklosti je bilo ozemlje današnjega kamniškega okraja priča mnogim važnim zgodovinskim dogodkom, bolj kot kateri drugi košček slovenske zemlje. Arheološko je sicer še slabo raziskan, vendar so zasledili na mnogih krajih sledove predzgodovinske obljudenosti. V rimski dobi je tekla čez kamniški okraj najvažnejša prometna žila, ki je vezala Podonavje z Italijo. Bila je to znamenita vojaška, pa tudi prometno-trgovska cesta Aquileia (Oglej) — Emona (Ljubljana) — Ad quartum decimum (v bližini Mengša) — Ad publicanos (Podpeč pri Lukovici ali Krašnja — Atrans (Trojana) — Celeia (Celje) — Panonija. Čez Kamnik in po Tuhinjski dolini je vodil le stranski krak te ceste. Tudi v srednjem veku, ko so se tu naselili že Slovenci, je to ozemlje ohranilo prvenstveno značaj tranzitnega, prevoznega prometa. Kamniški okraj je bil že zgodaj koloniziran po Slovenicah. Glavna kolonizacijska valova sta prodrli od Celja po Tuhinjski dolini in Črnem grabnu. Sicer redke sledove slovenske naselitvene dobe so dosedaj odkrili v kamniškem okraju na dveh krajih: v Komendi in v Mengšu. V srednjem veku je Tuhinjska dolina s Kamnikom nadkrilila Črni graben, ki je prednjačil v rimski dobi. Glavna trgovska pot med Podonavjem in Primorjem je namreč v srednjem veku potekala od Celja in Vranskega po Tuhinjski dolini na Kamnik, odtod na Kranj in Škofjo Loko in nato po Poljanski dolini v Italijo. V živi trgovini po tej dolini je bil Kamniku zagotovljen njegov razvoj. Širok pas ozemlja od Trojan in Motnika do Kokre, Kranja in Smlednika so ime-

li v 12. (od ca. 1140.) in 13. stol. v posesti znameniti grofje Andechs-Meranci. Da zavarujejo trgovce v takratnih nevarnih časih, ko je gospodovala le pest in sila, so omenjeni grofje postavili pri vходу v Tuhinjsko dolino dva mogočna gradova — Stari in Mali grad. Pod njima se je začela hitrejša razvijati kamniška naselbina. Že konec 12. oziroma v začetku 13. stoletja (med l. 1188. in l. 1204.) se Kamnik omenja kot trg, l. 1229. se omenjajo kamniški meščani in l. 1267. že kot mesto. Kamnik je postal glavno upravno središče andechsmeranske posesti in najvažnejše mesto Kranjske. Nadkriljeval je celo Ljubljano. Zato je razumljivo prizadevanje Andechs-Merancev, ustvariti Kranjsko okrog Kamnika, ki se je ob glavni prometni žili med Primorjem in Podonavjem tako hitro razvijal in je bil vrhu tega še važno križišče ter izhodišče številnih prometnih potov. Andeški grofje so ustanovili v Kamniku (na Malem gradu) lastno kovnico denarja z likom in napisom Kamnik in l. 1228. hospital — gostinjec na šutni za sprejemanje popotnikov in trgovcev. Ulrik Spanheim, ki je dobil l. 1248. Kamnik po ženitvi z Nežo Meransko, se imenuje celo »gospod Kamnika«. Rod Spanheimov je l. 1269. izumrl in Kamnika se je l. 1270. polastil češki kralj Otokar Přemisl, ki se je l. 1271. osebno mudil v Kamniku in tu izdal listino, v kateri se mesto prvič v zgodovini omenja s slovenskim imenom »Kamnik«. V tej dobi zasledimo tudi zadnje kamniške novce. L. 1278. je prešlo mesto v habsburško posest.

Kot druga slovenska mesta, je imel tudi Kamnik dosledno izdelano mestno upravo in avtonomijo s številnimi svoboščinami. Mestne pravice mu je potrdil cesar Karel IV. in mu podaril obširne gozdove v Bistriški dolini, ki jih je mesto ohranilo do danes, ko jih upravlja Meščanska korporacija. Mesto je imelo lastno sodstvo — važna pridobitev za takratne čase — in je bilo tudi sedež deželskega sodišča, katerega kompetenca se je raztezala približno v mejah sedanjega okraja. Imelo je tudi pravico do krvnega

sodstva. Smrtne obsodbe so izvrševali do 17. stoletja pri Krvavem znamenju blizu križišča ceste Kamnik—Ljubljana z železniško progo. Znamenje z letnico 1510. predstavlja kamenit steber s kroglo na vrhu, na njej pa trikraki križ. Postaviti ga je dal neki kmet iz Podgorja v spomin svoji, tu umorjeni hčerki. Številne privilegijske listine od 14. do 19. stoletja hrani kamniški mestni arhiv. K razvoju mesta so veliko pripomogli tudi gospodarski privilegiji: po ukazu nadvojvode Ernesta so smeli v mestu in okolici trgovati samo kamniški meščani; od cesarja Friderika III. je smel biti eno miljo okrog mesta samo po en krojač, čevljar in kovač; l. 1489. so dobili meščani v najem vse dohodke, mestne davke, mitnino, prevoznino in dr. L. 1500. so dobili pravico do letnega sejma na dan sv. Primoža in Felicijana in pozneje še štiri letne sejme. Na te sejme so prihajali trgovci — tovorniki iz najoddaljenejših krajev, kar je donášalo mestu lepe dohodke. Od obrti je posebno cvetelo žebjarstvo (na Grabnu!), krznarstvo, usnjarstvo in lončarstvo. V mestu in v okolici so bile mnoge fužine (do l. 1852.), plavži in brusilnice. Obrt se je obdržala do najnovejšega časa, ko jo je izpodrinila tovarniška industrija. V tem gospodarsko cvetočem in z mestnim obzidjem utrjenem mestu je našlo v dobi turških napadov varno zavetje veliko kranjskega plemstva, ki si je tu postavilo svoje dvorce: grofje Auerspergi, Hohenwarti, Paradeiserji in Lambergi. Tu so imeli svoje palače tudi samostani gornjegrajski, mekinjski, velesovski in žički. Okrog mesta so pa imeli posestva celo oglejski patrijarhi, brižinski in briksenški škofje, grofje Ortenburžani, Auerspergi, Ostrovrharji, Lambergi in Thurni. Kamnik je bil poleg Ljubljane najbogatejše in najvplivnejše mesto na Kranjskem in edino razen nje zastopano v deželnem zboru. Že v 15. stoletju je imelo mesto svoje kopališče in zdravilišče pri Nevljah.

Konec 17. stoletja se je glavni promet med Podonavjem in Primorjem zopet obrnil po stari rimski cesti skozi Črni

graben, zlasti ko so v l. 1720.—1728. zgradili novo dunajsko cesto. Kamnik je ostal tako ob strani, začel je propadati. Propadanje so pospešile še elementarne nesreče: kuga, potresi in požari. Konec 17. stoletja je mesto že popolnoma propadlo in Valvasor nam omenja Kamnik za zgled, kako propadajo cvetoča kranjska mesta: četrtna hiš je bila takrat podrtih, trgovina je zamrla, plemstvo se je izselilo, Kamnik je izgubil svoje lepo in bogato lice. Od tega propada se je le težko in počasi opomogel. Napredovati je začel zopet v najnovejši dobi, k čemur je veliko pripomogla l. 1890. zgrajena kamniška železnica. Kot nekdanj je prišla zlasti sedaj do izraza njegova zemljepisna lega pri izhodu iz Tuhinjske doline, za katero je postal Kamnik najbližja in edina železniška postaja. Projekt železniške proge, ki bi se odcepila od Savinjske železnice skozi vzhodni del Kamniškega okraja (bodisi po Tuhinjski dolini ali po Črnem grabnu) čaka na ustvaritev že od l. 1836. pa vse do danes.

O nekdanji pomembnosti Kamnika pričajo tudi številni gradovi v njegovi bližini. Na Bergantovem hribu ali Kriški gori visoko nad mestom se dvigajo skoraj že popolnoma zaraščene razvaline nekdanj mogočnega Starega gradu. Grad so tik pri izhodu iz mesta pri takozvanih mestnih vratih postavili že v prvi polovici 12. stoletja kamniški gospodje, ministerijali andeških grofov, da zaščitijo trgovino po Tuhinjski dolini. Od 13. stoletja so gospodarili na gradu Ortenburžani in pozneje Gallenbergi ali Ostrovrharji. Od l. 1450. je postal grad deželno-knežja zastavna last in kot takega so ga posedovali Lambergi do l. 1500. in nato Thurni, ki so ga l. 1572. kupili v pravo last. Že l. 1511. ga je poškodoval potres. Ko pa je l. 1576. udarila vanj strela, se je grof preselil v mesto in nato v novo križko graščino. Opuščen grad je začel razpadati in grajsko posestvo so združili s kriško gosposčino, katere last je danes.

G R A D
G R O B L J E

L O P A
G R O B E L J S K E C E R K V E

Ko je postal Stari grad pri močno se razvijajoči kamniški naselbini preveč odročen, so zgradili Andeški grofje (pred l. 1202.) tik nad mestom oziroma celo v mestu Mali grad. Tega je pa že l. 1511. popolnoma uničil potres in grad se ni več dvignil iz razvalin. Danes so ohranjeni le temelji in majhni deli vrhnjega zidovja. Pač pa je ohranjena zraven stoječa znamenita trinadstropna grajska kapela iz 12. ali 13. stoletja, ki predstavlja najvažnejši in najstarejši romanski spomenik vse Slovenije. O Starem in Malem gradu krožijo še danes številne legende o poganškem templju, o zakopanem zakladu, o Veroniki, o zakleti ajdovski dekdici, ki so jo meščani vzeli celo v mestni grb na vodnjaku pred Kamniškim domom (devica s kačo med vrati).

Na dobo turških napadov spominja grad Zaprice, ki ga je sezidal na konglomeratni terasi zahodno nad mestom med l. 1514.—1550. grof Jurij Lamberg. Ker so se kamniški meščani bali, da ne bi Turki, če bi se polastili tega gradu, oblegali mesta, so se odločno uprli temu zidanju. Po brezuspešnem odporu so kot protiutež temu gradu postavili utrjen stolp v oglu mestnega obzidja na Žalah, to je sedanji Smoletov gradič na Turnu, danes last veterinar. svetnika J. Rauterja. Zapriški grad so v drugi polovici 18. stoletja predelali in tak se nam je ohranil do danes kot last dedičev viteza Schneida. V gradu so še ohranjene umetniško opremljene sobane. V luteranski dobi so se v zapriški graščini zbirali kamniški luterani, ko so jim bili po l. 1574. prepovedani luteranski obredi v mestu. Ti protestanti so se polastili celo cerkve v Podgorju in se tam zbirali, kljub večkratni prepovedi (l. 1576., l. 1577., l. 1580.) nadvojvode Karla. Zadnji luteran vse kamniške okolice je umrl l. 1813. v Vodicaх.

Na Perovem, južno od mesta, stoji graščina Perovo, iz 13. stoletja. Pozneje so mu prizidali nov trakt. — Zelo star je grad Zgornje Perovo ali šmol-

čeva graščina, danes last gospe Pučko. — Grad, ki je stal na Žalskem hribu in bil last Žalskih gospodov, je izginil brez sledu. Bil je s podzemeljskim hodnikom zvezan z mestom. — Tudi na kraju današnjega upravnega poslovanja kamniške smodnišnice (zgrajeno l. 1853.) je stal nekdanj grad, K a z e n b e r g imenovan.

Razumljivo je, da je Kamnik tudi v cerkveno-verskem oziru prednjačil pred drugimi kraji in da je imel že zgodaj urejeno dušnopastirsko postajo. Župnije so bile namreč v srednjemu veku zelo redke in obsežne. A ravno v kamniškem okraju so bile te stare dušnopastirske postaje veliko bolj gosto posejane kot drugod v Sloveniji. Nekatere od njih so bile ustanovljene morda že v 11. ali 12. stoletju, druge v začetku 13. stoletja. Prvi znani kamniški župnik Ulrik se omenja že l. 1207. Prvotni sedež kamniške prafare je bil najbrž v Nevljah in današnja farna cerkev na šutni je postala šele l. 1232. sedež župnije. Bila je torej izven mestnega obzidja, ki je na tej strani potekalo čez sedanji Samčev predor, kjer so bila šutinska vrata in vhod v mesto. V dobi turških napadov so l. 1539., zaradi varnosti prenesli sedež župnije v mestno obzidje, v izpraznjeni frančiškanski samostan in samostansko cerkev, kjer je ostal do l. 1627. Obseg kamniške fare je bil zelo velik, saj se je raztezal nad vso Tuhinjsko dolino in njeno sosesčino. Iz te veležupnije so nastale sedanje župnije: Šmartin v Tuhinju (izločen l. 1481. kot lokalija in od l. 1650. kot župnija), Zgornji Tuhinj (izločen l. 1526., od l. 1776. župnija), Špitalič (izločen iz Šmartna l. 1711. oz. l. 1762.), Nevlje, Mekinje, Stranje, Vranja peč, Gozd, Sela in Rova. Vse te so bile izločene med l. 1783.—1793. kot lokalije, ki so bile l. 1875. povzdignjene v župnije. Kamniški župniki so bili zelo ugledni in do l. 1675. navadno tudi arhidiakoni, t. j. namestniki oglejskega patriarha za Gorenjsko. Vse župnije so namreč prvotno pripadale oglejskemu patriarhu, ki je l. 1461. odstopil takrat ustanovljeni ljubljanski škofiji vo-

diško in l. 1518. še dobsko prafaro s podrejenimi vikarijati in podružnicami. Ostale župnije so ostale pod patrijarhom do l. 1751., ko so pripadle goriški nadškofiji. Šele l. 1787. jih je ta odstopila ljubljanskemu škofu.

Dobršen del kamniške zgodovine je v zvezi s preteklostjo bližnjih M e k i n j, ki so bile nekdanje veliko pomembnejše kot so danes. Tu so si postavili grofje Gallenbergi grad, na katerem so gospodarili njihovi ministerijali, Mekinjski gospodje (Viljem Mekinjski l. 1143. in l. 1169.). L. 1300. je Siegfrid Gallenberški ustanovil tu samostan s cerkvijo in ga podaril redu klarisinj. V njem so živele predvsem redovnice iz najrazličnejših kranjskih plemenitaških rodbin. Samostan je kmalu dobil obsežna posestva v okolici, več pravic do gozdov v Bistriški dolini in l. 1388. sodno oblast nad svojimi podložniki. Ko so ga l. 1471. razdejali Turki, so ga grofje kmalu obnovili. L. 1577. ga je papež Gregor XIII. povzdignil v opatijo. Stari samostan so l. 1682. podrli in postavili novega. L. 1782. je cesar Jožef II. odpravil samostan in njegovo premoženje je pripadlo verskemu skladu. V času francoskih vojn so ga uporabljali za vojašnico in pozneje za bolnišnico. V zasebne roke je zopet prišel l. 1830., ko ga je kupil baron Apfaltrern s Križa. Ta ga je dal na razpolago državi, ki je imela v njem državne urade: okrajno glavarstvo in okrajno sodišče, ki so se l. 1851. preselili v Kamnik. L. 1902. so grad kupile sestre uršulinke iz Ljubljane, ki so v njem ustanovile l. 1903. zasebno dekliško ljudsko šolo in l. 1919. zasebno dekliško meščansko šolo. Obe imata od l. 1924. pravico javnosti. Kot grad je stara tudi mekinjska farna cerkev, nekdanja grajska kapela, ki je imela že l. 1287. stalnega duhovnika, kaplana. Poleg arhitektonskih in umetniških znamenitosti hrani cerkev še številne druge zgodovinske spomenike: v kapeli sv. Kolomana je zapisana vrsta opatinj, v kapeli sv. Antona je gallenberški grb, v cerkvi

sami pa vrsta grbov in nagrobnikov ter nagrobni štiti grofov Gallenbergov.

Visoko nad Kamnikom in Mekinjami se dviga na izredni razgledni točki cerkev sv. Primoža in Felicijana, ki je že v 14. stoletju (l. 1396.) veljala za imevitno božjo pot. V dobi turških napadov l. 1471. in 1492. so relikvije sv. Primoža in Felicijana prenesli v utrjeni Kamnik in cerkev je s tem izgubila sloves božje poti. Šele ko so l. 1628. vrnili cerkvi del relikvij, je romanje zopet oživel. Cerkev hrani velike umetniške dragocenosti.

Iz Kamnika nas popelje banovinska cesta v 25 km dolgo Tuhinjsko dolino, ki predstavlja s svojimi obrobniimi naselbinami precejšen del kamniškega okraja. O nekdanjem trgovsko-prometnem pomenu te doline je bilo omenjeno že spredaj. Pot nas vodi najprej mimo stare neveljske naselbine, ki je bila morda v prvi slovenski dobi celo pomembnejša od Kamnika samega, dalje pod hribovsko vasjo Poreber, kjer je bil v srednjem veku sedež urada za obsežna posestva gornjegrajskega samostana po Tuhinjski dolini in izven nje. Tudi drugi kraji Tuhinjske doline hranijo delček slovenske zgodovine, a najpomembnejša sta bila vsekakor Špitalič in Motnik. Prvi se je razvil pod gorskim prelazom Kozjakom, a drugi na koncu Tuhinjske doline. Postanek Špitaliča je izrazito prometno-trgovskega značaja in pada v dobo, ko je glavna trgovska pot potekala po Tuhinjski dolini. Že njegovo značilno ime »špitalič« (hospital-špital) nam izraža prvotni namen te naselbine. Istrski mejni grof Henrik († 1228.) iz rodu Andechs-Merancev je okoli l. 1228. ustanovil pod Kozjim hrbtom hospital sv. Antona, namenjen za postajališče in okrevališče popotnikov in trgovcev pod visokim in težko prehodnim Kozjakom. Hospital je bil izročen v oskrbo menihom. Njegov brat Oton Meranski je l. 1229. potrdil to ustanovo in določil meje njegove posesti. L. 1242. je dobil gostinjec celo sodne pravice,

nato še druge svoboščine in predpravice ter nova posestva. Od l. 1251. je hospital oskrboval vetrinjski samostan pri Celovcu, ki je poleg gostinjca sezidal cerkev sv. Antona in močan grad. V protestantski dobi je ustanova hospitala prenehala. Vetrinjski opat je l. 1608. prodal grad Ivanu pl. Thallerju, ki ga je prezidal in ga po sebi imenoval »Neuthall«. Vendar se je staro, že ukoreninjeno ime Špitalič ohranilo — do danes. Današnja grajska stavba je iz l. 1755., ko je prvotni grad pogorel. Današnji njegovi lastniki so grofje Apfalterni iz Kriške graščine.

Najpomembnejši kraj Tuhinjske doline, izvzemši Kamnik, je bil v preteklosti gotovo Motnik, ki se je razvil na vzhodnem koncu Tuhinjske doline, pri njenem izhodu. Gospodarski razmah motniške naselbine se je ravnal po napredovanju Kamnika oziroma po intenzivnosti trgovine po Tuhinjski dolini. Kraj je listinsko izpričan že med l. 1146. kot spanheimska lastnina. Selišče, ki je ležalo ob tako važni prometni cesti in povrhu še na meji Kranjske in Štajerske, si je kmalu razvilo živo trgovino in obrt. Zato ga je nadvojvoda Ernest l. 1423. povzdignil v trg in mu podaril pravico do tedenskega tržnega dne. Kmalu si je Motnik pridobil tudi vse druge bistvene znake samostojnega avtonomnega trga z lastno upravo — z magistratom na čelu: lastno nižje sodstvo, ki ga je izvrševal trški sodnik, svoj grb in pečat, vojaško prostost in azilsko pravico. Trški sodnik je izrekal pogosto kazni, naj se krivec izpostavi javnemu zasmehovanju; zato so obsojenca privezali k sramotilnemu kamnu — prangerju, ki je še danes ohranjen. Je nekoliko poškodovan in ima letnico 1793. Teden-skemu tržnemu dnevu sta se l. 1613. pridružila dva, l. 1832. zopet dva in l. 1842. še trije letni sejmi. S tem so bili dani trgu vsi pogoji za gospodarski razmah. Poleg trgovine so se tržani preživljali z obrtjo, zlasti z usnjarstvom. Usnjarji so bili organizirani v cehu in kot taki so dobili važne predpravice. Samo cehovski člani so smeli izvrševati

to obrt in trgovati z usnjem po vseh sejnih v okolici. Poleg usnjarstva so cvetele tudi druge obrti: tkalska, klobučarska, barvarska in železna, vendar se je edino usnjarstvo vsaj deloma ohranilo do danes.

Vzroki gospodarskega propadanja so bili pri Motniku isti kot pri Kamniku, to je predvsem preložitev glavne prometne žile iz Tuhinjske doline v Črni graben. — Motnik je bil v preteklosti štajerski trg in je bil podrejen Celju. Tik pri Motniku je potekala deželna meja med Štajersko in Kranjsko. V dobi francoske okupacije je bil z razglasom v slovenskem jeziku 9. aprila l. 1811. priključen Kranjski Iliriji. Tudi po odhodu Francozov je ostal pri Kranjski. Doba francoske okupacije pomeni za Motnik pravi mejnik v njegovem razvoju. Trg je takrat izgubil vse starodavne trške svoboščine in zaman so se Motničani po odhodu Francozov prizadevali, zopet obnoviti prejšnjo trško avtonomijo in trške privilegije. — Za nadpovprečno pomembnost Motnika v srednjem veku govori tudi zgodnja ustanovitev beneficija za vzdrževanje stalnega duhovnika (l. 1360.), čeprav je dobil stalnega duhovnika šele v drugi polovici ali konec 16. stoletja.

Kot pri Kamniku naj bi tudi pri izhodu iz Tuhinjske doline zaščitil potujoče trgovce grad, ki so ga postavili na strmem griču nad samim Motnikom. Grad Motnik ali Zgornji Motnik je stal verjetno že v 9. ali 10. stoletju. Prvotni njegovi posestniki, Motniški gospodje, so po listinah izpričani šele v začetku 13. stoletja (Konrad Motniški l. 1247.). Rod Motniških je konec 15. stoletja izumrl in grad je postal skupno s trgom deželnoknežja zastavna last, dokler ga niso v 17. stoletju pridobili v pravno last grofje Apfaltrerni, ki so tu gospodarili s sorodniško rodbino Scarlichi do konca 18. stoletja. L. 1760. je grad pogorel. Za silo restavrirani grad se je l. 1711. sam od sebe podrl in od takrat se ni več dvignil iz razvalin. Danes so razvaline že popolnoma zaraščene, vidno je samo še temeljno zidovje na spodnji

strani, ki se strmo dviga iz struge Motniščice. Po propadu gradu so se graščaki izselili in kmetje-tlačani so se l. 1798. odkupili in pokupili grajsko posestvo. Zgornji Motničani so se torej celih 50 let popreje rešili tlačanskih spon in bremen kot grajski podložniki drugod.

Druga daljša dolina v vzhodnem delu kamniškega okraja je Črni graben. Tudi tu sta se razvila dva večja kraja pri njenem vходу in izhodu, v dolini sami pa mnoge vmesne postaje, predvsem pod močno napetim trojanskim klancem. Že v rimski dobi je, kot spredaj omenjeno, vodila skozi Črni graben znamenita rimska cesta, ki je vezala Italijo s Podonavjem. V Črnem grabnu so bile ob tej cesti večje postaje v Podpeči pri Lukovici ali v Krašnji (Ad publicanos) in na Trojanah (Atrans). Tudi v bližini Domžal so odkrili rimske sledove. Ko je v srednjem veku promet te doline prevzela Tuhinjska dolina, je prišel Črni graben izven območja glavne trgovske poti med Primorjem in Štajersko. Črni graben je predstavljal do 17. stoletja samo stransko prometno pot. Kljub temu so se že v tej dobi pri vходу v Črni graben začele razvijati D o m ž a l e, posebno še, ko je po 15. stoletju krenil velik del savske trgovine skozi Domžale. Blago, ki so ga brodarji prevažali iz Štajerske, Dolenjske in Hrvatske po Savi navzgor do Zaloga, so tu prevzeli tovorniki in ga prenašali na Domžale in Kranj in nato po Poljanski dolini v Italijo. Kranjski zgodovinar Valvasor izrecno omenja, da je bilo v Domžalah (Goričici) veliko prenašalcev tovorov za blago, ki je prihajalo iz Ogrske, da so ga tovorili v Italijo in obratno. Oživel je pa Črni graben in s tem tudi Domžale v drugi polovici 17. stoletja, ko so popravili staro rimsko cesto po tej dolini. V l. 1720.—1728. so na temeljih prejšnje ceste zgradili sedanjo »Dunajsko cesto« Dunaj—Trst. S tem je nastopila za Domžale doba intenzivnega gospodarskega razmaha. V 18. stoletju se je začela tu poleg trgovine razvijati tudi obrt, predvsem za Domžale značilno slamnikar-

stvo. Slamnikarska domača obrt je bila kot sezonsko delo v zimskem času močno zastopana po vsem kamniškem okraju, a Domžale so prevzele vodstvo. Krošnjarji Tirolci so se l. 1862. stalno naselili v Domžalah in tu ustanovili tovarne. S stroji so začeli delati l. 1867. Prvotna središča: Ihan, Sv. Jakob, Beričevo, Dragomelj in Trzin so zadnje čase skoraj popolnoma opustila to domačo obrt; ohranila se je le še deloma v Mengšu na združni podlagi in v Domžalah kot tovarniška delavnost. Tudi Dragomelj še danes slovi po izdelovanju »Kranjskih cekarjev«, iz Trzina pa hodijo šivat slamnike v Zagreb, Sisak, Bukarešto in celo v New Yorku so naseljeni trzinski slamnikarji. Domžale so se vedno bolj razvijale tako industrijsko kot tudi trgovsko-prometno. S tem je bila vsaj deloma nadomeščena izguba prevoznitva, odkar so speljali l. 1899. južno železnico Dunaj — Maribor — Celje — Zidani most — Ljubljana — Trst. Promet Dunajske ceste je namreč prevzela ta železnica in Črni graben je ostal izven območja glavne prometne žile Podonavje — Primorje. Napredku Domžal je veliko pripomogla tudi l. 1890. speljana kamniška železnica s postajo v Domžalah. Domžale so s tem priklenile nase promet vsega Črnege grabna, ki je imel v Domžalah svojo edino in najbližjo postajo za oddajo svojih agrarnih, predvsem lesnih proizvodov. Tako napredujoče Domžale so bile 31. marca l. 1925. povzdignjene v trg, v katerega so združili dotakratne vasi: Stob, Zgornje Domžale, Spodnje Domžale in študo.

Severni podaljšek Domžal je vas Rodica, h kateri spada naselje Groblje z nekdanjo graščino in podružno cerkvijo. Tod mimo je verjetno vodila stara rimska cesta, zavarovana s kastelom; na njegovih razvalinah — Grobljah (od tod ime vasi!) so zgradili grad Groblje. Današnja stavba je iz l. 1698. Grajski posestniki so se pogosto menjali, od l. 1920. je pa v lasti lazaristov, ki so ga popravili, povečali in preuredili za misijonišče. Tu imajo lazaristi tudi svojo tiskarno.

Južno od Domžal se je ob nekdanji poti k Savi razvila stara naselbina I h a n, omenjena že l. 1228. Kraj se ponaša z nad 600 let staro cerkvijo (prvotna je celo iz 10. stoletja) in z župnijo, ustanovljeno pred l. 1296. To prometno pot je varoval grad Mala Loka v istoimenski vasi. Grad se omenja že l. 1332., ko ga je dobil od Henrika Koroškega v fevd Herman Mengeški. Od l. 1920. je v lasti sester sv. Križa, ki so ga priredile za zasebno zdravilišče.

Od Domžal nas vodi državna Dunajska cesta po 25 km dolgem Črnem grabnu. Koliko spominov hrani ta dolina na pretekle čase slovenskega človeka. Zunanji, še danes vidni znaki nekdanjega živega prometa po tej dolini so številni stari in veliki »furmanski« domovi z obsežnimi hlevi. Na nje naletimo povsod po Črnem grabnu, največji in najbolj gosto so pa posejani pod Trojanami: v Lukovici, Podpeči, Krašnji, Blagovici in št. Ožboltu. Tu so se prevozniki ustavljali, da se okrepčajo in nakrmijo živino za težavno vožnjo čez visoki, močno napeti in težko prehodni trojanski klanec.

Iz Domžal nas vodi pot najprej v D o b z okolnimi idiličnimi holmi, ki hranijo po gradovih in cerkvah mnogo kulturno-zgodovinskih spomenikov. Dob sam je pa znan kot dušno pastirska postaja, ki je imel svojo cerkev že v 12. stoletju in urejeno župnijo že pred l. 1296. Prvotno je bila podrejena še starejši mengeški fari. Dobska veležupnija se je raztezala nad večjim delom Črnega grabna in iz nje se je poleg Brda (l. 1787.) še pred l. 1341., gotovo pa pred l. 1363. izločila krašenska fara s podružnicami — sedanjimi župnijami v Zlatem polju, v Blagovici, na Češnjicah in v št. Ožboltu. Kulturno-zgodovinski spomeniki v soseščini Doba so trije gradovi: Češenik, Črnelo in Krumperk. Češeniški grad, ki se dviga nad enako imenovano vasjo, spada med najstarejše slovenske gradove. Njegovi ustanovitelji in prvi posestniki, Češeniški grofje, se ome-

njajo že l. 1300. in l. 1329. L. 1581. je grad uničila strela, nakar so postavili sedanje grajsko poslopje. Ko so izumrli Češeniški gospodje, je grad prevzela rodbina pl. Lamberg, znana zaščitnica protestanskih predikantov na Kranjskem. Grad je še danes dobro ohranjen in last rodbine Urbančič iz Ljubljane. — Prvotni Črnelski grad je stal za vasjo Turnišče na Hribarjevem griču, kjer imamo samo še zaraščene razvaline. Današnji grad Črnelo stoji v ravnini in predstavlja dobro ohranjeno, štirioglato stavbo z obširnimi dvoriščem. Grad so postavili Črnelski gospodje, tudi Pirso imenovani (Nikolaj Pirso se omenja l. 1310). Ko je rodbina izumrla, so grad prevzeli grofje Lambergi, ki so tu zasnovali posebno črnelsko vejo. Močno je bila grajska stavba poškodovana od kmečkih puntarjev l. 1515. Zanimivo je to, da se je v tem velikem kmečkem uporuh dragomeljski graščak Franc Glanhofer postavil na stran kmetov in jim celo posodil top za obleganje črnelskega gradu. Danes je grad last rodbine pl. Apfaltrern. — Krumperško graščino so pozidali gospodje Koprivniški (Rabensbergi), ki so zapustili svoj prvotni grad Koprivnik v Konfinu pri Moravčah. Prvotno se je imenoval turn v Krumperku in bil last Krumperških gospodov (l. 1338. Herkul in nato Ulrik Krumperški). Pozneje so ga dobili v last vitezi Ravbarji, ki so ga prezidali in tak se nam je ohranil do danes. Na tem gradu je gospodaril znameniti Adam Ravbar, junak slovenske narodne pesmi radi svoje hrabrosti v bojih s Turki pri Sisku l. 1593. V novejši dobi je grad prišel v roke veleindustrijalca Pogačnika iz Ruš.

— Cesta nas vodi mimo Prevoj s »furmanskimi« domovi v notranjost doline, v idilično Lukovico. Tu se šele začneja Črni graben v ožjem smislu besede. Ta nadaljni del doline do Trojan imamo razumeti pod Črnim grabnom, kjer je gospodarila zloglasna rokovnjaška nadloga, kot nam jo slikajo Jurčič-Kersnikovi »Rokovnjači«. Zlasti je pa znan ta Črni graben iz dobe francoskih vojen, ko so se tod skozi valila

številna vojaška krdela. Napadi okoliških kmetov na francoske posadke in na njihove blagajne še živijo v ljudskem spominu. Zaradi teh napadov v l. 1809.—1811. je dolina tudi dobila ime »Črni« ali »Krvavi graben«. Duša vsega upora in gibanja je bil šentgotardski župnik Anton Rozman, ki je ognjevitavo navduševal kmete in jih vabil v orožju. Napadi so imeli v začetku obeležje odpora proti tujcem, njihovim nasilstvom, proti novim, po Francozih vpeljanim davkom in prav posebno proti dajatvi vprežne živine za prevažanje vojaškega blaga čez težavni trojanski klanec, pozneje so pa bili to navadni roparski napadi na francoske blagajne. Leta 1810. je vojno sodišče v Ljubljani sodilo 32 kmetov iz Trojan, Hrastnika, Št. Ožbolta, Brda in sosednih krajev ter jih šest obsodilo na smrt.

Lukovica sama je mlajša naselbina in se je šele v novejši dobi močnejše razmahnila ter razvila v letovišče in zdravilišče. Pač pa je bila že od nekdanj znamenita njena okolica, mislim tu na brdsko graščino in zaselek Podpeč. Brdska ali danes tudi Kersnikova graščina imenovana, tvori osnovo brdske vasi. Grad je začel zidati v začetku 16. stoletja Ivan pl. Lamberg s Črnela, dokončal ga je pa šele njegov sin Sigismund. Kot drugi Lambergovi gradovi je bil tudi ta grad v protestantski dobi zatočišče luteranov. Pri Herbertu pl. Lambergu je na Brdu iskal zatočišče Trubarjev sin Felicijan, izgnan iz Ljubljane. Ujeli so ga nato na gradu Belneku pri Moravčah. Grajski lastniki so se večkrat menjali. V Valvazorjevi dobi ga je imel v posesti Ferdinand E. pl. Apfaltrern, ki je grad popravil in predelal in mu s tem zacelil rane, ki so mu jih zadali kmečki uporniki. Takrat so gradu prizidali veliko pristavo in uredili ribnik, kar je oboje še danes ohranjeno. Pozneje ga je zažgala strela, a se je kmalu dvignil iz pogorišča. V začetku tega stoletja ga je dobila v posest znana in za slovensko slovstvo zaslužna rodbina baronov Zoisov. V novejšem času ga je pridobil z ženitvijo sodni svetnik Kersnik,

čigar sin Anton Kersnik, je sedaj njegov lastnik. Grajsko poslopje je še dobro ohranjeno in ga danes uporabljajo tudi za prostore sodišča (ustanovljeno l. 1868.), davkarije in zaporov. Grad ima zelo slikovito lego sredi zelenja, lepo urejen vrt in ribnik.

Četrť ure od Brda leži ob državni cesti selišče Podpeč, ki danes ni niti samostojna vas, temveč spada upravno pod Lukovico. Vendar je bila Podpeč imenitna postojanka v vseh zgodovinskih razdobjih: večje hallstattsko selišče (izkapanine v Narodnem muzeju v Ljubljani) in še pomembnejša rimska postaja. Tu v Podpeči iščejo namreč arheologi rimsko postajo »Ad publicanos«. Do pravega izraza je pa prišla Podpeč v srednjem in novem veku. Tu je bila deželnoknežja mitnica, izročena v upravo vicedomu, ki je tu postavljaj oskrbnike — zakupnike. Zakupnina je bila visoka, iz česar sklepamo, da so bili dohodki mitnice veliki in promet živahen. Podpeč je postala v drugi polovici 16. stoletja tudi važna poštna postaja. L. 1573. od nadvojvode Karla vpeljani redni poštni promet med Gradcem in Ljubljano je šel po Črnem grabnu. Prvotno peš pošto je l. 1585. zamenjala tedenska ježna pošta. Poštni urad so takrat združili z mitnico. V Valvasorjevi dobi je bila v Podpeči edina poštna postaja na Gorenjskem in poleg Ljubljane gotovo skozi stoletja tudi najvažnejši poštni urad. Ko so pa l. 1720.—1728. zgradili po Črnem grabnu sedanjo Dunajsko cesto, je ježno pošto l. 1730. zamenjala vozna pošta enkrat na teden. Po novi cesti se je razvilo živahno prevozništvo in Podpeč je postala vrhu vsega še postajališče za prevoznike, na kar spominja še danes ohranjena mogočna enonadstropna hiša z večjim gospodarskim poslopjem — značilni »furmanski« dom. V dobi francoske okupacije l. 1809. je carinski urad v Podpeči za vedno prenehal. Podpeški urad sta zamenjali dve novi mitnici pri bistriškem mostu na Viru in v Krašnji. V Podpeči je ostala le pošta, dokler je niso l. 1867. premestili v Lukovico. Trgov-

sko-prometno je Podpeč izgubila svoj pomen, ko so l. 1849. speljali železnico po dolini Save. Prevoznništvo je prenehalo in se le deloma obnovilo, odkar je l. 1890. stekla kamniška železnica.

Podobno kot Podpeč, vendar neznatnejši trgovski pomen, je imela v zgodovini sosednja Krašnja, ki se je razvila približno v sredi Črnega grabna ob nekdanji rimski in poznejši dunajski ali »cesarski« cesti. Do večjega razmaha je prišla šele v 18. in 19. stoletju, v dobi živega prevoznništva, ko je Krašnja postala večje postajališče za voznike. V Krašnji so imeli kamniški meščani velike zaloge kožuhovine, ki so jo tu kupovali prevozniki in jo potem izvažali celo na Češko in Laško. Tudi cerkveno se je Krašnja že zgodaj — verjetno že pred l. 1341., gotovo pa pred l. 1363. osamosvojila in izločila iz dobske prafare, kateri je prvotno pripadala. Prvotna krašenjska fara je obsegala poleg krašenjske še štiri sedanje župnije: Blagovico, št. Ožbolt, Češnjice in Zlato polje, ki so se izločili l. 1787. kot lokalije in bile l. 1875. povzdignjene v župnije.

Od Krašnje se Črni graben vedno bolj zožuje. Na južni strani kraljuje nad njim Limbarska gora, idealna izletniška postojanka z znamenito romarsko cerkvijo, a na drugi strani v 18. in prvi polovici 19. stoletja nič manj znana božjepotna cerkev Karmelske Matere božje na Češnjicah. Ta zgornji del Črnega grabna je znan iz bojov celjskega vojskovodje Jana Vitovca proti cesarju Frideriku III. za dediščino l. 1456. izumrlih Celjskih grofov. Med Blagovico in Trojanami so kmetje takrat iz zasede napadli Vitovčevo vojsko, ki se je vračala izpred Radovljice in Škofje Loke. — Že itak napeta cesta se posebno napne od Blagovice dalje. Blagovica je gospodarsko in nekdanj tudi upravno središče gornjega Črnega grabna. Krajevna imena »gradišče« kažejo že na predzgodovinsko obljudenost, številne izkopanine pa na rimske utrdbe. Trgovce-tovornike in prevoznike je tudi tu varoval grad, kjer so gospodovali Bla-

goviški gospodje (Bertold Blagoviški l. 1273.), kot ministrijali oglejskih patrijarhov in od konca 14. stoletja grofje Auerspergi. Grad je razpadel najbrž v dobi turških napadov, iz njegovih razvalin so pa postavili v 18. stoletju sedanje župnišče. Priča nekdanjega živega prevoznitva je tudi nad 350 let stara Piskarjeva hiša — »furmanski« dom.

V zgornjem tesnem delu Črnega grabna tik pod trojanskim klancem se je razvil št. Ožbolt, ki je zaradi svoje lege postal važno postajališče na tej cesti, na kar kažejo še danes mogočna poslopja — »furmanski« domovi. V št. Ožboltu je bila tudi poštna postaja, kjer so pripravljali konje za strmi trojanski klanec. Nekdanje poštno poslopje je bilo sedanja mogočna Smrkoljeva hiša. Od tu so pošto šele l. 1872. premestili na Trojane.

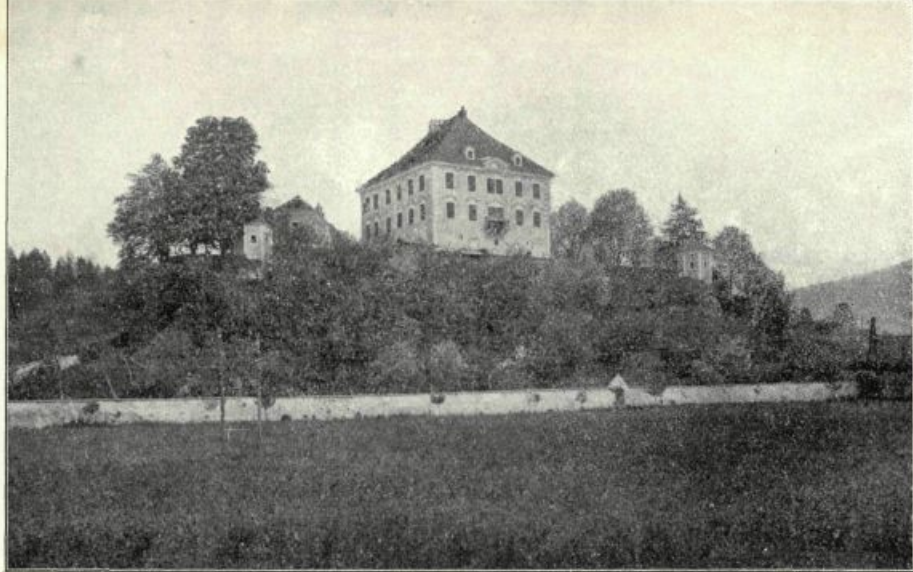
Pri izhodu iz Črnega grabna ležijo znamenite Trojane, ki se odlikujejo po svoji izredni legi. Že v predzgodovini je bila na Trojanah važna trgovska postojanka. V rimski dobi so pa postale Trojane znamenito rimsko mesto in peta postaja — Atrans ob že omenjeni rimski cesti. Ker so bile na meji Italije in Norika, so dobile tudi carinsko postajo. Od cesarja Hadrijana dalje so bile tudi pomembna vojaška postojanka z vojaško posadko. Rimski Atrans se je razvil v pravo mesto z žrtveniki bogov, katerim je tu slovestno daroval cesar Maksimin v prvi polovici 3. stoletja na povratku iz vojne proti Markomanom in Sarmatom. Poleg številnih božanstev se je tu razvil celo kult domačega božanstva Atransa. Bogato rimsko mesto je bilo uničeno v dobi preseljevanja narodov. Na njega spominjajo danes številne izkopanine in značilna krajevno-lebinska imena v okolici. Novo doseljeni Slovenci so celo prevzeli ime prejšnjega selišča: Atrans-Trojane. Kot slovenska srednjeveška naselbina se Trojane že zgodaj pojavijo v listinah (l. 1228.), vendar so znova dobile svoj nekdanji pomen šele konec 17. stoletja, ko je glavna tr-

govska pot med Podonavjem in Primorjem zopet krenila čez trojanski klanec. Ko je bila zgrajena dunajska cesta čez Trojane, je kraj zaslovel po svetu kot slovenski Semmering. K razvoju in pomenu Trojan so veliko pripomogli tudi politično-administrativni momenti: lega na meji Kranjske in Štajerske, v francoski dobi pa na meji Avstrije in francoske Ilirije, zato so takrat dobile glavni carinski urad. Prometno prvenstvo na pomembni razvodnici med Savinjo, Savo in Kamniško Bistrico tik nad potokom Boljsko so Trojane deloma ohranile do danes. V novejšem času se vedno bolj razvijajo v letovišče in zimsko-športno postajo. Imajo lastno pošto, brzojav od l. 1898., avtobusno zvezo z Ljubljano in Celjem od l. 1913. in od l. 1937. celo dvakrat dnevno.

Od državne dunajske ceste se v Krtini odcepi bano-vinska cesta v M o r a v š k o d o l i n o. Tudi ta kotlina hrani za svojo sosesčino mnoge kulturno-zgodovinsko spomenike. V M o r a v č a h, v Škofskem hribu (»Ajdovske jame«), so že stari Kelti kopali svinčeno rudo. To so nadaljevali Rimljani. V srednjem in novem veku se je v Moravčah razvila obrt, v 17. stoletju predvsem suknarstvo. Z obrtjo so kmetje obogateli in se odkupili podložništva številnih gradov v moravški okolici. Tod mimo je takrat tekla tovarna pot iz Ljubljane čez Moravče, Medijo, Gamberk, št. Lenart na Sedlu in Marijo Reko v Savinjsko dolino. Po njej so tvorili predvsem živo srebro iz Idrije. V tej dobi razvite obrti in trgovine so bile Moravče najbrž povzdignjene v trg. V novejšem času so tu veliko kopali kremenasti pesek za izdelovanje steklenih posod za topilnice železa. Izvažali so ga največ na Štajersko in Češko. Kot vsi prometni kraji so imele tudi Moravče svoj grad, ki so ga zgradili l. 1550. gospodje Galli s sosednjega Rožeka. Grad je izginil brez sledu, le krajevno ime »Čebulovna« še spominja nanj. — Moravška dušnopastirska postaja je zelo stara, saj sega že v 12. stoletje. Prvi znani morav-

ški župnik se omenja l. 1286. Nekdanja moravska župnija je obsegala tudi področje župnije Peče (izločena l. 1771. kot lokalija in l. 1863. kot župnija).

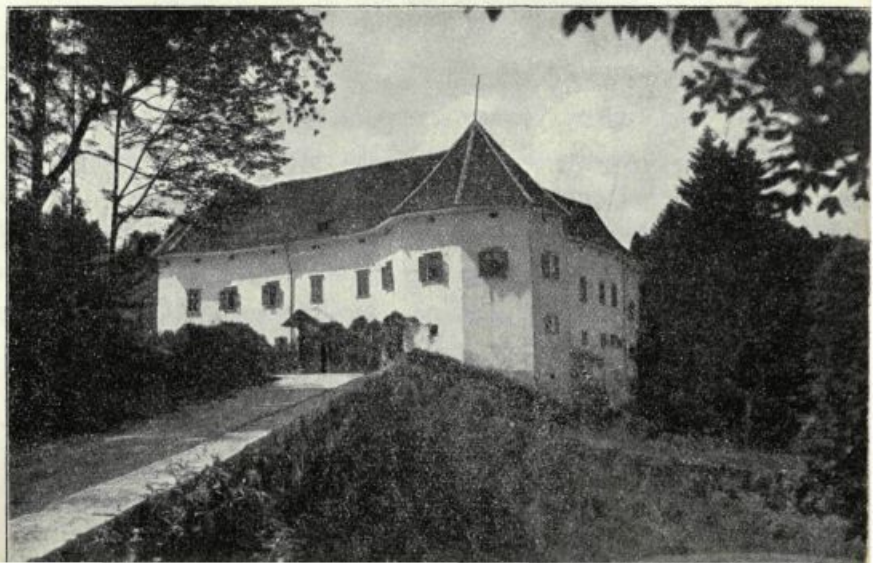
Moravska okolica se, kot že omenjeno, odlikuje s številnimi gradovi, od katerih so štirje še danes ohranjeni. Tik Moravč ob banovinski cesti na Zagorje stoji Zaloški grad. Prvotni grad se kot last grofov Ortenburžanov omenja že l. 1202., ko ga je od njih kupil brižinski škof, ki ga je dal podreti. Novi zaloški grad je dal postaviti l. 1570. Jošt pl. Thurn. Po potresu l. 1895. so ga obnovili. Pred 70 leti so ga uporabljali za prostore okrajnih uradov, ki so jih nato premestili na Brdo. Od Koširjeve rodbine je grad s posestvom kupil poslanec Povše, ki je veleposestvo razprodal. Sedaj je last rodbine Bregar. — Dva kilometra jugovzhodno od Moravč stoji grad Belnek, v katerem so prvotno gospodarili Limbarski gospodje. Ko so ti konec 15. stoletja izumrli, je grad prišel v last gospodov iz Loža (Jurij Ložki l. 1512.). Pozneje so se lastniki večkrat menjali, danes je pa grad, ki je še lepo ohranjen, last baronice Danblesky Eichheim iz Gradca. — Lepo je ohranjen tudi grad Češnjice, poldrug kilometer južno od Moravč, last davčnega uradnika Primca iz Ljubljane. Grad so sezidali l. 1550. gospodje Galli z Rožeka radi večje udobnosti. — V stari vasi Zgornjem Tuštanju, omenjeni že l. 1238., stoji na gričku tuštanski grad. Bil je sezidan najbrž l. 1490., ko se prvič omenja. Od l. 1667. — 1801. so tu gospodovali pl. Lichtenbergi, lastniki Ortneka na Dolenjskem. Ti so ga l. 1671. predelali in olepšali ter mu prizidali kapelico sv. Janeza Nepomuka. Grof Karel pl. Lichtenberg je ustanovil l. 1778. pri cerkvi sv. Petra in Pavla na Vrhpolju beneficij za vzdrževanje stalnega duhovnika. Grad je še danes lepo ohranjen in hrani več starih umetniških slik in druge starinske znamenitosti. Po l. 1854. je prešel v domače roke in je danes last ge. Fr. Pirnat. — Tudi v vasi Konfinu, ki ima ime po nekdanj važnem prehodu iz

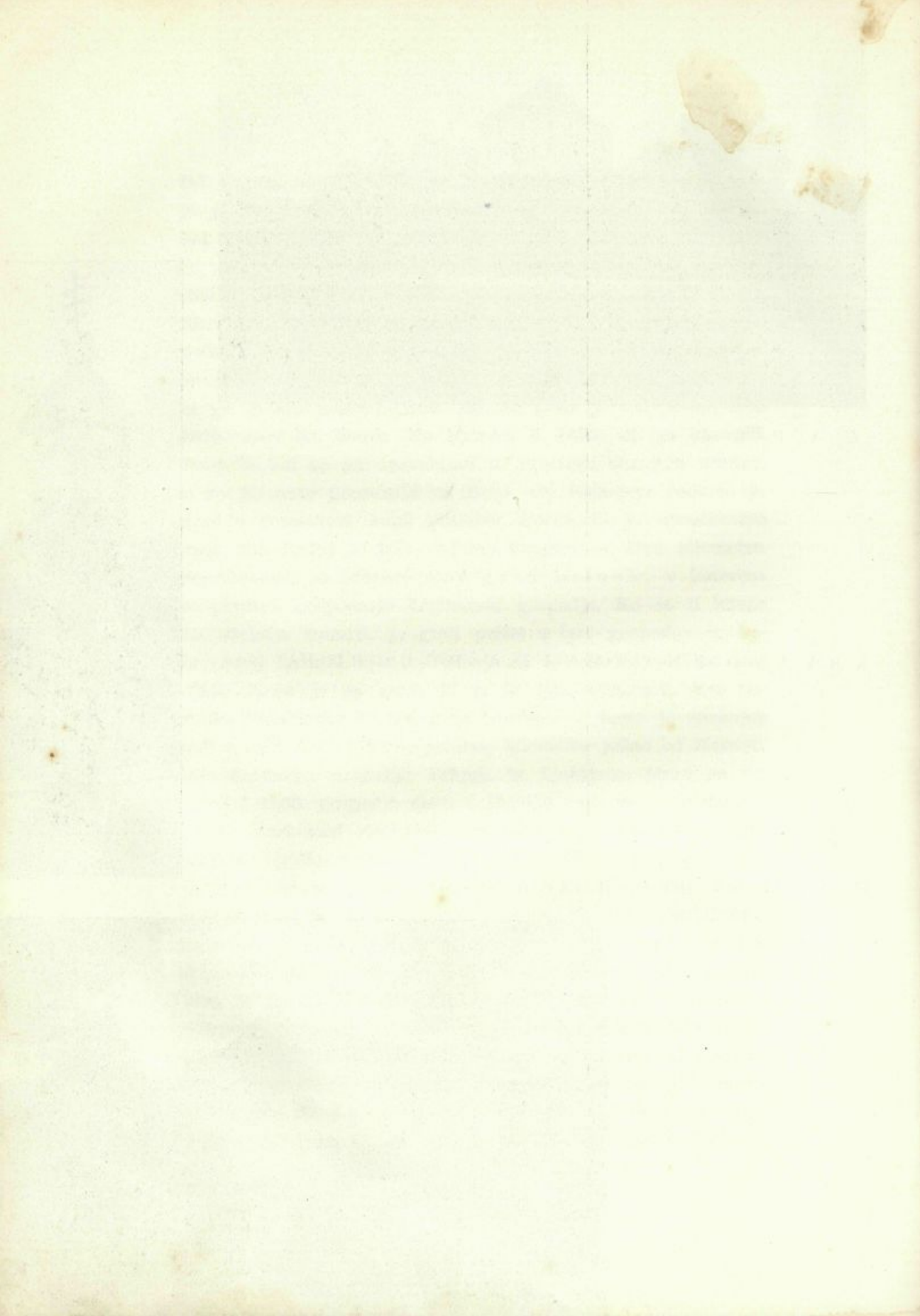

Z A P R I C E V K A M N I K U

K R V A V O Z N A M E N J E V P O D G O R J U

G R A D H A B A H

Moravške kotline na Posavje, je nekdam stal grad **Koprivnik** (Rabensberg), imenovan tudi **Stari** ali **Tovorov grad**. Grad je bil zelo star in njegovi lastniki so bili Koprivniški gospodje (Eberhard Koprivniški l. 1214. in l. 1262.). Pozneje so se lastniki hitro menjali. Od druge polovice 19. stoletja je bil last posestnika **Tovora**. Ime lastnika in po njem tudi gradu izvira od tovorne poti, takozvane »Velike ceste« iz Zasavja v Moravško dolino dalje na štajersko. L. 1930. je kupil deloma ohranjene grajske razvaline v sosedni vasi rojeni domačin senator dr. **Valentin Rožič** († 1935.). — Grajske razvaline imamo tudi pri Sv. Mohorju, kjer je nekdam stal z močnim obzidjem in obrambnimi stolpi utrjen grad **Rožek**. Prvotni lastniki so bili Galli, ki so imeli v gradu luteransko kapelo in zraven grobnico. V tej grobnici so pokopavali poleg članov svoje rodbine tudi znamenitejše luterane od drugod. V 17. stoletju je začel grad razpadati, ker so opustili v njem stanovanje in se preselili v udobnejša gradova Češnjice in Moravče. — Tudi na Limbarski gori je poleg romarske cerkve sv. Valentina nekdam stal **Limbarski grad** (Lilienberg), last uglednih Limbarskih gospodov (Vitigo Limbarski l. 1156. in l. 1188.). Zadnjega Limbarskega gospoda so ubili konec 15. stoletja kmetje na pokopališču v Mekinjah. Grad je pozneje propadel in že v Valvasorjevi dobi ni bilo o njem dosti sledu. — In končno še zadnji grad v tem moravškem kotu — a že na tleh pečke župnije — je grad **Križate** ali **Kržate**, ki je pa že neobljuden in v razpadanju.

V zahodnem ravninskem delu kamniškega okraja sta se poleg že omenjenih **Domžal** in **Kamnika** razvila večja kraja **Mengeš** in **Komenda**. Iz Trzina drži banovinska cesta v veliko vrstno vas **Loko** pri Mengšu, kjer stoji eden najlepših in najbolj ohranjenih gradov v Sloveniji. Je to grad **Habach** ali **Jablje**, ki so ga sezidali l. 1530. in prezidali konec 16. ali v začetku 17. stoletja, obnovili

pa l. 1745. Današnji njegovi lastniki so baroni Lichtenbergi. Grad ima še vidne znake gotske arhitekture, s katero se lepo ujema prezidava v baročnem slogu. Izredno lepe so freske, slikane imitacije gobelinov, oprava in slike v notranjščini, večinoma iz 18. stoletja. Velika obednica spada med najlepše baročne spomenike naših gradov. Dragocena je knjižnica ter sploh prostori v prvem nadstropju do »Kitajske sobe« in nadalje portreti Lichtenbergov.

Največja in v preteklosti najpomembnejša naselbina ob banovinski cesti Trzin—Kamnik je Mengeš, to je nad 2 km dolgi trg, sestavljen iz Velikega in Malega Mengša. Obljudenost menceških tal lahko zasledujemo v vseh razdobjih: tu izkopane latensko-keltske in rimske predmete hrani Narodni muzej v Ljubljani. Staro rimsko postajo »Ad quartodecimum«, t. j. pri 14. miljniku ob rimski cesti Ljubljana — Celje imamo iskati nekje ob Pšati, v bližini Mengša. Na kraju sedanjega župnišča so l. 1899. odkrili staroslovenske grobove z znamenitimi bronastimi in bakrenimi uhani. Tudi listinsko je Mengeš izpričan že zgodaj — l. 1154. Takrat so bili že znani menceški gradovi. Prvotni menceški grad — danes razvaline na hribu Gobovec — je po tradiciji sezidal vojvoda Mengo že v 8. stoletju. Imeli so ga od oglejskih patriarhov v zakupu Mengeški gospodje (Ditrih Mengeški l. 1154.). L. 1250. so ga oglejski patrijarhi prepustili v last koroškim vojvodom. Pozneje je grad prišel v last Habsburžanov, ki so ga po izumrtju Mengeških gospodov v prvi polovici 15. stoletja dobili v najem Lambergi, posestniki črnelske in brdske graščine. Kmalu nato je grad razpadel. Nov, sedanji menceški grad ob Pšati je sezidal L. Raumschüssel v l. 1625.—1630. Že takrat je obstojal iz dveh poslopij. Posestniki so se hitro menjali. Sedaj je v lasti rodbine Stare, ki ga je l. 1840. popolnoma preuredila in po potresu l. 1895. obnovila. — Severno od tod je l. 1567. Jurij pl. Haller sezidal na kraju pristave ali dvorca Lambergov in

Hohenwartov drug mengeški grad, imenovan Ravbarjev ali Zgornji grad. Tudi tega ima v posesti od l. 1839. rodbine Stare, ki ga je l. 1843. prenovila. Omenjeni gradovi so na vsak način zadosten dokaz o pomembnosti kraja že v zgodnjem srednjem veku. V novi in novejši dobi je doživljal Mengeš pač podobno usodo kot drugi slovenski kraji: požari, epidemije, povodnji, turški napadi, francoske vojne in rokovnjaška nadlega. L. 1528. so združeni Mengšani, Trzinci in Domžalci odbili ropajočo tolpo 10.000 Turkov. V mesecu septembru l. 1813. so potolkli Francoze pri bistriškem mostu in ujeli vojskovodjo Belottija. Znano mengeško pivovarno je ustanovila l. 1818. rodbina Stare. L. 1867. 17. junija je bil Mengeš povzdignjen v trg.

Posebno pa slovi Mengeš zaradi svoje prastare dušno-pastirske postaje — najstarejše v kamniškem okraju iz ene najstarejših v Sloveniji sploh. Vendar se prvi znani župnik Konrad omenja šele l. 1215. Prvotni obseg mengeške veležupnije je bil ogromen — segala daleč preko meja kamniškega okraja, do štajerske meje in je mati sledečih sedanjih župnij: Čemšenika (izločen pred l. 1262. kot vikarijat oziroma l. 1596. kot župnija; iz nje je nastala l. 1760. oziroma l. 1850. šentgotardska župnija), Črnuč (izločene l. 1768. oz. 1875.), Doba (izločen pred l. 1296.; iz Doba je nastala brdska in pred l. 1341. Krašenjska fara z župnijami: Zlato polje, Blagovica, Češnjice, št. Ožbolt), Dola (izločen pred l. 1262. oz. l. 1627.; iz njega je nastala l. 1788. župnija Sv. Helena), Domžal (izločene l. 1801. oz. 1908.), Homca (izločen l. 1787. oz. l. 1875.), Ihana (izločen pred l. 1296.), Sv. Jakoba ob Savi (izločen l. 1787.), Vač izločene pred l. 1262. oz. l. 1392.; iz njih so nastale župnije Hotič, Kolovrat, Sava, Sv. Gora in št. Lambret) in Zagorja (izločeno pred l. 1296.; iz njega je nastala župnija Sv. Planina).

Na drugi strani kamniške proge, na prehodu v gorati svet, stoji na osamelem holmcu (odtod ime vasi!) slikoviti

H o m e c z Marijino cerkvijo, ki je nekdanj veljala za naj-znamenitejšo slovensko božjo pot, dokler jo niso zatemnele Brezje in Velesovo. O nekdanjem Škrpinovem gradu med Homcem in Nožicami ni danes sledu. Tudi na kraju sedanje farne cerkve je po legendi stal grad. Omenjajo se nam v listinah samo ugledni Homški gospodje (Markard Homški l. 1238.). — V **V o l č j e m p o t o k u** stoji še danes slikovita enako imenovana graščina. Prvotni grad je stal jugovzhodno od cerkve. Gospodje iz Volčjega potoka se omenjajo že l. 1220. (Herman) in l. 1247. (Konrad). Pozneje ga je imela v posesti rodbina Bonhomo. V Valvasorjevi dobi je bil grad že v razvalinah in danes so le še zaraščeni temelji. Rodbina Bonhomo je v začetku 17. stoletja sezidala v ravnini nov grad, ki je še danes lepo ohranjen in je last g. L. Souvana iz Ljubljane.

Še bolj pomaknjen v gorati svet stoji v samotni in v gozdnati dolini Rovščice v istoimenski vasi **g r a d K o l o v e c**. Prvotni kolovški grad je danes v razvalinah. Sezidali so ga gospodje Kolovški, omenjeni v začetku 14. stoletja. Ko je grad v 16. stoletju pogorel, so okoli l. 1530. postavili pod njim nov grad. Znova je pogorel l. 1679., nakar so l. 1683. zgradili sedanje grajsko poslopje, ki je danes last rodbine Fr. Stare.

Krajni severozahodni del kamniškega okraja, t. j. ravninski svet ob prehodu Kranjske ravni v Kamniško in Mengoško polje, zavzema **K o m e n d a**. Kraj je bil gotovo obljuden že v rimski dobi, saj je sosedna vas Lahoviče dobila celo ime po rimski naselbini. Kot v Mengšu so tudi tu odkrili l. 1895. starslovensko grobišče na kraju sedanje župne cerkve. Preteklost kraja je ozko zvezana s **K o m e n d o** (t. j. posestvo, gosposčina, od tod ime kraju!) jeruzalemskega viteškega reda sv. Janeza Krstnika, ki se je pozneje imenoval malteški viteški red. Ta red se je tu naselil že pred 13. stoletjem; viri namreč že l. 1256. omenjajo »hišo reda sv. Janeza iz Jeruzalema« pri Sv. Petru.

Svoj sedež je imela Komenda v prvotnem komendskem gradu, ki je stal zahodno od današnje šmidove graščine, na takozvanem gradišču. L. 1751. so grad prenovili in l. 1872. prodali Marku Černiču, bivšemu oskrbniku križke graščine. Od l. 1908. je last rodbine Šmid. — Prava komendska posebnost je bila velikonočna procesija na konjih. Izvira gotovo iz dobe naselitve malteškega reda. Na čelu procesije sta jezdila dve zastavonoši, za njima duhovnik z Najsvetejšim in nato kmetje, vsi na konjih. Procesije so se udeležili posestniki konj iz Vodice, Šenčurja, Cerkelj, Mengša in celo iz Bohinja. Iz Bohinja so prihajali v Komendo po trije ali štirje možje vse do l. 1870., — tudi ko ni bilo več konjske procesije — in so se tu udeležili velikonočnih obredov. Po procesiji je bil živahen konjski sejem. Konje so večinoma pokupili Italijani. Kljub odporu župljanov so cerkvena in prosvetna oblastva l. 1777. in končno l. 1782. prepovedala konjsko procesijo. L. 1810. so jo obnovili, toda brez duhovnika. Zadnjič se je pa vršila l. 1817. Pod župno cerkvijo stoji ob banovinski cesti komendska bolnišnica ali hiralnica, ki jo je ustanovil l. 1750. znani komendski župnik Peter Pavel Glavar. L. 1873. so jo razširili. Za časa svetovne vojne je njena ustanovna glavnica propadla. Spomin na nekdanji malteški red hrani tudi komendska farna cerkev sama in njene bogate umetnine za liturgično rabo. Na vrtu župnišča je staro gotsko znamenje z malteškim grbom in letnico 1510. — Kot cerkev je stara tudi komendska župnija. Prvi znani komendski župnik Altirn se omenja že l. 1147. in l. 1154. Cerkev je bila že l. 1298. podrejena malteškemu viteškemu redu, ki je tu postavljaj svoje redovnike za župnike. Vendar je župnikove posle opravljal navadno domačin — vikar. Kot župnija malteškega reda je ostala do l. 1799. in šele l. 1850. je župnik dobil na upravo tudi cerkveno premoženje. Malteški red je ostal le še patron župnije. Komendska župnija je bila nekdanj veliko obsežnejša kot je danes,

saj je nastala iz nje župnija v Zapogah l. 1787. oz. l. 1875. in v Tunjicah, ki je bila izločena l. 1787. do 1810. in znova za stalno l. 1831. kot lokalija, ki je bila l. 1875. povzdignjena v župnijo. — Na severni strani križišča banovinskih cest na Kamnik in Mengeš se dviga med gričema z značilnima imenoma Gavšek in Tabor znamenita **K r i š k a g r a š č i n a**. Grad je lepa razgledna točka in močno poživlja pokrajinsko sliko. Ustanovil ga je v drugi polovici 16. stoletja Ahacij grof Thurn in ga združil s starograjsko Kamniško gosposčino. Po l. 1574. je bil grad pravo zatočišče kamniških luteranov. Grof Ahacij je l. 1595. sezidal v gradu protestantsko kapelico in priredil pokopališče. Protireformacijska komisija je l. 1601. razstrelila kapelo. L. 1606. so grad povečali in l. 1730. prezidali. V gradu je bil nekdanj sedež privilegiranega deželskega krvnega sodišča, ki je bilo ločeno od kamniškega. Pozneje sta imeli obe sodišči skupne vislice na Križu, a sodbe so izrekli v Kamniku. V Valvasorjevi dobi sta bili zopet samostojni. L. 1797. je grad prešel v roke sedanjih lastnikov grofov Apfaltrernov, ki še danes skrbno hranijo grajske umetnine: freske, Metzingerjeve slike, tihožitja grofice Marije Auerspergove, galerijo portretov knezov Auerspergov, zbirko orožja itd.

Končam s tem kratkim pregledom. Tudi drugi tu neomenjeni kraji in sleherna vasica hrani košček slovenske zgodovine in del usode slovenske zemlje. Iz vsega je pa razvidno, da je tudi kamniški okraj v preteklosti preživljal in doživljal usodo ostalega splošnega blagostanja. Žal, da so se le premnogokrat za tem vrstila leta, polna grozodejstev, ko se je tudi to ozemlje izpremenilo v krvavo bojno poljano. Kopita turških konj so teptala tudi zemljo naših prednikov in nad njihovimi glavami se je pogosto zasvetlikal turški meč. Kljub mnogim še ohranjenim spomenikom danes le preradi pozabljamo na to herojsko dobo slovenskega kmeta, ki se je z jekleno voljo, polno truda in znoja postavil po zelenih holmih dične cerkvice in jih

obdal z močnim taborskim obzidjem, izza katerega je branil proti sovražniku dom in vero. Posebno v zahodnem ravninskem delu kamniškega okraja in po Črnem grabnu — torej na glavnih turških prehodih — naletimo pogosto na te tabore, ki so večinoma že podrti ali prezidani in vporabljeni v druge namene. Na ostanke taborskega obzidja naletimo v Repnjah pri Vodica (sedanja zakristija), v Komendi, na Križu, na Taborju pri Ihanu, v Goričici — Domžalah, v Mengšu in Homecu (sedanja zvonika sta bila obrambna stolpa), v Dobu, v Krtini in pri Sv. Andreju pri Moravčah (taborja sta še ohranjena), v Gradišču pri Lukovici (sedanji zvonik je bil taborski stolp) in na Češnjicah nad Blagovico.

Težko in trpko je bilo življenje slovenskega kmeta tudi v mirni dobi, saj je kmetu-tlačanu vedno grozil kruti valpetski bič in mu zagrenjeval življenje. Kljub temu, da so priče tega težkega družabnega življenja še številnejše in so gradovi tako gosto posejani po slovenski zemlji, le prerazi pozabljamo, koliko kmečke krvi, koliko trpljenja in muk, koliko vzdihov in znoja hrani to mrtvo grajsko zidovje. Izginil je krivični graščinski jarem in z njim kmečka tlaka ter desetina, ostali so le še propadajoči gradovi, zadnji sledovi teh fevdalnih okov. Danes pozabljamo na vse to in morda po pravici. Preveč smo pač zaskrbljeni in potlačeni z novodobnimi okovi, ki sicer na zunaj niso tako očitni in so zastrti s fino obliko, a je njihova vsebina brez dvoma hujša in težja, bolj nečloveška in krutejša, kot so bile srednjeveške sponi.

Kamniški okraj daje geografsko tri značilnosti: ravnina je del gorcnjske planjave, ki se vije pod zadnjimi jufalnimi hribovi Alp in padalina prehaja v gričevje, ki se razprostira potem dalje še preko save in Savinje na Dolenjski sv. V dolini Save in Savinje pa se vije dolina Kamniške Alpe. Večina okraja je gorata. Najbolj je ves brdski sodni okraj. Večina ravnine pa je ob Bistrici in Plavi.

GOSPODARSKO-SOCIALNI POLOŽAJ KAMNIŠKEGA OKRAJA

X. Y.

Plantinski svet ima dobre pašnike in goso, v lastnih prebivaliških posestih in bukev. Po gričevju je tudi mnogo listnatega drevja. V nižjih krajih pa je tudi gričevje obdelano in sliči poljedelstvu. Ravnina ni posebne rodovitna. Plava rodovitna zemlja je pravi tenki, humusa ni, pač pa je počasi prodirna napiavina. Netrofna boljša je dolina Plave in vjedni pitakov. Tu je zemlja debelejša in pripravnejša za poljedelstvo. Tu so se razvili tudi večji agrarni kompleksi: Vodlog, Komenda in Mengo.

KOMUNIKACIJE. Kamniški okraj ima železnico, ki veže Kamnik in zlasti dolino Bistrice z Ljubljano. Zelenica je lokalna, ima pa zelo velike osebel in blagovni promet. Druga važna prometna linija je velika cesta, ki v svoji dolini prebija okraj in zbira ceste in pote iz leve in desne. Nekoli je ta cesta v podonavski monarhijski vezala prestolnici (Ljubljano) z morjem (Trst) in je bila radi tega ogromnega pomena. Toda važna je še tudi danes zlasti za Slovenijo, ker veže obe slovenski prestolnici Ljubljano in Maribor preko celjske. Za Slovenijo je stariša cestna še vedno najvažnejša prometna linija v trgov-

Kamniški okraj daje geografsko tri značilnosti: ravnina je del gorenjske planjave, ki se vleče pod zadnjimi južnimi izrastki Alp in polagoma prehaja v gričevje, ki se razprostira potem dalje še preko Save in Savinje na Dolenjsko in štajersko stran, en del pa tvori pravi planinski svet, imenovan Kamniške planine ali Savinjske Alpe. Večina okraja je gorata. Hribovit je ves brdski sodni okraj. Večja ravnina pa je le ob Bistrici in Pšati.

Planinski svet ima dobre pašnike in gozdove, v katerih prevladuje smreka in bukev. Po gričevju je tudi mnogo listnatega drevja. V nižjih legah pa je tudi gričevje obdelano in služi poljedelstvu. Ravnina ni posebno rodovitna. Plast rodovitne zemlje je prav tenka, humusa ni, pač pa je peščena prodnata naplavina. Nekoliko boljša je dolina Pšate in njenih pritokov. Tu je zemlja debelejša in pripravnejša za poljedelstvo. Tu so se razvili tudi večji agrarni kompleksi: Vodice, Komenda in Mengeš.

KOMUNIKACIJE. Kamniški okraj ima železnico, ki veže Kamnik in zlasti dolino Bistrice z Ljubljano. Železnica je lokalna, ima pa zelo velik osebni in blagovni promet. Druga važna prometna žila je velika cesta, ki v vsej širini prereže okraj in zbira ceste in pota iz leve in desne. Nekoč je ta cesta v podonavski monarhiji vezala prestolico (Dunaj) z morjem (Trst) in je bila radi tega ogromnega pomena. Toda važna je še tudi danes zlasti za Slovenijo, ker veže obe slovenski prestolici Ljubljano in Maribor preko Celja. Za Slovenijo je »velika cesta« še vedno najvažnejša prometna žila v trgov-

skem, potniškem, vojaškem in mednarodnem pomenu. Ob križišču obeh najvažnejših okrajnih prometnih žil je nastalo pomembno industrijsko središče — Domžale.

Velika cesta sledi stari rimski cesti skozi Trzin, Domžale, Dob, Lukovico in Blagovico proti Celju. Druga važna zveza kamniškega okraja je cesta iz Kamnika po Tuhinjski dolini na Motnik in dalje na Celje. In tretja iz Kamnika po dolini Črne na Gornji grad. To so najvažnejše cestne komunikacije v okraju, katerim je treba prišteti še cesto Kamnik—Domžale—Dragomelj—Ljubljana in cesto Kamnik—Vodice proti Kranju ali proti Ljubljani.

PODNEBJE. Podnebje je alpsko in precej enakomerno. Pokrajina je zavarovana proti severu, a je odprta na vzhod, zapad in jug. Zato radi vladajo močni vetrovi, pozimi burja, poleti jug. Južni vetrovi nanesejo mnogo vlage, ki se nabira pod visokimi kamniškimi planinami. Zato je v okraju moče raje preveč ko premalo, zime so dolge z deževno jesenjo in deževno pomladjo, poletje pa je razmeroma kratko in vetrovno. Radi tega se okraj kot letovišče ne more bolj uveljaviti. Domače prebivalstvo pa je vseeno zdravo, le tuberkuloza je precej razširjena.

PREBIVALSTVO. Po uradni statistiki iz leta 1931. je kamniški okraj štel 31. marca istega leta 39.570 prebivalcev, in sicer 18.759 moških in 20.811 žensk. To prebivalstvo je organizirano v 8.112 družin, ki stanujejo v 7.502 hišah. V okraju je 20 občin (Blagovica, Dob, Domžale, Homec, Ihan, Kamnik, Kamniška Bistrica, Komenda, Krašnja, Lukovica, Mengeš, Moravče, Motnik, Radomlje, Sela pri Kamniku, šmartno v Tuhinju, Trojane, Trzin, Vodice, Zg. Tuhinj), od katerih je ena mestna (Kamnik) in 4 trške (Domžale, Moravče, Motnik in Mengeš). Velikanska večina prebivalstva živi od donosa zemlje in se peča s poljedelstvom. Glavni donos je les, živinoreja in agrarni proizvodi: krompir, fižol, pšenica, rž, ajda, oves, proso, koruza. Toda poljedelskih proizvodov se malo

pridela za izvoz. Za pridelke okraja je glavni trg Ljubljana, nekoliko tudi Kamnik in Domžale.

V zadnjem času se je kamniški okraj začel industrijalizirati. Ne zaradi naravnih bogastev, ki jih nima, ampak zaradi dobrih komunikacij, radi bližine Ljubljane in predvsem zaradi cenениh delovnih moči. Zelo je po vsem okraju razvita mala obrt.

Elektrika pa omogoča tudi razvoj večje industrije. Največji industrijski kraj so Domžale: slamnikarstvo, mlevski izdelki, kovinska industrija. Prav tako je industrializirana bližnja in daljna okolica Domžal v vseh smereh. Večina kapitala je bančnega in ni v rokah domačinov.

Po podatkih Delavske zbornice za Slovenijo (1926) je bilo tega leta v okraju 15 obratov z nad 20 delavci in sicer skupaj 1167 moških in 470 žensk, vseh skupaj torej 1637. Krajevno je takih obratov spadalo v okoliš Kamnika 7, Domžal 6 in 1 pod Mengeš ter 1 pod Radomlje. Ta statistika pa daje pregled le čez industrijske obrate. Kajti po uradnih podatkih iz leta 1936. (30. jun.) je bilo v kamniškem okraju tega leta zavarovanih pri OUZD 2173 moških in 1090 žensk, pri Trgovskem podp. društvu pa 72 moških in 54 žensk, torej skupno 3389 zavarovanih delavcev. Že samo ta številka pove, da industrijalizacija v okraju res napreduje.

Po najnovjših podatkih pa, ki so nam na razpolago, je bilo konec septembra 1938. zavarovanih iz okoliša Kamnik 2158 članov, Domžale 1599 članov, Lukovica 143 članov in Mengeš 601 član — skupno torej 4501 član. Moramo pa še to vpoštevati, da hodi mnogo delavcev ven iz okraja na delo, zlasti v Ljubljano, tako, da ni previsoko cenjeno, ako računamo v okraju okrog 6000 obrtnega in industrijskega delavstva.

V kamniškem okraju torej prevladuje tip gospodarsko malega človeka. Veleposestva v pravem pomenu skoraj ni. Samo na zapadnem delu je donos zemlje tolikšen, da je v večji množini mogoča odprodaja pridelkov. Drugod pa zemlja

komaj dobro kmeta redi. Po veliki večini pa kmečko prebivalstvo okraja, tudi če zemljo obdeluje, ne more samo od njenih pridelkov živeti. Kar se več pridelava, lahko prodajo z izjemo moravske kotline in izrazito hribovskih krajev, od koder imajo na trg predaleč.

Ker se kmečko prebivalstvo ne more preživeti od pridelkov zemlje, išče drugih zaslužkov: v vsakovrstni obrti, trgovini, v industriji, v izseljevanju (pred vojno so se zelo selili v Ameriko), v begu z dežele v Ljubljano, Zagreb, Beograd in po drugih južnih mestih.

Prebivalstvo kamniškega okraja je marljivo, podjetno, razgledano po svetu. Veseli ga izobrazba, veliko mladine študira na srednjih in visokih šolah. Ljudje imajo veliko smisla za organizacijo, kar kaže visoko stanje združništva in veliko število prosvetnih, kulturnih, verskih in športnih organizacij.

Ljudje se brigajo za čeden zunanji izraz v obleki in nastopu, drže na snažna stanovanja, na prikupno zunanost hiš, vrtov, občestnih znamenj in hramov božjih. Versko življenje je cvetoče, tudi politično je okraj dokaj razgiban.

Ljudje zelo ljubijo domačo zemljo in je ne prodajo radi. Otroci, ki so šli po svetu, se radi vračajo domov in če mogoče si v bližini očetove domačije zidajo svoj novi dom.

Največja ljudska hiba je ljubezen do pijače, še vedno tudi do žganja, ki upropašča mnogo družin in gospodarstev. Žganjekuha je zelo razvita pa tudi vinska trgovina ter gostilničarstvo je prav v cvetočem stanju.

Na loge: a) Z vsemi močmi in zlasti z zgledom moramo mladi delati za treznost prebivalstva. Pijančevanje je največja socialna rana. V delu za iztreznjenje ljudstva naj bi prednjačilo zlasti prosvetno delo.

b) Kmetu je treba pomagati do umnejšega kmetovanja. Okraj je zelo ugoden za sadje, ki pa ni tipizirana kakor na štajerskem in se sploh ne goji sistematično. Zato je izvoz sadja malenkosten, večina ga pa kuha v žganje.

c) Ob rastoči industrijalizaciji bo delavstvo vedno
važnejši socialni činitelj, ki bo vse bolj odločal v javnosti
kamniškega okraja. Velika skrb in naloga mlade katoliške in-
teligence mora biti, da to delavstvo, ki po veliki večini izhaja
iz katoliških družin, po svojih močeh usmerja v katoliške de-
lavske in strokovne organizacije in jih tako ne pusti odtujiti
se katoliški slovenski narodni skupnosti.

T I N E K O S : D E L A V E C

**PROSVETNA GIBANJA V KAMNIŠKEM
OKRAJU V PRETEKLOSTI**

DR. K. CAPUDER

PROSVETNA GIBANJA V KAMNISKEM
OKRAJU V PRETEKLOSTI

DR. K. ČAPUDER

Kamniški okraj ima eliptično horizontalno obliko z dolgo osjo v črti Vodice - Blagovica (zahodno - vzhodno) s središčem v bližini Doba. Na tej elipsi imamo dva nastavka, prvega na severozahodu v predelu gornje Kamniške Bistrice, drugega na vzhodu ob gornji Radomlji in v podolžnici gornje Nevljice in Motniščice. Na severu je to ozemlje lepo zaprto in zavarovano po visokih vrhovih in grebenih Kamniških planin in širokem hrbtu Menine planine. V srednjem južnem delu poteka okrajna meja po pogorju, ki se vleče med Savo in Moravško kotlino. Na zahodu je pokrajina med Rašico in njenimi odrastki ter obronki Kravca ob potoku Pšati na široko odprta proti Gorenjski planoti. Na zahodu nas na petih mestih lepe ceste vodijo v sosedne okraje. Vodovje te pokrajine v glavnem zbere Kamniška Bistrica in ga odvede proti Savi, kamor se izliva že zunaj okraja. Naseljenost kamniškega okraja je največja v ravnini ob srednji Kamniški Bistrici, ker se tu zlasti v novejšem času zelo naglo razvija industrija.

Že v predzgodovinski dobi je bilo to ozemlje precej obljudeno, kar dokazujejo najdišča predzgodovinskih predmetov na raznih krajih. V rimski dobi pa je vodila skozi okraj glavna cesta, ki je vezala Rim s pokrajinami ob Donavi. Ob črti Mengeš - Domžale - Črni graben - Trojane so odkrili največ sledov rimske dobe. Na znameniti poznorimski cestni karti (Tabula Peutingeriana) imamo ob tej črti znamenovane postaje Ad quartum decimum (Pri 14. milniku) v bližini Mengša, Ad publicanos (Podpeč pri Lukovici) —

Atrans (Trojane). Ta cesta je služila tudi v dobi prese-
ljevanja in ob njej so se, prihajajoč iz Savinjske doline,
naselili tudi Slovenci. Uprav ta prometna žila daje okraju
izraziti značaj prehodnega ozemlja. Ta okolnost je pa tudi
velikega pomena za prosvetna gibanja.

V srednjem veku in zlasti v dobi turških vpadov se je
glavna prometna črta bolj približala gorovju in je šla skozi
Tuhinjsko dolino. Tedaj se je tudi Kamnik vsled svoje za-
ščitene lege zelo razcvetel. Od Kamnika je vodila srednje-
veška trgovska pot na Škofjo Loko in odtod po Poljanski
dolini v Italijo. V drugi polovici 17. stoletja so cesto skozi
Črni graben popravili, turška nevarnost je minila in v letih
1725.—1730. so zgradili po tej dolini novo cesto, ki je pre-
vzela do izgraditve železnice ob Savi skoraj ves promet Av-
strije z morjem. Po tej dolini je šel tudi poštni promet
Ljubljana-Gradec, ki je bil vpeljan že l. 1573. Precejšnjega
pomena je bila tudi tovorna pot iz Ljubljane po Moravški
dolini in dalje na Medijo, čez sedlo pri št. Lenartu v Sa-
vinjsko dolino. V letu 1891. je še iztekla železnica Ljub-
ljana-Kamnik, ki je poživila zlasti turistični promet. Črni
graben, ki je v drugi polovici 19. stoletja zelo opustel, je s
pojavitvijo avtomobilov na cestah zopet oživel. Politične iz-
premembe po svetovni vojni so za nekaj časa pomen sta-
rodavne zveze Dunaj-Trst nekoliko zatemnile, polagoma pa
prihaja naravna prednost te proge pred drugimi zopet do
veljave.

Legi pokrajine ob velikih cestah je vedno tudi velikega
pomena za napredek materialne in duhovne kulture. Pre-
bivalci ob cesti so v stalnem stiku s svetom in vse, kar se
po svetu dogaja, pride v najkrajšem času tudi do njih in
vpliva nanje.

Srednji vek večkrat po krivici imenujemo temni
vek. Pod tem izrazom si nekateri predstavljajo dobo ne-
izobraženosti, dobo fizičnega in duhovnega nasilja. Res je
srednji vek čas, ko so novi mladi narodi razrušili prejšnji

stari kulturni svet, ki je ostarel, izgubil življenjske sile, se preživel in se zato moral umakniti mladim svežim silam. To seveda ni šlo zlepa, ampak s silo. Pri tem je bilo mnogo kulturnih dobrin uničenih, posebno še tedaj, ko so nekulturni Huni, Obri, Madžari na pravih roparskih pohodih vdirali v kulturne pokrajine in tam ropali in uničevali. Drugače pa je bilo, ko so vsa ta ozemlja naselili novi narodi. Ti so v svoji novi domovini najprej morali zavarovati svojo posest in ji dati trdne meje. Tudi to ni šlo brez dolgotrajnih hudih bojev. »Inter arma silent musae.« Ko pa je bila posest zavarovana, se je pričelo mirno delo. Kdaj se to delo na kakem ozemlju ravno prične, se da le redkokdaj s točnim datumom ugotoviti. Z ozirom na to termino, ki zastira pogled v prve začetke kulturnega dela, se more samo srednji vek po pravici imenovati temni srednji vek. Kakor v meglenih jesenskih dneh samo vrhovi Kamniških planin uživajo svetlo sonce in se kopljejo v njegovih žarkih, vsa ostala pokrajina pa tone v meglenem morju, tako tudi v srednjem veku samo nekatera imena in nekateri kraji dokazujejo, da se je že pričelo kulturno delo.

Vse prosvetno delo, vsako prosvetno gibanje prvih časov je v zvezi z vero in cerkvijo. Naši prvi literarni spomeniki so verski. Tako ostane še dolgo in celo danes vidimo, da je najživahnejše prosvetno gibanje v najožji zvezi z vero. Govorimo torej lahko o verskoprosvetnem gibanju. Kakor so v našem času prosvetni domovi vzrastli okoli cerkva in so župnišča središče prosvetnega dela, prav tako so v prvi kulturni dobi cerkve izhodišče prosvete. V kamniškem okraju je tak najstarejši kulturni otok Mengeš, ki spada med najstarejše fare. Ta fara je v zgodnjem srednjem veku obsegala vso pokrajino do Karavank in štajerske meje. Prvi menceški župnik se v listinah omenja l. 1215. Pri vseh takih velikih farah je bilo poleg župnika tudi več drugih duhovnikov in ti so poučevali ljudstvo ne le v verskih resnicah, ampak tudi v branju in pisanju.

Izbirali so bolj nadarjene dečke in jih pripravljali za duhovske poklice.

Kmalu se omenjajo poleg Mengša tudi drugi kraji kot sedeži fara. Taki kraji so: Kamnik, Vodice, Dob, Moravče. Že v zgodnjem srednjem veku je Kamnik postal važno tržišče in se kot trg omenja že l. 1200., kot mesto pa 1267. Pozneje je postal Kamnik zatočišče okoliškega plemstva pri turških vpadih. Plemstvo si je v Kamniku gradilo svoje hiše. Leta 1382., 19. junija, je vojvoda Leopold III. Kamničanom potrdil njihove svoboščine. Mesto ima svojega lastnega sodnika. Tudi šole ima Kamnik v tem času. Leta 1395. je tedanji kamniški župnik Oton Strüppel podaril neko njivo pri cerkvi poleg šole učitelju v užitek, zato pa je moral dnevno opravljati vespere. Od tedaj se v Kamniku vedno omenjajo tudi učitelji. L. 1481. na pr. je bil učitelj v Kamniku neki Jurij iz Loke. Razen šol pri farah so v srednjem veku obstajale tudi šole v samostanih. Kamniški okraj ni imel več samostanov. Le v Mekinjah je l. 1300. ustanovil Siegfried Gallenberški samostan klarisinj. V samostan so sprejemali hčere domačih plemiških družin. V koliko je bil ta samostan tudi prosvetno važen, se ne da ugotoviti.

V e r s k o g i b a n j e v začetku novega veka je tudi za prosvetno razgibanost velikega pomena. Ker je k nam novo gibanje prihajalo s severa, je moral kamniški okraj biti prav kmalu deležen novotarij. Prvi znani nastop protestantov na Slovenskem se je dogodil ravno v kamniškem okraju in je tudi takoj vzbudil nasprotno gibanje. Okoli leta 1525. je bila v Praprečah pri Lukovici dograjena velika poznogotska zgradba sv. Luke kot podružnica dobske fare. Cerkev je zgradil, kakor to pove napis na freski na evangeljski strani presbiterija, plemeniti gospod Hans Herrisch z Brda in to iz lastnih sredstev. Njegov grb je naslikan poleg njegovega portreta na klečalniku in nam kaže belo školjko na rdečem polju. Ta grb ima znamenito zgodovino

in nas popelje v čase celjskih grofov Hermana II. in Friderika. Tu pri novi cerkvi sv. Lukeža so l. 1525. duhovniki dobskega župnika, ki so hodili opravljat službo božjo v Prapreče tudi še v naslednjih stoletjih, pri maši izpuščali bistvene dele, kanon s povzdigovanjem. O tem je bil takoj obveščen ljubljanski škof Krištof Ravbar. Ta je o dogodku poročal posvetni oblasti in tudi oglejskemu patriarhu, pod katerega je Dob s podružnicami spadal. Krivdo za to novotarijo je pripisoval škof Ravbar tedanjemu župniku v Dobu in arhidijakonu, češ da so se duhovniki od njega naučili po krivoversko maševati. Tudi pozneje je bilo protestantovsko gibanje v tej okolici živahno. Na že omenjeni cerkveni steni v cerkvi sv. Lukeža so se podpisovali razni duhovniki, ki so ob shodih opravljali službo božjo. Eden od njih je pri svojem imenu pripisal, da ga po krivem dolže krivoverstva. Glavno središče protestantizma v kamniškem okraju je bil Kamnik sam. Protestante pa najdemo tudi povsod po okraju, v Mekinjah, v Vodicah, v Dobu in v Moravčah. Zlasti plemstvo je pospeševalo protestantizem. Zelo vnet protestant je bil križki grof Ahac Turn, pa tudi gospod na Zapricah baron Krištof Lamberg. Celo prekrščevalci so se okoli leta 1560. pojavili v Kamniku. Vodila sta jih Jurij Krelj in Krištof Stobe. Po Stobejevi smrti je njegova vdova ob nedeljah in praznikih v svoji hiši zbirala kmete, jim pridigovala in čitala protestantske knjige. Ker je kamniški župnik Mercina protestantom župno cerkev prepovedal, so hodili v hišo nekega Bobko v bližnje Podgorje. Tu so jim pridigovali protestantovski pridigarji iz Ljubljane in krščevali njihove otroke. Tako je hodil v Podgorje l. 1561. predikant Jurij Jurišič, ki so ga l. 1563. izgnali. Kamniške protestante je vodil mestni pisar Erazem Naglič. Že l. 1574. so pričeli v Kamniku in okolici protestante preganjati. S presledki se je preganjanje nadaljevalo, dokler ni bil protestantizem z izgonom protestantovskih plemičev l. 1628. popolnoma zatrt. Le tuptam je bil še kak zaostal protestant.

Janez Trdina pripoveduje, da je zadnji protestant v kamniškem okraju umrl l. 1813. v Vodicach.

Iz zgodovine katoliške reformacije moremo ugotoviti način, kako se je protestantizem v kamniškem okraju gibal. Nadvojvoda Karel je l. 1574. izdal ukaz, naj se preprečijo protestantovski sestanki v Podgorju pri Kamniku. Ukaz je moral izvršiti kamniški mestni sodnik Jurij Kramar. Temu pritisku so se protestanti na videz udali, a v resnici so ostali pri svoji veri, ker so imeli v mogočnem plemstvu zaščito. Še dalje so prihajali med nje predikanti, tako na primer l. 1588. Marko Kumprecht, služabnik križkega grofa Turna. Ker župnik Mercina ni pustil protestantom pokopavati mrličev na kamniškem pokopališču, so jih pokopavali pri podružnici menceške fare v Podgorju. Grof Turn je pri svojem gradu na Križu zgradil za protestante posebno pokopališče. V veži v gradu, kjer so se vršili včasih tudi plesi, so bili sestanki, kjer so protestanti poslušali predikante iz Ljubljane. Tudi v Lambergovem gradu na Zapricah so se vršili taki sestanki.

L. 1593. je prišel v kamniški okraj na cerkveno vizitacijo sam oglejski patriarh Francesco Barbaro. V Meki-njah je odstavil protestantovsko opatico Suzano Gornje-grajsko, pri kateri je našel mnogo protestantovskih knjig, ki jih je odnesel s seboj v Videm. V Kamniku je patriarh zbral duhovščino in jo po sv. maši v čast sv. Duhu opominjal, naj odpravi razvade in izboljša svoje življenje po zapovedih cerkve ter zvesto služi Bogu in neumrjočim dušam. Objavil je tudi splošne odredbe glede zakramentov in bogoslužja. Na koncu so skupno izmolili katoliško veroizpoved. Patriarh Barbaro je tudi na raznih sinodah, ki se jih je udeleževala tudi kamniška duhovščina (n. pr. na sinodi v Gorici 1602.) pozival duhovščino, naj ljudstvo poučuje v domačem jeziku in je dal na cerkvena vrata nabiti tabele s kratkim posnetkom katekizma v jeziku do-

tične župnije. Vse to je ljudi močno razgibalo in tudi koristilo splošni prosveti.

Leta 1594. se prične nov pogon za protestanti. Avgusta meseca je prišla v kamniški okraj posebna reformacijska komisija pod vodstvom deželnega svetnika dr. Grišena. V Mekinjah je našla dva odločna protestanta, Urbana Kosa in Jurija Kriškarja. V Kamnik je povabila 38 oseb. Povabilu se jih je odzvalo le 28. Vsem, ki so ostajali pri svoji veri in izjavljali, da je v verskih rečeh treba Boga bolj poslušati kakor ljudi, je komisija zažugala z denarno kaznijo (10 do 20 zlatnikov), če bodo še hodili k protestantovskim pridigam. Neko poznejše poročilo iz Kamnika (17. XI. 1596.) pozna samo še 12 trdovratnih protestantov, med temi sta Wild in Avnič. Vse te so sedaj zaprli, pa jih za božič zopet izpustili. Kmalu nato so kamniški protestanti že zopet svoje mrliče pokopavali v Podgorju. Tedaj so se pa dvignili na pobudo mengeškega župnika, pod katerega je spadala podružnica v Podgorju, kmetje in so mrliče izkopali, obenem se pa tudi pritožili zoper samolastno ravnanje protestantov. Toda ko so l. 1599. zborovali deželni stanovi v Kamniku, so imel s seboj predikanta Marka Kumprechta, ki je zopet pridigoval na Križu. Nadvojvoda Ferdinand je sedaj ukazal grofu Turnu, naj pod kaznijo 5000 cekinov predikanta izroči deželnemu sodniku.

Šele dosledni nastop škofa Tomaža Hrena je vsemu izigravanju raznih odlokov napravil konec. Februarja meseca l. 1601. je imel škof Hren v mestni hiši v Kamniku javno predavanje. Meščani so prisegli katoliško prisego, da bodo verni in zvesti katoliški cerkvi in svojemu vladarju. Samo 4 trdovratni protestanti so bili izgnani. Sežganih pa je bilo precejšnje število krivoverskih knjig. Novozgrajena cerkvice na križkem gradu je bila razstreljena in pokopališče požgano. S Homca je gledalo okoliško ljudstvo to delo. Proti grofu Turnu je škof Hren predlagal kazen 11000 cekinov, da se upostavi avtoriteta deželnega kneza.

L. 1602. je izšel ukaz, naj cerkveni ordinariji pri podrejenih župnikih in vikarjih poskrbe, da se vsi župljani, ki so nad 16 let stari, z ženami in otroki skrbno popišejo in naj se vestno pazi, kdo od njih v določenem času ne pride k izpovedi in sv. obhajilu. To, pa tudi redno spisovanje farnih matrik, ki se je v tem času pri vseh farah pričelo, je mnogo vplivalo na ves duševni napredek ljudstva. Tu in tam je komisija še poklicala kakega zaostalega protestanta predse, tako na pr. l. 1615. v Moravčah nekega Samuela Hasiberja in Primoža Paderja s Križa, a v splošnem je bil protestantizem v okraju zatrt. Iznani predikanti so se skrivali po gradovih okoli Moravč in na Brdu. V Moravški okolici se je skrival Felicijan Trubar, zadnji protestantovski superintendent kranjski. Protestantizem je med ljudstvom zbudil veliko zanimanje za knjigo in to zanimanje je sedaj ostalo trajno, kajti knjig se je posluževala tudi katoliška cerkev, pred vsemi škof Hren, pri verskoprosvetiteljskem delu med narodom.

V katoliški dobi se je v kamniškem okraju, kjer protestanti niso ustanovili svoje šole, živahneje razvijalo šolstvo. Že obstoječo kamniško šolo je zelo povzdignil župnik Maksimiljan baron Rasp, ki je župnikoval od l. 1699. Kupil je neko zasebno hišo in jo priredil za šolo. Poleg organista je poučeval tudi sam s svojimi duhovskimi pomočniki. V šoli se dečki in deklice niso učili le čitati, pisati in računati, temveč tudi umnega gospodarstva. Nadarjenejši so poučevali tudi v latinščini in glasbi ter jih pošiljali v Ljubljano v jezuitski kolegij. Mnogo Raspovih učencev je bilo duhovnikov in redovnikov, drugi so postali organisti in učitelji in so kot taki širili izobrazbo med ljudstvom. Umrli je Rasp l. 1762.

Iz Raspove šole je izšel veliki pospeševatelj omike, slovenski pisatelj Paglovec, župnik v Spodnjem Tuhinju (1705 do 1759). V svojem župnišču je ustanovil šolo, kjer je poučeval s svojim kaplanom. Da so mogli učenci tudi iz od-

daljnejših krajev obiskovati to šolo, je sprejel k sebi na stanovanje 6 dečkov, nekaj jih je imel kaplan, druge so sprejele nekatere družine. Paglovec je pošiljal svoje starejše gojence po vaseh, da so druge učili pisati in brati. Tako je vzgojil več potovalnih učiteljev, ki so se razkropili daleč na okoli. Zadnji njegov učenec, zasebni učitelj Povh, je umrl l. 1820. Paglovčeva šola je bila popolnoma slovenska. Njegove slovenske knjige (katekizem in Tomaž Kempčan) so se še dolgo nahajale po naših kmetijskih domovih in so se ljudje iz njih učili čitati. Tudi abecednik za prvence je izdal Paglovec (Tabla teh puštabov in viža se naučiti krajnsku ali slovensku brati).

Tudi v Komendi je ustanovil v tem času podobno šolo znameniti Peter Pavel Glavar.

Doba velikih reform pod cesarico Marijo Terezijo in Jožefom II. je prinesla državno ljudsko šolo, ki naj bi se ustanovila po vseh večjih krajih. Šola postane sedaj državna zadeva ali »politicum«. Obenem pa bi morala germanizirati. Ta germanizatorična tendenca že pri osnovnem pouku je zadela na nepremagljive naravne ovire. Pokazalo se je, da mora ljudska šola začeti z materinim jezikom, ako sploh hoče začeti. V kamniškem okraju je obstajala v tej dobi od l. 1776. normalka s 4 razredi v Kamniku. V normalkah je moral biti učni jezik nemški. Zato so morali normalki dodati še poseben pripravljalni razred. V drugih večjih krajih (Mengeš, Dob, Moravče) so bile ustanovljene prave ljudske šole, kjer pa so poučevali prav slabo plačani učitelji (po 75 goldinarjev na leto).

Francози so v kratki dobi svojega gospodstva (1809. do 1813.) napravili lepe načrte za povzdigo prosvete v splošnem na prejšnjih osnovah a s poudarkom na pouku v materinem jeziku. V kamniškem kot obmejnem okraju francoska doba v tem pogledu ni pustila vidnejših sledov. Pač pa je ljudstvo politično močno razgibala.

Doba reakcije in policijskega režima do l. 1848. ni bila naklonjena prosvetnemu gibanju. Vendar so se tedaj brigali za gospodarsko izobrazbo in tudi že prebujenih idej niso mogli zatreti.

X Nova doba se prične z letom 1848., in sicer z velikim političnim razmahom in politično razgibanostjo. Ko se je v Kamniku na trgu pojavil jurist Jože Verona v uniformi dunajskega legionarja, ko se je tudi v Kamniku ustanovila narodna straža ter je vse, kar je bilo zavednejše, vstopilo v politično »Slovensko društvo«, je vse to močno razgibalo tudi življenje v naših večjih podeželskih krajih. Ker so tudi »Novice« sedaj svobodneje pisale, so mogli tudi širši sloji zasledovati politično življenje. Pač je reakcija po l. 1849. za nekaj časa zadržala razvoj, toda že čez deset let so začele padati ovire in v dobi čitalnic in taborov sta tudi meščan in kmet začela sodelovati pri gibanju. Šolstvo je v tej dobi vedno bolj prodiralo v vasi in nepismenost je polagoma izginjala. Časopisje je prodiralo na vas, najvažnejše pa so za izobrazbo podeželja postale knjige družbe sv. Mohorja. Kako se je šolstvo v tej dobi na naši vasi pričenjalo, nam je prav nazorno popisal ravno kamniški »klosterski muc« Jakob Alešovec v svoji avtobiografiji »Kako sem se jaz likal«. V tem času so začeli snovati poleg čitalnic gasilska društva in večkrat v zvezi z njimi godbe (Mengeš, Domžale). Telovadna organizacija Sokola je le v trgih in mestih mogla razviti pomembnejše delo.

Doba prosvetnih društev šele prinese pravo razgibanost v naše vasi. Tudi pri tem gibanju je mesto Kamnik imelo važno vlogo. Pričeli so s politično organizacijo, ki je izšla iz »Slovenskega katoliškega političnega društva v Ljubljani«. Na svojih shodih po deželi je to društvo močno razgibalo ljudstvo. Na dveh takih shodih v Dobu in Kamniku l. 1892. je bil glavni govornik dr. I. Šušteršič. Udeležilo se jih je po 700 do 800 zborovalcev. Končno so l. 1894. tudi v Kamniku ustanovili »Slovensko katoliško politično

društvo«. To društvo je z rednimi sestanki in zborovanji močno razgibalo ljudstvo v okraju. Posebno važno za nadaljnji razvoj organizatoričnega dela v okraju je bilo zborovanje kamniškega političnega društva dne 30. oktobra 1898. Na tem sijajno obiskanem zborovanju je v dvehurnem govoru dr. J. E. Krek govoril o delavski organizaciji in o zadrugah. Zelo nazorno je razložil nujnost gospodarske izobrazbe in stanovske organizacije. Ker je Krekov govor v obširnem izvlečku prinesel »Domoljub«, so te misli globoko prodrle med ljudstvo. Ko so kasneje, zlasti na shodu slovenskih kat. nepolitičnih društev l. 1902. v Ljubljani, dali tudi za delo določene smernice, so se povsod začela ustanavljati izobraževalna društva. Dr. Krek je hodil zlasti po kamniškem okraju, ki ga je tudi zastopal v državnem zboru na Dunaju, od vasi do vasi, od moža do moža in vse navduševal, da so ustanavljali izobraževalna društva, posojilnice, gospodarske organizacije, skrbel pa je tudi s svojimi obiski, da delo in življenje po teh organizacijah nikoli ni zastalo. V drugi polovici prvega desetletja našega stoletja so že ustanovljena vsa izobraževalna društva, ki še danes delujejo.

To gibanje je tudi pri nasprotnikih slovenskega katoliškega preporoda vzbudilo posnemanje. Ponekod so poživili stare čitalnice, drugod Sokola, ali pa so tudi ustanavljali prosvetna društva, a pravega življenja pri njih le ni bilo.

Tudi mladinska telovadna organizacija »Orel« se je ustanovila povsod po kamniškem okraju. V Kamniku je bil poletí 1909. prav lep orlovski nastop, ki je mladino v okraju močno razgibal. Vojna je vse lepo društveno življenje ustavila. Po vojni se je zopet poživilo. Vkljub težkim razmeram so v okraju pridno gradili nove prosvetne domove. Prav razživili so se dramski odseki po društvih. Dijaštvo, ki je vedno pri prosvetnem gibanju v okraju živo sodelovalo, si je osnovalo še svojo posebno organizacijo. V svobodi se danes prosvetno gibanje v okraju ugodno razvija.

dravstva. To dravstvo je v sodnih sodnih in zbornih
načinu razpisala ljudstvo v okraj. Posledno ravnanje na na-
daljši razvoji organizatoričnega dela v okraju je bilo zlo-
tovanje kamniškega političnega društva dne 30. oktobra 1882.
Na tem slijem odloženem zborovanju je v izjavnem govoru
dr. J. E. Kerk govoril o delavski organizaciji in o razpisu.
Zelo naravno je razložil najnovost gospodarske izobrazbe in sta-
novne organizacije. Ker je Kerkov govor v odličnem in
všechno prijaznem domoljubu, so te misli kljuboma postale med
ljudstvo. Ko so izbrani stali na stolu slovenskih lastne-
posojitnih društev 1. 1902 v Ljubljani, dali tudi za delo do-
ločno znamenje, so se povsod razširila ustanovitelj izobraz-
vna društva. Dr. Kerk je hotel vsaki po kamniškem okra-
ju, ki ga je tudi zastopal v državnem zboru na Dunaju, od-
praviti do razl. od moza do moza in vse navduševal, da so
ustanovitelj izobrazvna društva, posojilnice, gospodarske
organizacije, strelci pa je tudi s svojimi običaji, da dela in
življenja po teh organizacijah nikoli ni zastalo. V drugi po-
lovi prvega desetletja našega stoletja so se ustanovitelj
vse izobrazvna društva in še danes delujejo.
Ta zbiranja je tudi pri najpomembnejših slovenskih katoli-
ških priporočila vzbujala pozornost. Posledično so postajali
stare čimnove družbe, kotoli ali pa so tudi ustanovitelj
prijatelje društva s pravega življenja pri njih je bil dila-
cijski. Tudi mladiška slovenska organizacija, kotoli so je usta-
novila povsod po kamniškem okraju. V Kamniku je bil po-
let 1900 prvi lep otročji nastop, ki je mladih v okraju
močno vzbudil. Vojna je vse tepe društveno življenje usta-
vilo. Ko vojna ne je vsoj postojala. Vključno tedaj razpisani
so v okraju prišli nove prostovoljne domovne, prav
razpisali so se hrmateljki občedi po dravstvu. Društva, ki so
vredna pri prostovoljnem zbiranju v okraju živje sedelostno, ki je
ustavila na svoje posebno organizacije. V svobodi so danes
prostovoljne zbiranje v okraju močno razpisali. V drugi po-
lovi desetletja odloženem zborovanju je v izjavnem govoru

Publikováno
převzato
z
roku 1902
1902/1903

MOČ KATOLIŠKE IDEJE JE VELIČASTNA

GOLOB MELHIOR

MOO KATOIKSKE IDEEJE JE VEIICASTNA

GOLOB MELHIOB

VELIKI OLTAR V KOMENDSKI CERKVI

JEDILNICA V GRADU HABAH

Slovenstvo ni zraslo, kakor iz majhnih početkov rastejo druge narodnosti, temveč si je moralo priboriti svoj svet, ki je bil že naseljen, ker je tuj gospodar zaslutil pomembnost tega ozemlja in se ga je polastil. V tej borbi je bil zlasti kmet stalen vir vseh svežih moči, ki so v vsakem rodu poprijemale znova. Preden so govorniki govorili v slovenski besedi, preden so se državni spisi pisali v slovenskem jeziku, je bil slovenski kmet, njegov jezik, njegova beseda in njegova neuklonljiva volja. Ker so bile ozke meje slovenske zemlje, ker narod drugam ni mogel, zato je zaoral na globoko, do korenin. Slovenski narod ni imel ne zmagovitih vladarjev, ne slavnih knezov in velikih vojskovodij. Ustvaril pa je visoko kulturo, s katero se lahko postavi v vrsto največjih narodov.

Tudi ljudstvo, ki prebiva na bregovih Bistrice v kmet-skih domovih, raztresenih hribih in dolinah, med skalnatimi vrhovi Grintovca, Brane, Planjave, Velike in Menine planine preko moravških gričev pa doli do bregov zelene Save, je ostalo zdravo in krepko, odporno in moralno trdno, ker je črpalo svoje sile iz zemlje slovenske, ker je ostalo zvesto svojemu gruntu, ki »ima korenine do pekla«, kakor pravi naš Finžgar. Zato ni čudno, da je ta zemlja na bregovih Bistrice dala slovenskemu narodu veliko znamenitih in pomembnih kulturnih delavcev, ki so vse svoje moči posvetili dvigu in rasti svojega naroda.

V vrsti drugih so predvsem trije važni činitelji, ki so ljudstvu pod Kamniškimi planinami pripomogli do tako visoke stopnje izobrazbe in kulture:

Cerkev, ki je s svojim naukom o vrednosti človeške osebnosti kot nosilki neumrjoče duše in z naukom o enakosti vseh ljudi in o otroštvu božjem položila temelj za postanek in vsestranski razvoj narodov, ima tudi za ohranitev, razvoj in kulturno rast slovenskega naroda največ zaslug. Kakor vsemu slovenskemu narodu tako je bil tudi ljudstvu pod »grintovci« več stoletij njegov edini zaveznik — duhovnik. Duhovnik mu je bil govornik, pisatelj, pevec, šolnik, pomočnik v vseh nadlogah, duhovnik ga je hrabil z Bogom in vodil s svojim zgledom, da narodova sila v dolgih in mučnih bojih nikdar ni omagala. Zato ni čuda, da je ljudstvo svojim duhovnikom vedno znalo biti hvaležno in otroško vdano.

Cerkveno versko življenje je bilo v kamniškem okraju zaradi razgibanih razmer in zaradi bližine Ljubljane vedno zelo živahno. Zadnjih 40 let je bilo po vsem okraju mnogo uspešnih verskih taborov in zborovanj, po vseh župnijah misijoni, duhovne vaje in več tečajev KA. Kakor doslej, tako še danes opravlja duhovščina v okraju važno kulturno poslanstvo, saj jih srečamo ne le v cerkvi in šoli, temveč tudi pri delavskih, prosvetnih, združno-gospodarskih in dobrodelnih društvih, kjer z velikim idealizmom delajo za zboljšanje verskih, socialnih in kulturnih razmer v okraju. V novejšem času se duhovščina mnogo trudi in prizadeva, da bi zbrala proti organiziranemu zlu komunizma in rasizma čim večjo in trdnejšo vrsto katoliških laikov vseh stanov, organiziranih v Katoliški akciji, ki naj bi duhovnikom s svojim živim zgledom in apostolatom pomagali pridobiti izgubljene in tavajoče. Duhovščina se dobro zaveda, da »mora pred tako zaželeno socialno obnovo iti obnova krščanskega duha, katerega je bedno izgubilo toliko ljudi« (Qu. a. n. 128). Dokler bo trajalo žalostno razdejanje duš, je zastoj vsak trud, da

bi se družba preuredila. A zoper to razdejanje ni drugega uspešnega pomočnika, kakor da se ljudje odkrito in iskreno vrnejo k evangeljskemu nauku (Qu. a. n. 137).

V cerkveno-upravnem oziru je okraj razdeljen v dve dekaniji: kamniško in moravško. Župnij ima kamniška dekanija 20, kaplanij 10, kuratnih cerkva 20, podružničnih 30, eno konventno in 23 kapel. Dušnih pastirjev je 26, redovnikov 11, uršulink 32, šolskih sester 23 in 53 usmiljenk. Moravska dekanija pa obsega 14 župnij, 2 ekspozituri, 9 kaplanij, 35 podružnic in 6 kapel. Ima 20 dušnih pastirjev. Drugoverceev je v obeh dekanijah okrog 30.

Drug izredno važen činitelj za izobrazbo naroda so šole. Dolgo časa so bili samo duhovniki, ki so ob nedeljah v župniščih poučevali razen verouka tudi branje in pisanje. Pozneje so se začele odpirati zasilne šole v privatnih hišah, kjer so tu pa tam poučevali tudi organisti in cerkveniki. Tisti redki, ki so te šole obiskovali, so potem doma druge učili. Prve učne knjige so bili molitveniki. Po mestih in trgih se že zgodaj pojavljajo zasebne šole. Kamnik je imel n. pr. svojega učitelja že l. 1391., torej v času ko drugod sploh še ni bilo šol. L. 1783. so pouk na tej šoli prevzeli oo. frančiškani, ki so poučevali do l. 1882. Komenda je dobila svojo šolo l. 1751., Dob 1823., Mengeš 1835., Vodice 1854., Krašnja 1859., Moravče 1865., Motnik 1888.; druge šole so nastale večinoma v začetku 20. st., nekatere pa šele po vojni. Danes imajo že skoraj vse šole svoja lastna poslopja, od katerih so novejša prav moderna in higienična. Glede šolskih zgradb čaka okraj še mnogo nalog. Kamniški okraj ima v 20 političnoupravnih občinah s 44.836 prebivalci 40 šolskih občin z 42 šolami. Oddelkov imajo ljudske šole 163, šoloobveznih otrok pa je 7468. Poučuje 52 moških in 117 ženskih moči. Šolske knjižnice štejejo 12.704 knjig za učiteljstvo, 8973 za učence. Poleg teh je še ena šolska javna knjižnica z 202 knjigama. Nepismenih ljudi je v okraju okrog 1250. V okraju sta dva otroška vrta, dvoje

zavetišč, ena gospodinjska šola, ena kmetijsko-nadaljevalna. Industrializacija okraja je zahtevala meščansko šolo v Domžalah, v Mekinjah pa imajo ss. uršulinke zasebno dekliško meščansko šolo s pravico javnosti. Na obeh meščanskih šolah je nad 200 učencev in učenk. V Kamniku je tudi obrtno-nadaljevalna in trgovsko-nadaljevalna šola, v Domžalah in Mengšu pa obrtno-nadaljevalna. Učiteljstvo vrši s svojim delom in lepim zgledom pri vzgoji mladine važno kulturno nalogo in dosega lepe uspehe posebno tam, kjer je učiteljstvo ostalo zvesto narodu in njegovim svetinjam ter dela vzajemno s starši in veroučitelji.

Važen činitelj v kulturni rasti naroda so tudi razna društva, ki so nekako merilo v gibanju vsega kulturnega udejstvovanja. V tem oziru kamniški okraj gotovo ni na zadnjem mestu, saj ima 257 društev, ki so narodno-obrambena, prosvetnega, stanovskega, karitativnega, humanitarnega, športnega, tujsko-prometnega značaja. Med njimi je 38 gasilskih čet.

Največja kulturna pridobitev kamniškega okraja je Radio - Ljubljana z oddajno postajo v Domžalah. Iz Domžal valuje po zraku slovenska beseda do zadnje gorske vasi v naši ožji domovini in še preko meja gor na našo Koroško in tja na sončno Goriško, kjer ob lepi slovenski besedi pozabi narod trpinov na vse gorje in krivice. Iz Domžal gre po svetu slovenska pesem, o kateri pravi Fr. Marolt, da je zrcalo narodne duše, cvet vsega narodovega ustvarjanja, stremljenja in hotenja, je značajna usedlina vseh kulturnih dosegljajev na njegovi življenjski poti od rodu preko ljudstva do naroda v visokem pomenu besede.

Da je kamniški okraj še danes prosvetno tako razgiban, je v veliki meri zasluga in dediščina dr. J. Ev. Kreka, ki je narod v svojem volilnem okraju vzgajal v vseh vejah javnega življenja. Krek, ki je bil mož kot zrno klen in zdrav, je rad zahajal med ljudstvo pod Kamniškimi planinami. Iskreno ga je ljubil, saj pravijo, da se je vedno od-

kril, kadar je med Črnučami in Trzinom prestopil meje kamniškega okraja. Njegov osvežujoči duh ni segel le v politiko, temveč vsa prosveta in vsa kmečka ter delavska kultura je sad njegove pobude in njegovega zgleda.

Med prvimi je bilo ustanovljeno l. 1894. v Kamniku »Slovensko katoliško politično društvo za kamniški okraj«, ki se je po prvem rednem občenem zboru slovenske socialne krščanske zveze 30. januarja 1898. l. preimenovalo v »Katoliško društvo«, l. 1903. pa v »Društvo Kamnik«, ki še danes deluje. Kamniški dom je l. 1903. blagoslovil škof Jeglič. V glavnem pa se začno izobraževalna društva v kamniškem okraju ustanavljati po l. 1902. Tedaj se prično graditi tudi prosvetni domovi. Iz te dobe so znani domžalski, mekinjski in drugi domovi. V novjšem času so bili zgrajeni prosvetni domovi na Brdu, v Grobljah, najbolj postaven in praktičen je komendski dom iz l. 1938. Z velikim navdušenjem grade prosvetni dom v Tunjicah. Po vojni je bilo število prosvetnih društev 25 do 30. Nekak višek vsega prosvetnega dela v okraju je bila prosvetna razstava v Kamniku od 24. do 30. junija 1928., ki jo je organiziral tedanji predsednik prosvetnega okrožja župnik Tomažič in pri kateri je precej sodelovalo tudi društvo »Bistrica«. Razstava, ki je dosegla lep uspeh, je obsegala sledeče: podatke glede knjižnic, iger, predavanj, tečajev, večjih prireditvev; zgodovinske osebe krajev; krajevne slike, slike domov, starih zastav, slavnostnih prilik, odborov; zastave, vabila, poslovne knjige, časopisne izrezke, poročila, diagrame.

Ko se je l. 1907. ustanovila »Zveza telovadnih odsekov«, ki se je l. 1909. preimenovala v »Orla«, se je ravno v kamniškem okraju krepko razvila mladinska organizacija Orla, ki je z velikim orlovskim nastopom v Kamniku l. 1909. razgibala vso mladino v okraju. Zlasti so bili znani domžalski, komendski in kamniški fantje, ki so zaradi discipliniranosti in krasnih vaj povsod želi priznanje. »Orel« je imel l. 1929. v Kamniškem okrožju 12 orlovskih odsekov

v treh srenjah in eno orliško srenjo s petimi krožki. Leta 1929. so n. pr. imeli ti odseki 82 sej, 8 javnih telovadnih nastopov, 5 akademij, 5 dramatskih prireditev, 115 fantovskih sestankov, 76 predavanj; članov pa je bilo rednih 164, višjega naraščaja 112 in nižjega 149.

Danes deluje v okraju 26 prosvetnih društev, ki imajo 16 dekliških odsekov, 9 pevskih, 11 dramatskih in 3 ženske odseke. Prosvetna društva so imela v poslovnem l. 1937.-38. 146 sej, 2 tečaja, 20 skioptičnih predavanj, 50 navadnih predavanj, priredila so 109 iger, 16 pevskih in 14 godbenih nastopov. Več društev ima tudi svoje tamburaške zборе. Knjižnice prosvetnih društev imajo 9857 knjig, število moških in ženskih članov prosvetnih društev znaša 2974. Fantovski odseki so samostojna organizacija in imajo tedensko fantovske večere, na katerih razpravljajo o najrazličnejših vprašanjih sedanje dobe in imajo večkrat tudi telovadbo, vse po starem načelu: zdrava duša v zdravem telesu. V okraju deluje 18 fantovskih odsekov, ki so že z izredno lepimi in uspelimi javnimi nastopi dokazali, da se naša mladina vzgaja v narodnem duhu in da je bil razpust prosvetnih organizacij l. 1933. nasilje in greh nad narodom. Mladina, ki je pripravljena na žrtve in stoji vedno na straži, je prisegla, da tod tujec ne bo gospodaril in naj niti ne poskuša vsiljevati svojih vplivov. Iz roda v rod se sicer straže menjajo, a ne spreminja se duh, ki živi na zemlji okrog Kamnika.

Na podlagi samo nekaterih številčk o delovanju prosvetnih društev v enem letu si moramo ustvariti sodbo, kako važno kulturno delo vrše prosvetna društva med narodom v zadnjih 40 letih. Naši prosvetni domovi so žarišča izobrazbe in napredka. To je prava narodova visoka šola, iz katere prihaja izčiščena, idealna mladina, zvesta in vdana Bogu, narodu in državi.

Ne mislimo, da je prosveta izvršila že vse svoje naloge. Ne, vsak dan stopajo pred nas nova vprašanja in naloge.

Mi gremo naprej! Na stoječih temeljih ljudske prosvete bomo smotrno dalje gradili! Bistvena točka v tem programu je in bo verski duh, ki naj ga prosveta kot pomožna sila KA s poukom in vzgojo dvigne in ojači. Le iz tega duha je možna prava rast naroda. Druga naloga prosvete je vzgajanje za življenje. Predvsem je treba brez dresure izklesati čimveč samostojnih značajev, osebnosti. Vsakemu poedincu kot članu določenega stanu je treba dati stanovske izobrazbo, a vse vzgajati k tako potrebni skupnosti vseh katoliških Slovencev, ki hoče uveljaviti vse pravice naroda v državi, katoliško skupnost, ki hoče biti in je do dna slovenska in vsa državotvorna. Kažipot naj nam bo veličastni narodni tabor v Kamniku, kjer smo podčrtali svojo zvestobo državi, svojo pripadnost narodu in svojo ljubezen slovenski kulturi in naši besedi. Na ves glas smo povedali, da hočemo vsako ped naše slovenske zemlje braniti in njeno lice izpopolnjevati s pravim kulturnim delom. Iz velike ljubezni do rodne zemlje pa klije ljubezen do vseh tistih, ki so nam bratje po vezeh krvi, jezika, duha in kulture. Zato bomo vso skrb in ljubezen posvetili našim izseljencem, naši krvi na tujem, kamor jih je gnala sila življenja in srca nemir. Tudi naših bratov in sester, ki so bili krivično odtrgani od narodnega telesa, ne bomo pozabili, temveč jim bomo zaklicali, da še mislimo na nje in da verujemo v božjo pravičnost in lepšo bodočnost slovenskega naroda.

To so glavni obrisi nekaterih smernic za prosvetno delo v bodoče. Kamniški okraj čaka v tem oziru več določenih nalog, ki jih bo treba čim prej rešiti. Društva naj posvete vso skrb in ljubezen mladini v delavskih okrajih, da bo ostala res slovenska, zdrava in nedostopna vsem tujim vplivom. Dalje naj prosvetno okrožje zanese val prosvetnega gibanja tudi v vse tiste kraje, kjer je kljub veliki potrebi še mrzla ledina in se je bati, da se tod ne naseli zaradi naše malomarnosti tuj duh. Največji socialni rani kamniškega okraja — alkoholu — bo treba napovedati neizprosno

boj, ker s tem v zvezi je vse polno gorja. Načini dela so prepuščeni iznajdljivosti društev in potrebam posameznih krajev, a glavni poudarek bo vsekakor v tihem, vztrajnem notranjem delu resnih predavanj in študijskih pogovorov, ne pa samo v kakih plehkkih dramah, osladnih operetah in zunanjih nastopih. Kakor ena sama prosvetna družina naj bo kamniški okraj, v katerem vse človeško in katoliško čuti, dela, trpi, živi. Okraj našega nepozabnega velikega delavca dr. J. Ev. Kreka, ki je rekel: »Moč katoliške ideje je veličastna«, naj dokaže, da je govoril resnico.

Ne vseh, a hkrati pregleda to
spetna mi glavo in srcu.

(S. Gregorčič)

Kamniški okraj, ki je bil ob težnem pogledu ljudi naš okraj, ni nič manj, nego da je najbolj mišen ob pogledu na kulturni preres, preteklosti in naših dni. Slovci vsa desetletja in stoletja, kakor ob obeh bregovih, ki sta se razvijala pri početku, razvoju in rasti slovenskega naroda, kamniški okraj v središču slovenske zemlje, dila oni svetlobojci srca, ki sta se najelo od ene strani naše Alpe, od druge pa kulturno vredno Slovencev, Ljubljana. Zato sta znamenitost in znamenje, s čepičem ali pisano besedo, naša v pestrosti pokrajine, krepko rodu Črnega grabna, Muzičske in Tolstojke doline, Kamniškega in Slovenskega polja, vedno dovolj svetlo, neposredno, iz ljudske biti kvačajoče vzpodbude za svoje oblikovanje. Naborni svetelj je bil ob zavesti globoke vernosti svojega ljudstva, pesnik in pripovednik, sta se oprijela v folkloru, bogastvom jezika, kročila in z začetkom življenja in čustvovanja domačinov. Znamenitost je ljudski ob virih domače zemlje in bližnjih ljubljanskih knjižnic arhivih, politika in pa gospodarske razmere, ki so spreminjale okraj od agrarstva k vedno hkrati industrijskemu, našla vedno novo problematiko ljudskih potreb.

K kulturni rasti našega okraja so prispevali vsi kraji, kateri bolj, drugi manj, prispevali je mesto Kamnik, da pa tudi drugi, naše dolinske vasi in hribovski kraji, ponosno mehanizma hkrati pa tudi goranske kočve. Hropenja je po izobčeni je vedno svetlo našega okraja v vse stanove, v različni polhce.

ZNAMENITI MOŠJE IZ KAMNIŠKEGA OKRAJA
FRANČE ČAPUDER

Ne vseh, a kdor pregleda te,
spozna mu glavo in srce.

(S. Gregorčič.)

Razen pestre geografske, gospodarske in politične strukture, ki jo že ob bežnem pogledu nudi naš okraj, ni nič manj, mogoče še najbolj mičen ob pogledu na kulturni prerez preteklosti in naših dni. Skozi vsa desetletja in stoletja, kolikor daleč sega nazaj naše izročilo in pisana beseda, je pokrajina ob obeh bregovih Bistrice prispevala znaten delež pri početku, razvoju in rasti slovenske kulture. Saj leži kamniški okraj v osrčju slovenske zemlje, diha oni osvežujoči zrak, ki mu ga dajejo od ene strani naše Alpe, od druge pa kulturno središče Slovencev, Ljubljana. Zato sta znanstvenik in umetnik, s čopičem ali pisano besedo, našla v pestrosti pokrajine, krepkem rodu Črnega grabna, Moravske in Tuhinjske doline, Kamniškega in Mengeškega polja, vedno dovolj snovi, neposredne, iz ljudske biti izvirajoče vzpodbude za svoje oblikovanje. Nabožni pisatelj je živel ob zavesti globoke vernosti svojega ljudstva, pesnik in pripovednik sta se oplajala s folkloro, bogastvom jezika, izročila in z načinom življenja in čustvovanja domačinov. Znanstvenik je študiral ob virih domače zemlje in bližnjih ljubljanskih knjižnih arhivih, politiku so pa gospodarske razmere, ki so spreminjale okraj od agrarstva k vedno širši industrijalizaciji, nudile vedno novo problematiko ljudskih potreb.

K kulturni rasti našega okraja so prispevali vsi kraji, nekateri bolj, drugi manj, prispevalo je mesto Kamnik, dajali trgi, naše dolinske vasi in hribovski kraji, ponosne meščanske hiše pa tudi gorske kočice. Hrepenenje po izobrazbi je vodilo sinove našega okraja v vse stanove, v različne poklice.

Podlimbarski, Podgorski, Soteški, Radomljan, vsak se je naslonil ob svoj kraj, na svojo rodno grudo.

Doba prosvetljenstva, jožefinizma in vladnega prizadevanja za ljudsko prosveto je poklicala k prosvetnemu delu znamenite Kamničane, ki so se posebno trudili za ljudsko prosveto in gospodarski napredek. Prvi med njimi je bil

MAKSIMILJAN LEOPOLD BARON RASP,

ki je pastiroval v Kamniku že od l. 1699. Kupil je neko zasebno hišo, v kateri je priredil šolo. Poleg organista Oražma je v njej poučeval tudi sam branje, pisanje, petje in umno gospodarstvo. Bolj nadarjene fante je pošiljal v jezuitski kolegij v Ljubljano, odkoder so pozneje kot svetni in redovni duhovniki ali kot organisti odhajali na fare. V Kamniku je Rasp prezidal in preuredil staro župno cerkev, nad mestom pa kapelo sv. Križa s postajami križevega pota. Umrl je v sluhu svetosti l. 1762.

Iz Rasrove šole je izšel

FRANČIŠEK MIHA PAGLOVEC (1705—1759), župnik v Spodnjem Tuhinju. V župnišču je priredil šolo, kjer sta poučevala s kaplanom. Svoje učence je pošiljal naprej po vaseh, da so tam poučevali, in na ta način je vzgojil naraščaj potovalnih učiteljev. Poleg vikarijata v Špitaliču je ustanovil še kaplaniji v Tuhinju in Nevljah. Tudi Paglovec je bil blag in pobožen mož.

Tretji iz kamniške vrste ljudsko - prosvetnih delavcev je bil

PETER PAVEL GLAVAR, lanšpreški gospod ali Odisej iz Komende, kakor ga imenuje pisatelj Pregelj. Glavar je bil najdenček, kmet Basaj iz Komende ga je sprejel v svoj dom in ga dal študirat z domačim sinom Jernejem. Po končani gimnaziji v Ljubljani je šel Peter v bogoslovje v Gradec, kjer je bil odličen dijak. Toda stalno so ga mučili dvomi o njegovem rojstvu. Zato je šel po končanih študijah na Malto in je na poti na Trsatu pel novo mašo. Nato je odšel domov v Ko-

mendo, kjer je po smrti starega župnika prevzel sam upravo takratne Komende. Sezidal je šolo in poklical iz Kamnika učitelja Jakoba Zupana. V Tunjicah je sezidal cerkev z dvema stolpoma. Po naročilu viteza nemškega viteškega reda z Malte Testaferrate je kupil gospodstvo Lanšprež na Dolenjskem, šel doli in se posvetil gospodarstvu. Bil je član kmetijske družbe za Kranjsko in je mnogo storil za gospodarski dvig Dolenjske. Sam je imel do 500 čebelnih panjev in je prevedel v slovenščino Janševo knjigo *Pogovor od zhebelnih rojov*. Tam je tudi umrl. Iz zapuščine so v Komendi sezidali bolnišnico. Glavar je najznačilnejši predstavnik prosvetljenjskih stremeljenj one dobe, ki je skušala s pomočjo šole dvigniti izobrazbo in z umnim gospodarstvom pomagati prebivalstvu.

FRANC ILOVŠEK (roj. 1700. v Mengšu, umrl 1764. v Ljubljani). Iz njegovega življenja vemo prav malo, le to, da je bil dvakrat poročen, da je bil slabotnega zdravja in da ga je l. 1764. zadela kap, ko je delal pri diskalceatih. Takrat je v Ljubljani delal freske italijanski slikar Quaglio in gotovo je on močno vplival na Ilovška, tako da so Ilovškove freske pri sv. Petru v Ljubljani do najnovejšega časa pripisovali Quagliu. Ilovšek je bil zelo priden slikar, največ se je bavil s freskami. Poslikal je številne cerkve, tako na Žalah, pri sv. Petru v Ljubljani, župno cerkev v Kamniku, Nevlje, Groblje, na Žalostni gori pri Mokronogu, proštijško cerkev v Celju, freske na Sladki gori, v Nazarjih na štajerskem in še številne druge.

JURIJ JAPELJ (roj. 1744. v Kamniku, umrl 1807. v Celovcu). Prvi pouk je dobival Japelj pri Paglovcu v Kamniku, nato pa pri jezuitih v Ljubljani in Gradcu. Bil je kaplan v Trstu in škofijski tajnik v Ljubljani, kurat na Ježici, župnik v Naklem in vodja semenišča ter kanonik v Celovcu. Končno je postal šolski nadzornik in referent za šolstvo na Koroškem. Ker je imel bogato jezikovno znanje, ga je že zgodaj pozval škof Herberstein v Ljubljano, da izvrši zamišljeni jožefinski

program. Začel je prevajati nabožne knjige v slovenski jezik in se lotil celotnega prevoda sv. pisma, ki je izšel v dveh delih 1784. in 1786. Izdal je zbirko mašnih pesmi, od katerih so nekatere še sedaj priljubljene: Pred tabo na kolenih, Pred stolom tvoje milosti. — Nič manj važen kot nabožen pisatelj je bil Japelj kot filolog. Na Zoisovo prigovarjanje je izšla l. 1807. *Slavische Sprachlehre* »v jeziku, ki ga govore po štajerskem, Kranjskem, Koroškem, ki ga pa govore tudi Hrvatje, Dalmatinci, Slavonci, Čehi, Poljaki in Rusi.« V navdušenju za slovenščino je javno zastopal misel, naj se otroci plemičev že pri služkinjah uče slovenski, vladarji pa naj ustanove učeno družbo, ki naj proučuje jezik. Sam je v družbi z Edlingom in Kumerdejem obnovil l. 1781. nekdanjo *Academio operosorum*.

JURIJ BARON VEGA (roj. 1756. v Zagorici, umrl 1802.). Študiral je v Ljubljani in vstopil po dokončanih študijah k vojakom kot ladijski inženjer, pozneje pa je prestopil k topničarjem, kjer je postal profesor za matematiko. Odlikoval se je v bojih s Turki in Francozi. Slaven je postal po svojih predavanjih iz matematike, še bolj pa zaradi izdaje logaritmov, ki so se odlikovali po točnosti in obsežnosti. Priobčil je še *Thesaurus logaritmorum completus*. L. 1802. so ga našli mrtvega pri nekem mlinu in šele 30 let po njegovi smrti so ugotovili, da ga je umoril tamkajšnji mlinar. Moravčani so mu postavili na trgu pred cerkvijo lep spomenik.

Starejši prosvetljenski rod družī z mlajšo romantično generacijo orjaška znanstvena postava

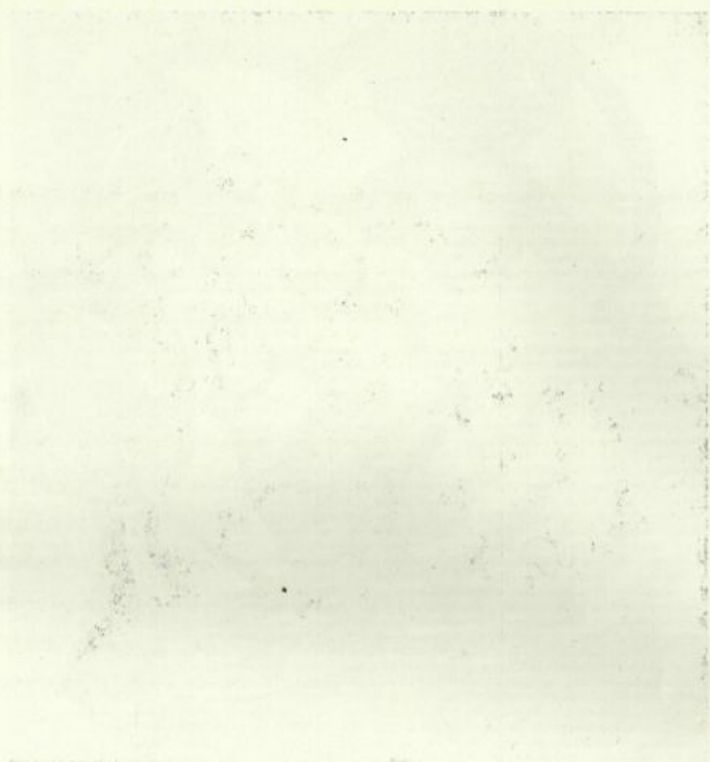
JERNEJA KOPITARJA (roj. 1780. v Repnjah — umrl 1844. na Dunaju). Po končani gimnaziji v Ljubljani je postal Kopitar l. 1799. domači učitelj v hiši barona Zoisa, pozneje je bil tudi njegov osebni tajnik in knjižničar. L. 1808. je šel na Dunaj študirat pravo in se veliko bavil s slavistiko. Leta 1810. je postal cenzor za slovanske knjige in urednik dvorne knjižnice. Na Dunaju je prišel Kopitar v stik z romantiki in se seznanil tudi s Srbom Karadićem. Že v Zoisovi hiši je začel pisati novo slovensko znanstveno slovnico, ki jo je dogotovil

MIHA MALEŠ: SLOVENSKA MARIJA

CUDERMAN STANE: SNEMANJE S KRIŽA

na Dunaju. S Kopitarjevo slovnico je dobil naš jezik pravo znanstveno podlago. Mnogo se je bavil tudi s staroslovenščino in z brižinskimi spomeniki. Kot cenzor na Dunaju pa je bil bolj ovira kot podpora napredujoči slovenski umetnosti, katero sta tako lepo započela Čop in Prešeren.

V dobo romantike spada tudi

DR. JAKOB ZUPAN (roj. 1785. na Prevojah, umrl 1852.). Bil je profesor bogoslovja v Ljubljani. Ker se pa ni dobro razumel s svojimi predstojniki, so ga poslali pozneje v Celovec. Zupan je važen kot čbeličar, kjer je prispeval z denarjem in kjer je objavil tudi svojo rimano prozo, zgodovinske pesmi, napise in prigodnice, v katerih je pesnil stihe brez s in c. Ljudje so pa radi brali njegove pesmi zaradi njegovega velikega navdušenja za jezik in slovensko zgodovino.

FRANČIŠEK KSAVER PIRC (roj. 1785. v Godiču, umrl 1880. v Ljubljani). Ljudsko šolo je obiskoval na domači kamniški šoli, gimnazijo in bogoslovje pa je dovršil v Ljubljani za časa francoske okupacije, kjer je imel priliko, da se je naučil francoščine. Ko je nekaj let služboval na domačih farah, se je pod Baragovim vplivom l. 1835. odločil, da gre v Ameriko misijonarit med Indijance. L. 1873. se je kot osem-inosemdesetletni starček vrnil v domovino, kjer je v Kamniku in Ljubljani živel do svoje smrti. Pirc ni važen samo kot delavec v vinogradu Gospodovem, velikih zaslug si je stekel tudi za povzdigo sadjereje. V letih 1830. in 1834. je izšel njegov Kranjski vrtnar v založbi Kmetijske družbe. Oglašal se je tudi v Bleiweisovih Novicah, kjer je nagovarjal kmete za umno sadjerejo. Sam je v Podbrezjah zasadil lep sadovnjak. Pirc pa je bil tudi pesnik. L. 1874. je zbral svoje pesmi, največ vtise, ki si jih je nabral v Ameriki, in jih priobčil, kar je vzbudilo posebno zanimanje med znanci in farani.

Največji pesnik prvega slovenskega časopisa »Novice« je bil

JOVAN VESEL KOSESKI (roj. 1798. v Kosezah, umrl 1884. v Trstu). Po gimnazijskih in filozofskih študijah je štu-

diral v Gradcu in na Dunaju pravo in služboval dolgo vrsto let v Trstu, kjer je tudi umrl. V dijaških letih je pesnil nemške pesmi, l. 1844. pa je presenetil Slovence z mogočno odo Slovenija cesarju Ferdinandu ob njegovem prihodu v Ljubljano, kjer je opeval slovensko zgodovino od Rimljanov do najnovejših dni. Vsako kitico je zaključil z mogočnim stihom: »Hrast se omaje in hrib, zvestoba Slovencev ne gane.« Njegove najbolj znane pesmi so še Bravcem Novic h koncu leta 1845. v spomin in Kdo je mar. Čeprav je pesnil Koseski v slabi slovenščini, so kljub temu njegovi verzi ganili naše prednike do solz, ker je v tako mogočnih barvah popisoval našo slavno zgodovino in odlike slovenskega človeka. Bleiweis in njegov ožji krog sta ga povzdigovala visoko nad Prešerna.

KONŠEK VALENTIN (roj. 1816. na Trojanah, umrl 1899. v Ljubljani). Študiral je gimnazijo v Celju, univerzo pa v Gradcu. Kot profesor prirodoslovja je služboval v Celju, Mariboru, Ljubljani in Kranju. L. 1848. je začel izdajati v Celju *Celjske Slovenske novine*, ki jim je dal urednik za naše razmere izredno svobodomiseln program. Pri listu so sodelovali številni štajerski rodoljubi, Konšek sam pa se je boril za uvedbo slovenščine v šole in urade. Izpod njegovega peresa je izšlo tudi mnogo člankov za prosveto kmečkega ljudstva. Po neuspeli revoluciji je postal notranje zagrenjen in se je podobno kot Dežman pridružil v Kranju nemški stranki ter pisal v nemščini naravoslovne in etnografske razprave iz domačih krajev.

LUKA SVETEC (roj. 1826. v Podgorju, umrl 1921. v Litiji). Ko je končal gimnazijo v Ljubljani in pravo na Dunaju, je služboval kot pravnik po raznih krajih v Sloveniji in na Hrvaškem. Ker je bil kot zaveden Slovenec predčasno upokojen, je šel k notarijatu v Idrijo, pozneje pa v Litijo. Svetec se je že l. 1849. oglasil s prvimi spisi v Sloveniji in Vedežu, pozneje pa v Slovenski Bčeli in Novicah. Bil je med onimi našimi pripovedniki, ki so se kot zapozneli romantiki trudili,

ustvariti Slovencem narodni ep. V ta namen je napisal pripovedno pesem Peter Klepec in po Valvazorjevem izročilu je priobčil v Sloveniji spis Kazen radovednosti. V slovenski novelistiki je bil med utemeljitelji narodopisne romantike, ker ob folklori, pripovedki in narodni pesmi pripoveduje lastna doživetja in gledanje na življenje. Svetec se je bavil tudi mnogo z jezikoslovjem. Zaradi njegovega članka Nove oblike v Sloveniji (1852.) je nastal takozvani novooblikarski vihar. Pozneje je pomagal Cigaletu pri slovenskem slovarju, Janežiču pri izdaji njegove Slovenske slovnice in Bleiweisu pri urejanju Slovenskih čitank za nižje gimnazijske razrede. Svetec se je skušal uveljavljati tudi v politiki. Slovenska javnost mu je l. 1867. zamerila, da je kot državni poslanec na Dunaju glasoval za dualizem, zoper katerega se je popreje boril. Pozneje se je vrnil na staro pot programa zedinjene Slovenije in se za njo boril z govori in peresom. Veliko zaslug si je stekel tudi kot član in delavec pri naših kulturnih društvih.

JANEZ TRDINA (roj. 1830. v Mengšu, umrl 1905. v Novem mestu). Po gimnazijskih študijah v Ljubljani je študiral na Dunaju zgodovino in slavistiko. Bil je profesor v Varaždinu in na Reki, ker so ga pa preganjali kot slovanofila, je šel l. 1867. v pokoj. Tudi Trdino je zbudilo leto 1848. Leta 1850. je objavil Pretres slovenskih pesnikov od Pohlina do najnovejših, prvi naš literarno-kritični spis. Podobno kot Svetec je krenil na pot narodne epike in zapoznele romantike v Narodnih pripovedkah iz Bistriške doline, pripovednih spisih Bran in pogin Japodov in Arov in Zman, kjer je hotel prispevati k ustanovitvi slovenskega eposa. Najlepši so pa poznejši Trdinovi spisi, kjer je pisal sredi idilične novomeške okolice Bajke in povesti o Gorjancih in Verske bajke in povesti. Zanimivi so tudi Bachovi huzarji in Iliri, autobiografski zapiski, v katerih je šibal slovensko hlapčevstvo, nemškutarstvo in neznačajnost slovenskih uradnikov. Trdinove spise odlikuje bogat in plastičen jezik, zdravo gledanje na življenje, možata zavest odgovornosti do svojega naroda.

DR. VALENTIN ZARNIK (roj. 1837. v Repnjah, umrl 1888. v Ljubljani). Po dovršenih pravnih študijah na Dunaju je bil odvetnik v Ljubljani, kjer se je živo udeleževal političnega in kulturnega življenja. Z Jenkom in Erjavcem spada med rod Vajevcev in tudi pozneje je objavljajal največkrat kratke feljtone, črtice in potopise, v katerih ni štedil s humorjem. L. 1861. je priobčil daljšo povest Ura bije, človeka pa ni in pozneje še povest iz zgodovine Poljakov za časa boja za svobodo l. 1830. pod naslovom Maščevanje usode. Zarnik je bil odličen govornik in je rad nastopal z govori v čitalnicah in na taborih. Spadal pa je v rod mladoslovencev.

OGRINEC JOSIP (roj. 1844. v Podgorju, umrl 1879. v Vinkovcih). Ko je končal gimnazijo v Ljubljani, je bil nekaj časa v bogoslovju, pozneje pa je študiral na Dunaju prirodopis in matematiko. Kot profesor je služboval v Novem mestu in Vinkovcih. Že v Vinkovcih je pesnil v list bogoslovcev Slovenska lipa, pozneje ga je Stritar na Dunaju pritegnil k prozi. Pod psevdonimom Jože s Podgorja je priobčeval svoje spise v vseh tedanjih revijah in časopisih. Najbolj znana sta njegova spisa Setev in žetev in veseloigra V Ljubljano jo dajmo. Posebno se je odlikoval Ogrinec kot pisec lepih naravoslovnih črtic, ki jih je izdal pod naslovom Obrazi iz narave. Priobčil je tudi temeljito zgodovinsko - topografsko razpravo Kamnik za Letopis Matice Slovenske.

Izmed pisateljev - redovnikov so bili posebno znameniti p. **LADISLAV HROVAT** (roj. 1825. v Zgornjem Tuhinju, umrl v Novem mestu). Po bogoslovnih študijah je šel študirat še slavistiko in klasično filologijo. Na Dunaju je bil Miklošičev učenec. Nato je poučeval na frančiškanski gimnaziji v Novem mestu, kjer je bil znan kot pater Lacko. Priobčil je več znanstvenih razprav iz slovenske in staroslovenske slovnice, razpravljajal je o skladnji in o rabi sklonov in se bavil s pravopisnimi pravili.

Njegov nečak p. **FLORENTIN HROVAT** (roj. 1847. v Zgornjem Tuhinju) je šel že zgodaj k stricu v Novo mesto,

kjer je po dovršenih študijah deloval kot mašnik in šolnik. Pisal je življenjepise slovenskih misijonarjev, pripravil ponatis Baragove Dušne paše in poslovenil 17 zvezkov Krištofa Šmida.

P. ANGELIK HRIBAR (roj. 1847. v Zgornjem Tuhinju, umrl 1907. v Ljubljani) je bil tretji znamenit Tuhinčan, ki je kot redovnik deloval na polju ljudske prosvete. V Ljubljani je prevzel cerkveni kor pri oo. frančiškanih, kjer se je ves posvetil glasbi. Kamilo Mašek, Nedved in Foerster so bili njegovi učitelji. Komponiral je mašne pesmi, pa tudi nekatere svetne vsebine.

Iz vrst preprostega ljudstva je izšel

KRIŽNIK GAŠPER (roj. 1848. v Motniku, umrl 1904.). Po poklicu je bil čevljar in trgovec, pa je že v mladih letih začel nabirati narodno blago, ki ga je priobčeval v Ljubljanskem Zvonu. Profesorju Štreklju je izročil več narodnih pesmi, sam pa je izdal Slovenske pripovedke iz Motnika.

Starejši mohorjani se spominjajo še prijetnih povestic, ki jih je pisal

ANDREJČKOV JOŽE — PODMILŠAK, doma iz Krašnje (1845—1874) ki je kot poštni uradnik mlad umrl. Izmed vseh njegovih številnih povesti je najbolj znana Žalost in veselje, ki je izšla pri Mohorjevi družbi.

ALEŠOVEC JAKOB (roj. 1842. na Skaručini, umrl 1901. v Ljubljani) je bil sin bajtarja, pa se je izšolal v Kamniku in Ljubljani. Gimnazije ni končal, ker je šel predčasno k Vilharju za domačega učitelja. Kot mlad dijak je bil še nemško misleč in je pisal v nemške liste šaljive in satirične paberke iz dnevnega življenja. Pod Vilharjevim vplivom je začel pisati slovensko. Pisal je priprosto, pa zelo hudomušno in šegavo. Najlepši je njegov spis Kako sem se jaz likal, popis dijaških let. Lepe so tudi Ljubljanske slike. Pisal je veseloigre za Slovensko Talijo, največ pozornosti pa je vzbudil kot izdajatelj satirično-šaljivega lista Brencelj, kjer je vzel posebno na piko Dežmana, nemškutarje in nemške li-

beralce. Tudi Brencljeve slike so bile zelo drastične.

FRAN LEVEC (roj. 1846. na Ježici, umrl 1916. v Ljubljani). Levec sicer ni bil rojen v kamniškem okraju, vendar ga štejemo za svojega, ker se je že kot otrok preselil s starši v Radomlje in se je sam v svojih spisih podpisoval s psevdonimom Radomljan. Študiral je gimnazijo v Ljubljani, slavistiko na Dunaju, bil profesor v Gorici, pozneje pa na realki v Ljubljani. V poznejših letih je bil šolski nadzornik za Kranjsko in ravnatelj učiteljišča. Že zelo zgodaj se je začel oglašati v Slovenskem Glasniku s pesmicami, ki so izražale toplo rodoljubje. Kot šestošolec je prišel k Kersnikovim na Brdo in po par letih je pridobil svojega gojenca Janka, da je pričel pisateljvati. Na Dunaju sta ga posebno navdušila Levstik in Stritar za slovenstvo, tako da je postal duša med slovenskimi visokošolci pri Sloveniji. V Gorici je pomagal Gregorčiču in dr. Lavriču pri listu Soča, pozneje pa tudi Jurčiču pri Slovenskem Narodu. Sodeloval je pri Stritarjevem Zvonu in bil l. 1881. med ustanovitelji Ljubljanskega Zvona. Levčevo javno delovanje je bilo široko, šlo je na vsa polja: deloval je kot vzgojitelj mladine, učiteljskega naraščaja, kot vzgojitelj mladih pisateljev in kot kritik slovstvenih razmer. L. 1878. je objavil oster spis Pravda o slovenskem šestomeru. Napisal je brošuro Gregorčičevim kritikom, že preje pa je za Stritarjev Zvon napisal biografije slavnih slovenskih mož. Kot urednik Ljubljanskega Zvona je zbral okrog revije vse pomembnejše slovenske pisatelje, povzdignil Gregorčiča in pokazal Aškercu pravo pot k epiki. Uredil je Levstikove Zbrane spise in na podlagi Pleteršnikovega slovarja je napisal prvi slovenski pravopis, okoli katerega se je vnela huda borba.

Vsestransko Levčevo delo, njegov kritičen duh in izzredna marljivost, vse to je polnilo celi dve desetletji naše kulturno življenje. Najvažnejši Levčev učenec in njegov najboljši prijatelj je bil

JANKO KERSNIK (roj. 1852. na Brdu, umrl 1897. v Ljubljani). Že kot dijak v Ljubljani se je živahno udeleževal študentskega preporodnega gibanja, še bolj pa kot slušatelj prava na Dunaju in v Gradcu. Po dovršenih študijah je bil notar na Brdu in do smrti deželni poslanec liberalne stranke. Urša Lončarjeva, »rokovnjaška baba«, mu je že v mladih letih pripovedovala pravljice in doživljaje, sam pa je vneto bral Heineja in Jenka, od pripovednikov pa Jurčiča. Pod Levčevim vplivom je začel pisati v dijaški list *Vejica*, kmalu nato pa že v *Slovenski Glasnik* in *Dunajski Zvon*. Kot akademik je postal podlistkar v *Slovenskem Narodu*, kjer je v *Nedeljskih pismih* šibal nemškutarje in staroslovenske politike. V pismih Stricu v Ameriko je izpovedoval svoj znanstveni pozitivizem in kritiziral mračnijaške domače razmere. V prvih romanih *Na Žerinjah*, *Luterski ljudje* je popisoval grajsko gospodo, v *Cyklamnu* in *Agitatorju*, posebno pa še v *Jari gospodi* je stopil med trško in malomeščansko gospodo, katero je zelo kritično opazoval, toda pod vplivom ruskega pisatelja Turgenjeva se je vedno bolj nagibal k realizmu. Zato so najlepše one njegove slike, kjer riše kmeta na vasi, način njegovega življenja in borbo za obstanek. To posebno v povestih *Testament* in *Očetov greh*. Ljudje so pa najrajši brali njegove kratke črtice, ki jih je pisal za *Večernice*: *Kako je stari Molek tatu iskal* in *Znojilčevega Marka božja pot*.

Kmalu za Kersnikom in močno pod njegovim vplivom je začel pisateljvati njegov bližnji сосед iz Moravske doline

DR. FRAN DETELA (roj. 1850. v Moravčah, umrl 1926. v Ljubljani). študiral je gimnazijo v Ljubljani, jezikoslovje na Dunaju, bil profesor v Wiener - Neustadtu, od l. 1890. pa ravnatelj gimnazije v Novem mestu. Pod Tavčarjevim in Kersnikovim vplivom je pričel pisateljvati razmeroma pozno. Njegova prva povest *Malo življenje* se godi na domačih tleh. V romanih *Veliki grof*, *Pegam* in *Lambergar*

je posegel po narodni pesmi in zgodovini. Podobno kot Jurčič je v Prihajaču in Gospodu Liscu, še bolj pa v poznejših povestih Novo življenje, Delo in denar, Tujski promet, Svetloba in senca popisoval razmere na deželi, bil glasnik dobrega in zlega med kmečkimi ljudmi, risal kulturni in gospodarski prerez našega podeželja, kjer je posebno grajal kričavo rodoljubarstvo pa tudi hinavsko pobožnost. Najlepša njegova povest je Trojka, kjer kritično riše slovenskega študenta in kjer se kažejo vse dobre strani Detelovega pripovedništva. Napisal je tudi molierovsko komedijo Učenjak. Kot v romanu in povesti se kaže satirik in humorist, pa tudi moder in v življenju dozorel mož.

KODER ANTON (roj. 1851. v Radomljah, umrl 1918. v Ljubljani). Bil je poštni uradnik in je že kot dijak zlagal pesmi in pisal potopise in črtice za Stritarjev Zvon. Pozneje se je lotil pripovedništva in je bil glavni pisec pri Kresu. Učitelj mu je bil Jurčič. Vendar so fini bravci grajali preostre nastope njegovih junakov, ki so bili večkrat preveč pretepaški in surovi, tako da je Mencinger naperil nanj svojo satiro Cmokavzar in Ušperna. Pisal je tudi številne članke v slovenske liste, od katerih jih je samo v Slovenskem Narodu objavil čez 200.

HRIBAR IVAN (roj. 1851. v Trzinu, živi kot senator v Ljubljani in Beogradu). Ko je dovršil gimnazijo v Ljubljani, je služboval kot uradnik praške banke Slavije, bil po prevratu pooblaščen minister in poslanik naše države v Pragi in pozneje pokrajinski namestnik v Ljubljani. Že v mladih letih je začel priobčevati svoje pesni in je pozneje sodeloval pri nekaterih naših listih in revijah. Z Ivanom Tavčarjem sta l. 1884. ustanovila političen tednik Slovan, ki je pa postajal vedno bolj literaren list in dobil končno revijalno obliko. Za časa deželnega predsednika Winklerja je bil s Kersnikom in Šukljejem med »elastiki«. Pozneje pa je sodeloval pri Slovenskem Narodu, kjer je objavljaj gospodarske, politične in literarne članke. Bil je dalj časa tudi v državnem zboru, kjer je

zastopal mesto Ljubljano in bil tudi ljubljanski župan. Po vojni je bil v prevratnih dneh član Narodnega veća v Zagrebu in v ustavotvorni skupščini ter je med Slovenci organiziral narodno radikalno stranko. Hribar je bil tudi član številnih narodnih in kulturnih društev in se je uveljavil na vseh poljih našega javnega življenja.

HUBAD FRANC (roj. 1849. na Skaručini, umrl 1916. v Ljubljani). Študiral je klasično filologijo in slavistiko v Gradcu, bil profesor v Gradcu in Ptuju, postal referent v ministristvu na Dunaju in prevzel ravnateljstvo učiteljišča v Ljubljani in nadzorstvo ljudskih in meščanskih in končno še srednjih šol v Ljubljani. Priobčil je več razprav iz klasične filologije, popisoval razmere na slovanskem jugu, pisal o življenju in šegah štajerskih Slovencev, poslovenil več slovanskih narodnih pesmi in je sodeloval pri Vrtecu kot mladinski pisatelj. Priredil je tudi 2 izdaji Janežičevega Slovensko-nemškega slovarja, katerega je močno izpopolnil.

HUBAD JOSIP (roj. 1850. v Vodica, umrl 1906. na Velikem Lošinj). Študiral je prirodoslovje na dunajski univerzi in bil pozneje profesor in ravnatelj kranjske gimnazije. V mladih letih je mnogo potoval. Pisal je prirodopisne članke in izdal Prirodopis za ljudske in meščanske šole v 3 delih.

FAJDIGA IVAN (rojen v Kamniku 1854., umrl istotam 1935.). Četudi mu ni bilo dano pridobiti si višjo šolsko izobrazbo, je opravljal boljše zasebne službe na Dunaju, v Trstu, Gorici in Radovljici, kjer je mogel lepo uporabljati velike pisateljske talente. Posebno se je posvečal časnikarstvu. V Trstu je sodeloval pri Edinosti, nato ustanovil Novi list, v Gorici je sourejeval Gregorčičevo Gorico. Tudi v Radovljici in na Dunaju je mnogo pisal. O neskaljeni narodni zavesti pričata knjigi Naši narodni grehi in Ob enajsti uri. Pod psevdonomom Zapriški in Kamnoselski je pisal v razne leposlovne revije svojega časa. Idealno se je posvečal potrebam ljudstva, o čemer priča dvig sadjarstva in uvedba pletarstva v Radovljici.

HUBAD MATEJ (roj. 1866. v Povodju pri Skaručini, umrl 1937. v Ljubljani). Po končani maturi je šel na univerzo v Gradec, pa je kmalu prestopil na dunajski konservatorij, kjer je študiral glasbo. Po končanih študijah je prevzel mesto pe-
vovodje Glasbene Matice, pri kateri je ostal do svoje smrti. Pri Glasbeni Matici je odprl konservatorij za glasbo in igral-
sko umetnost in je kot učitelj solopetja izvežbal mnogo naših
opernih in koncertnih pevk in pevcev. Gojil je slovensko na-
rodno pesem in izvajal na koncertih tudi velika svetovna dela.
Tako je s svojimi prireditvami vzgojno vplival na razvoj
pevske umetnosti drugih slovenskih pevskih zborov. Bil je
urednik društvenih zbornikov in izdaj in je tudi sam izdal
več snopičev lastnih kompozicij in harmonizacij.

MEJAČ ANDREJ (roj. 1866. v Komendi). Šolal se je v
Ljubljani, k nadaljni izobrazbi ga je pa bodril njegov stric
Matej Močnik, ki je bil pisatelj in šolnik v Ljubljani. Zato je
Mejač, potem ko je prevzel domačo veletrgovino v Komendi,
sodeloval pri nekaterih listih, posebno pri Domoljubu, pod
psevdonimom Komendčan. Bil je prijatelj dr. Janeza Kreka,
ki ga je navduševal, da je zbiral narodno blago. Svoje pri-
spevke je objavljaj tudi v Domu in Svetu, Ljubljanskem Zvo-
nu in satiričnem listu Rogaču. Agilno se je udeleževal gospo-
darskega in kulturnega življenja v karniškem okraju.

FRAN MASELJ PODLIMBARSKI (roj. 1852. v Spodnjih
Lokah, umrl 1917. v Oberhollabrunnu).

V sedmi šoli je izstopil iz gimnazije in odšel k vojakom.
Toda vojaški stan mu ni nikoli posebno prijal, zato mu je
bilo pisateljevanje notranja potreba. Po predčasni upokojitvi
se je naselil v Ljubljani. Ob izidu svetovne vojne so ga kon-
finirali, izgubil je oficirski čin in l. 1917. ga je zadela kap v
konfinaciji. Že v študentovskih letih je vplivalo nanj takratno
svobodomiselno liberalno gibanje med mladino, postal je hud
sovražnik Avstrije. Ko je služboval v Bosni, je bil v tesnih
stikih s tamkajšnjim prebivalstvom. Pisateljevati je začel naj-
bolj pod Jurčičevim vplivom. Prva povest Zimski večeri je

podobna Jurčičevemu Juriju Kozjaku. Snov je vzeta iz turških bojev. V Trientu je napisal povest Gorska pota, ki jo je objavil v Knezovi knjižnici. Za časa bivanja na Moravskem so nastale Moravske slike, polne idej češkega realizma. V romanu Gospodin Franjo, ki je nastal iz njegovih zapiskov iz časa bivanja v Bosni, je strnil vse svoje nazore o življenju in v tem romanu je najbolj viden način njegovega pripovedovanja, ki se odraža v narodno-politično probudnem pravcu. V širokem epskem zanosu slika narodno življenje Bosancev in biča napake avstrijskega režima. Zato je bil ob izbruhu svetovne vojne roman konfisciran, pisatelj sam pa je bil poslan v konfinacijo. Pisatelj je hotel napisati še satiro Sveti Valentin in sveti Peregrin, pa mu je nenadna smrt prekrižala načrte.

DR. JOSIP ČERIN se je rodil l. 1867. v Komendi in je po končani gimnaziji obiskoval na Dunaju pravo in konservatorij. Po dovršenih študijah je prišel k Glasbeni Matici v Ljubljano, l. 1905. pa je postal kapelnik vojaške godbe na Dunaju, pozneje pa v Pragi. V Pragi je njegova godba zaslovela kot ena najboljših in izvajal je koncerte po večjih mestih z velikim uspehom. L. 1919. je po naročilu generala Smiljanica osnoval v Ljubljani vojno muziko in jo v kratkem času dvignil na dostojno višino. Čerin je napisal tudi mnogo člankov glasbene in estetske vsebine, znana je posebno njegova študija o protestantskih pesmih, ki je izšla v Trubarjevem zborniku.

MEDVED ANTON (roj. 1869. v Kamniku, umrl 1910. na Turjaku). V Ljubljani je študiral gimnazijo in bogoslovje in služboval kot kaplan v Semiču, Črnomlju, Šmarju, Bohinjski Bistrici, Trnovem, na Vačah in v Breznici. Že kot dijak je začel pesnikovati, izšel pa je iz Cimpermanove šole. V teh pesmih se kaže njegovo nagnjenje k razmišljanju. Motive mu je dajala folklor in slovenska zgodovina. Svoje poezije je objavljial v ciklih V gozdu, Gazele, Bršljan in bodičje. Povsod vidimo klasično obliko, široko epiko, prepleteno z idejo, ki vodi k refleksiji in filozofiranju. Kot dramatik je obdelal zname-

nite može iz naše narodne zgodovine: Kacijanarja in Viljema Ostrovharja. Napisal je pa tudi lepe ljudske drame: Za pravdo in srce, Na odru življenja, Stari in mladi, Črnošolec.

DR. VALENTIN ROŽIČ (roj. 1878. pri Sv. Trojici nad Moravčami, umrl 1935. v Ljubljani). Študiral je gimnazijsko v Ljubljani, filozofijo pa v Gradcu in je bil pozneje dolgoletni tajnik Mohorjeve družbe v Celovcu, kjer je veliko delal med koroškimi Slovenci. Po prevratu je prišel v Ljubljano, kjer je bil gimnazijski profesor. Po 6. januarju se je posvetil politiki in je postal senator. Rožič si je pridobil velikih zaslug kot prosvetni delavec, nastopil je odločno za slovensko stvar posebno za časa koroškega plebiscita, ko je z brošurami in statistikami v roki dokazoval komisijam, da je Koroška slovenska zemlja.

BENKOVIČ JOŽEF (roj. 1869. v Kamniku, umrl 1901. v Velesovem). Gimnazijske in bogoslovne študije je dovršil v Ljubljani, nato je bil nekaj časa kaplan, pa je vstopil v cistercijanski red. Ker je bil bolehn narave, je mlad umrl. Že v dijaških letih je pisal v mladinske liste pesmi, basni in povesti. Najlepša je njegova novela Gostačeva hči. Lotil se je tudi zgodovine in je napisal biografijo pisatelja Ogrinca. Napisal je obširne študije o rokovnjačih. Za Glaserjevo Zgodovino slovenskega slovstva je obdelal modroslovje in cerkveno umetnost. Njegov brat

BENKOVIČ ALOJZIJ (roj. 1867. v Kamniku, umrl 1934. v Kamniku) je študiral farmacijo. Veliko je prevajal iz tujih literatur, ker je znal vse evropske jezike. Prevajal je pa zlasti za oder.

DR. IVO BENKOVIČ se je rodil l. 1875. v Kamniku in živi v Ljubljani kot odvetnik in član upravnega odbora Trboveljske premogokopne družbe. V mladih letih je tudi pisateljaval in prevedel na slovenščino Manzonijsva Zaročenca. Pisal je članke v mladinske in politične liste, se udeleževal narodnostnih bojev in bil državni in deželni poslanec v bivši Avstriji.

ANTON MEDVED

LESOREZ MIHE MALEŠAČ

RUDOLF MAISTER VOJANOV (roj. 1874. v Kamniku, umrl 1937.). Gimnazijo je študiral v Kranju in Ljubljani, nato je stopil v vojaško službo, toda za časa svetovne vojne je bil konfiniran. V prevratnih dneh je stopil na čelo slovenske vojske in je rešil Štajersko z Mariborom. Narodna vlada ga je imenovala za generala. Maister je že zgodaj začel pisateljvati in je v Kranju vodil dijaški list *Večernica*. V Ljubljani je bil kot kadet član znane Zadruge, pisal je pa tudi v *Vesno* in v naše literarne revije. Njegova lirika se giblje med realizmom in moderno. L. 1904. so izšle njegove poezije, iz katerih odseva zdrava in krepka erotika, rahla satira, ki prehaja v prešernost in deloma celo do cinizma. V baladah vidimo močan Aškerčev vpliv.

Govori pa kot rojak, ki vedno močno čuti s svojim narodom.

DR. KAREL CAPUDER se je rodil l. 1879. v Praprečah pri Lukovici. Po dovršenih študijah je služboval kot gimnazijski profesor v Gorici, Kranju, Mariboru in Ljubljani, sedaj pa je ravnatelj I. drž. real. gimnazije v Ljubljani. Napisal je mnogo zgodovinskih razprav v Carnioli in Času in se živahno udeleževal katoliškega prosvetnega gibanja pri bivšem Orlu, bil delaven član Prosvetne zveze in je mnogo deloval na združnem polju.

PENGOV IVAN se je rodil l. 1879. v Ihanu, umrl pa je l. 1932. v Ljubljani. Bil je učitelj na obrtni šoli v Ljubljani, kipar in podobar. Izklesal je mnogo kipov in oltarjev, znani so njegovi kipi Tomaža Akvinskega, sv. Bonaventure in Tomaža Hrena pri ljubljanski stolnici.

RADIVOJ PETERLIN PETRUŠKA (roj. l. 1879. v Kamniku, umrl 1938.). Študiral je gimnazijo v Ljubljani, pa je moral iti predčasno k vojakom. L. 1902. je pobegnil iz Avstrije iz Kotarja preko balkanskih dežel v Odeso, kjer je bival kot domači učitelj. Po prevratu se je vrnil v domovino. V mladih letih je rad potoval in s potovanj objavljaj svoje vtise in potopise. Prve svoje spise je objavljaj že v dijaških listih, pozneje pa v Vrtnu in Slovincu, pa tudi v Ljubljanskem Zvonu. L. 1912. je izdal lastno zbirko pod naslovom Po cesti in stepi, kjer v priprosti liriki odraža svoje vtise s potovanj in veliko ljubezen do narave.

S. FELICITA (TEREZIJA) KALINŠEK se je rodila l. 1865. v Podgorju. Vstopila je v kongregacijo šolskih sester v Mariboru, pozneje pa se je preselila v Marijanišče v Ljubljano, kjer je vodila gospodinjsko šolo Kmetijske družbe in je priredila šesto izdajo Slovenske kuharice.

LEBAR ANICA se je rodila l. 1887. na Brdu. Obiskovala je meščansko šolo in učiteljšče pri uršulinkah v Ljubljani in službovala v Ljubljani kot učiteljica. Že zgodaj

Novem mestu, cerkve v Trebnjem, Zg. Tuhinju in na Homcu. Zadnja leta ga je močno veselilo tudi pokrajinsko slikarstvo. Njegov sin slikar je

KOŽELJ ANTON, rojen 1874. v Kamniku. Študiral je gimnazio v Ljubljani, na Dunaju je pa obiskoval akademijo likovnih umetnosti. Že od l. 1903. je profesor na I. drž. real. gimnaziji v Ljubljani. Mohorjanom so posebno znane Koželjeve ilustracije koledarjev, Gregorčičevih poezij, Slovenskih balad in romanc in Slovenskih legend. Slikal je rad tudi v olju, znane so posebno oljne slike pri Sv. Petru v Ljubljani.

Drugi sin slikarja Matija je

KOŽELJ MAKS, ki se je rodil l. 1883. v Kamniku. Po dovršeni ljudski šoli je nadaljeval študije na ljubljanski obrtni šoli, kjer se je pripravljajal za vstop na dunajsko akademijo umetnosti. Toda zaradi bolezni je moral študije prekiniti in je pomagal očetu pri njegovih številnih cerkvenih naročilih. Slikal je pa tudi samostojno in je bil pred vojno znan kot eden naših najboljših krajinarjev. Večkrat je razstavljal v Jakopičevem paviljonu v Ljubljani pa tudi po drugih mestih v državi.

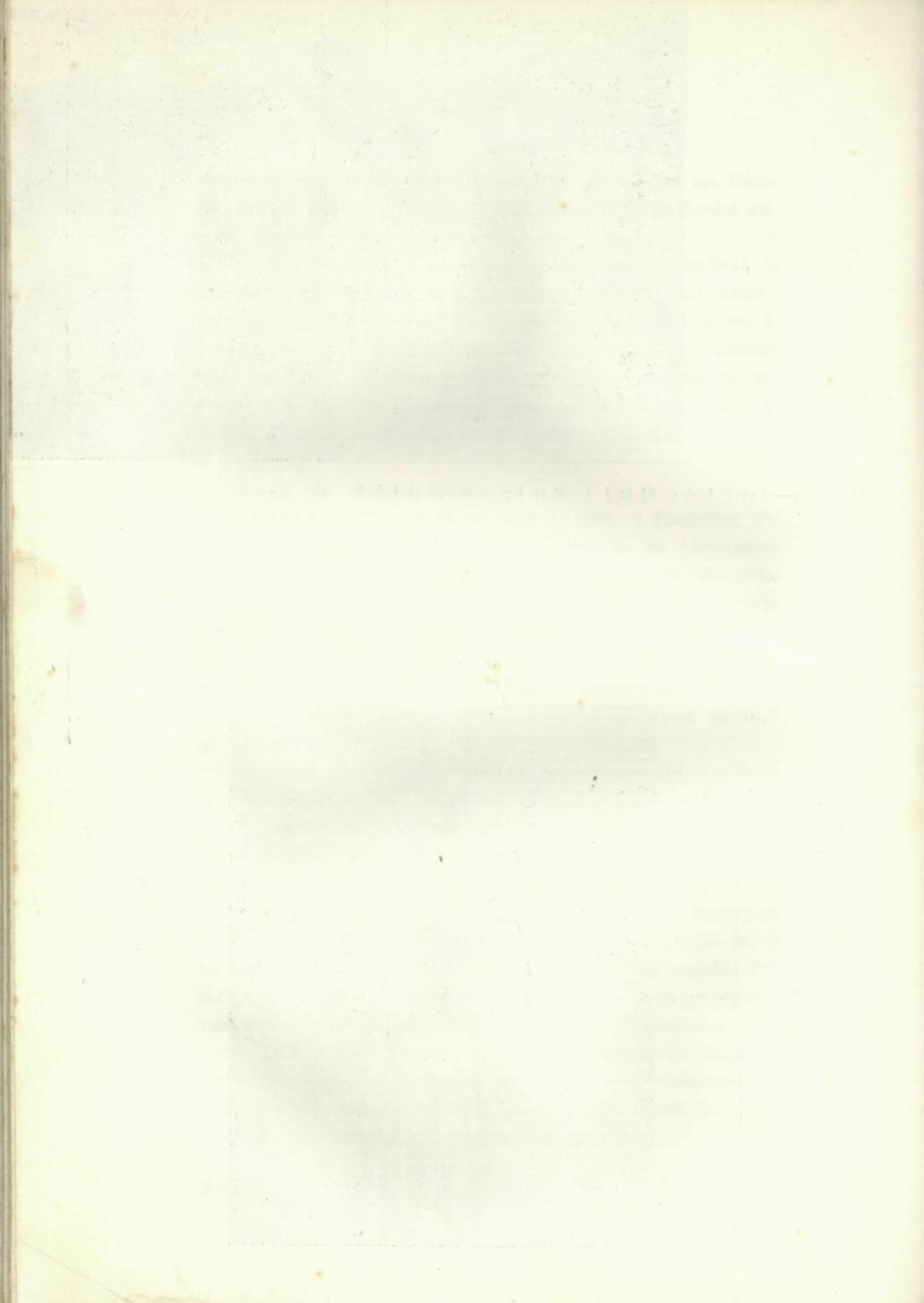
DR. DRAGOTIN LONČAR se je rodil l. 1876. na Brdu in živi sedaj v Ljubljani. Univerzo je študiral v Pragi in je bil eden izmed najzvestejših Masarykovih učencev. Kot profesor je služboval v Kranju, Idriji in Ljubljani in je bil pozneje šef prosvetne uprave, nekaj časa ravnatelj narodnega muzeja in direktor I. drž. real. gimnazije v Ljubljani. Živo se je udeleževal v našem političnem življenju in je bil eden izmed najagilnejših članov revije Naši zapiski. Priobčil je številne članke političnega, kulturnega in vzgojnega značaja in je bil dolgo časa med ideologi socializma na Slovenskem. Najbolj znana je njegova publikacija Politično življenje Slovencev, v kateri je orisal borbo Slovencev za zedinjeno Slovenijo v bivši Avstriji in očrtal naše politične razmere ob prihodu v novo državo.

MIHA MALEŠ: MOJA ROJSTNA HIŠA

D E S E T N I C A

DR. FRANC STELE se je rodil l. 1885. v Tunjicah. Srednjo šolo je obiskoval v Ljubljani, univerzo pa na Dunaju in je danes univerzitetni profesor v Ljubljani. Pisal je številne članke, eseje in kritike o umetnostni teoriji in domači umetniški proizvodnji, orisal biografijo domačih umetnikov, odkril in ohranil ter ocenil več starih gotskih fresk. Bil je dalj časa urednik Doma in Sveta, v katerem se je pečal tudi z literarno kritiko. Izmed njegovih večjih del so najbolj znana: Oris umetnosti pri Slovencih, Umetnostna zgodovina zapadne Evrope in Monumenta artis slovenicae.

DR. ANTON BREZNIK se je rodil l. 1881. v Ihanu pri Domžalah. Po dovršenem bogoslovju je služboval nekaj časa kot kaplan v Postojni, potem pa se je vpisal na univerzo v Gradcu in je po doktoratu iz slavistike prišel za profesorja v zavod Sv. Stanislava v št. Vidu. Že v Domu in Svetu je objavil niz razprav o slovenskem jeziku, pisal številne razprave za slavistične filološke revije, važne so pa posebno njegove izdaje Slovenske slovnice in najnovejši Slovenski pravopis, ki ga je izdal skupaj z dr. Ramovšem.

DR. JOSIP MAL se je rodil l. 1884. v Pečah pri Moravčah. Po maturi je študiral na dunajski univerzi zgodovino in zgodovino umetnosti in je že l. 1908. postal redni član avstrijskega zgodovinskega inštituta na Dunaju. Po izpitu za službo v arhivih je vstopil v službo pri deželnem muzeju v Ljubljani, kjer je bil pozneje kustos in od leta 1924. ravnatelj. Pisal je številne razprave iz zgodovine Slovencev, orisal zgodovino nekaterih naših krajev in slavni slovenskih mož in je po smrti dr. Grudna prevzel nadaljevanje njegove Zgodovine slovenskega naroda.

MAZOVEC IVAN (roj. l. 1888. na Perovem, umrl 1930. v Ljubljani). Gimnazijo je obiskoval v Kranju, univerzo pa na Dunaju, kjer je študiral slavistiko in klasično filologijo. Zanimal se je za slovanske jezike, za kulturna in socialna vprašanja slovanskih narodov v bivši monarhiji. Že v di-

jaških letih je začel vneto delovati pri katoliških prosvetnih društvih, udeleževal se je pa tudi političnega življenja in je bil nekaj časa oblastni poslanec. Kot dijak se je udeleževal tudi leposlovno, bil je urednik pri Zori, kjer je pisal estetske ocene, in je prevajal Koljcova.

DR. DORNIK IVAN se je rodil l. 1892. v Nevljah pri Kamniku. Študiral je slavistiko in klasično filologijo in je sedaj profesor v Mariboru. Že kot dijak je pisal v Zoro, Mentorja in Gorenjca, pozneje pa je objavljial kratke črtice, povesti pa tudi literarne študije in ocene v Času. Znane so nekatere njegove mladinske črtice, posebno Pasijonke.

KOS TINE se je rodil l. 1894. v Češnjicah pri Moravčah. Po končani ljudski šoli je študiral na obrtni šoli v Ljubljani in pozneje nekaj časa na umetnostni akademiji v Pragi. Bil je med ustanovitelji Kluba mladih in je razstavljal svoja kiparska dela po jugoslovanskih mestih pa tudi v inozemstvu. Izmed njegovih del so znana: Žanjica, Cankarjev in Stritarjev portret, Miklošičeva glava, Sejavec, Mati, Godec, pa tudi nekateri spomeniki padlih vojakov in razne skupine in figure.

LOBODA PETER se je rodil l. 1894. v Domžalah. Študiral je na srednji tehnični šoli v Ljubljani in na umetniški akademiji v Zagrebu, kjer je bil Meštrovičev učenec. Razstavil je svoja kiparska dela v Ljubljani, v Belgradu in tudi v inozemstvu. Izmed njegovih del so posebno znana: Madona, Mati z otrokom, portret prestolonaslednika Petra in kip Kristusa Kralja v Domžalah.

CUDERMAN STANE se je rodil l. 1895. v Kamniku. Študiral je v Ljubljani in izpopolnil svoje znanje o slikarstvu na akademiji v Pragi. Sedaj živi v Kamniku. Prvič je razstavil svoja dela v družbi z Mihom Malešem l. 1926. v Jakopičevem paviljonu na kolektivni razstavi. Razstavljal je pozneje tudi v drugih jugoslovanskih mestih in v inozemstvu. Peča se pa predvsem s portretiranjem. Zadnje leto je poslikal frančiškansko cerkev v Kamniku.

DR. IVAN AHČIN se je rodil l. 1897. v Domžalah. Po dovršenih študijah se je posvetil časnikarstvu in je sedaj glavni urednik Slovenca v Ljubljani. Bavil se je posebno s sociologijo, ki jo predava tudi na univerzi. Napisal je v Času številne razprave in članke. Posebno znani so njegovi uvodniki v Slovincu, kjer pod šifro Drin od časa do časa razpravlja o vseh aktualnih problemih naše domače pa tudi svetovne politične, kulturne in socialne problematike.

MIHA MALEŠ se je rodil l. 1903. na Jeranovem pri Kamniku. Prvi pouk v slikarstvu je dobival v Ljubljani pri profesorju Saši šantlu, nato je študiral nekaj časa v Zagrebu in na Dunaju, l. 1924. pa je šel v Prago na umetnostno akademijo. Živi v Ljubljani, kjer ima lastni umetniški atelje. Pečal se je mnogo z dekorativno in cerkveno umetnostjo in kot tak poslikal več cerkva. V splošnem je

MIHA MALEŠ
LASTNI PORTRET
(LESOREZ)

pa ostal grafik. Dela v lesorezu, linorezu in litografiji, v novejšem času slika rad tudi v olju. Svoje delo podpre od časa do časa s peresom, kjer oriše umetniške občutke svojih del pa tudi vtise s potovanj. Izmed njegovih publikacij so znane posebno Rdeče lučke, polne tople lirike,

dalje Slavni Slovenci, portreti zaslužnih Slovencev v Pirjev-
čevi izdaji, Sence in Sonetni venec. Maleš je tudi urednik
revije Umetnost, okoli katere združuje krog upodabljaajočih
umetnikov in umetnostnih kritikov. Razstavljal je večkrat
v Ljubljani, posamič in kolektivno, pa tudi po drugih ju-
goslovanskih in večjih evropskih mestih.

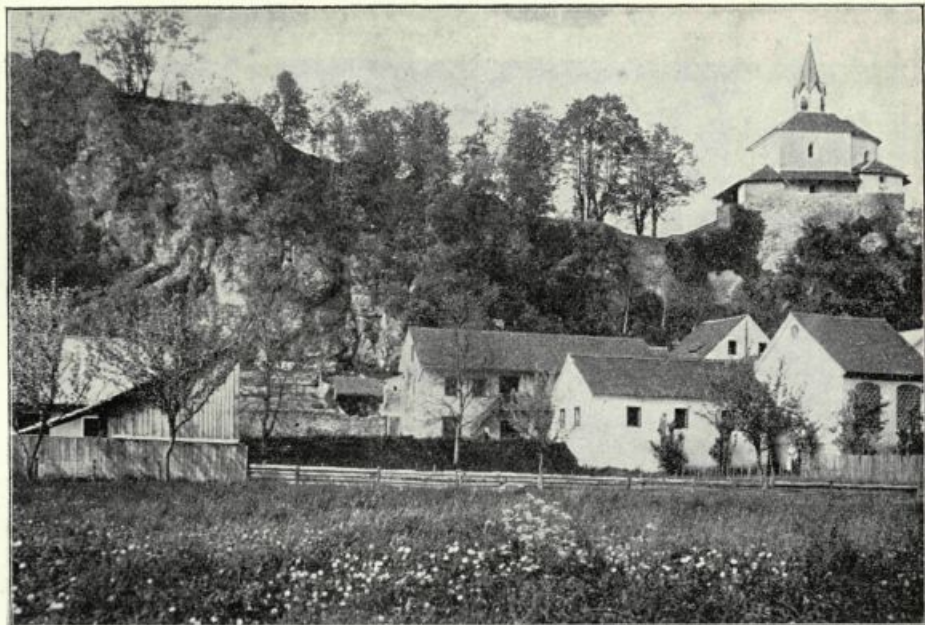

UMETNOST V KAMNIŠKEM OKRAJU

DR. FR. STELĚ

UMĚTNOST V KAMNÍKEM OKRAJĚ

DR. FR. STEJLÉ

MALI GRAD
V KAMNIKU

SV. ROK IZ CERKVE
NA MALEM GRADU

KAMNIŠKA FARNA
CERKEV NA ŠUTINI

KERUB IZ KAMNIŠKE
FARNE CERKVE

27-11-1881

Upravna in geografska enota okraj sam ni niti geografsko niti družabno činitelj, ki bi bil umetnostno produktiven. Če torej govorimo o umetnosti kakega okraja, smemo o nji govoriti le kot o skupini umetnin, ki smo jo ugotovili na njegovem ozemlju. Značaj teh umetnin pa največkrat ni odvisen od pogojev okraja kot okraja, ampak od mnogih drugih, ki morejo biti slučajno na ozemlju okraja, prav pogosto pa so zunaj njega. Le redko je kak okraj zemljepisno toliko zaokroženo ozemlje, da bi brez drugih sočiniteljev povzročal tudi vsaj relativno zaokroženo umetnostno snovanje. Le ako se življenje okrožja osredotočuje v starejšem kulturnem središču, ali pa, če se njegovo ozemlje strinja s starim politično ali posebno cerkveno upravnim ozemljem, bo mogoče ugotoviti večjo enotnost tudi v njegovem umetniškem življenju.

Pri kamniškem političnem okraju, ki obsega dva sodna okraja, kamniškega in brdskega in njima več ali manj ustrežajoči dve dekaniji, kamniško in moravško, ni mogoče govoriti o kaki pomembnejši osredotočitvi kulturnega življenja niti v preteklosti niti v sedanjosti, čeprav je Kamniku v srednjem veku pripadala sorazmerno pomembna zgodovinska vloga. Že njegov zemljepisni položaj je tak, da je bil nujno navezan na sožitje z zemljepisnim središčem bivše vojvodine Kranjske, ki leži v ljubljanski kotlini. V Ljubljani se je v srednjem veku razvilo za mnogo večje ozemlje, ki mu nesporno in skoraj prvenstveno pripada tudi kamniški kot, Kamniku nadrejeno upravno in cerkveno sre-

dišče. Ker je kamniški okraj na Ljubljani nasprotni strani geografsko tako zaprt po visokem gorovju kakor malokateri drugi kranjski okraj, je naravno, da ni samo postal že po geografskih pogojih nujno odvisen od kulturnega razvoja in vpliva Ljubljane in po nji od tistih še večjih središč, ki so z njo oblikovala, ampak je moralo postati prav kulturno sožitje Kamnika in Ljubljane posebno ozko in intimno. To ozko sožitje se je razvilo posebno v dobi največjega razvoja kulturnega središča v Ljubljani, v dobi katoliške obnove in njej ustrezajoče baročne umetnosti. Član Akademije operosorum kamniški župnik Maksimilijan Leopold Rasp in njegovi sodelavci so bili nositelji tega vpliva.

Odtod izvira prva posebnost današnje spomeniške posesti kamniškega okraja, da je razmeroma zelo reven prič srednjeveškega umetnostnega snovanja kljub temu, da so bili vprav v kamniškem okraju v srednjem veku radi važnosti srednjeveške poti iz vzhodne srednje Evrope preko Slovenjega gradca — Kamnika — Ljubljane v Italijo dani prav posebni pogoji za nastanek prič kulturnega življenja. Mnogi gradovi in številne cerkve izpričujejo važnost tega ozemlja v zgodovini srednjega veka. In posledica kulturne akcije Raspa in sodelavcev je, če se kljub temu danes po značaju svoje spomeniške povesti kamniški okraj bistveno razlikuje od škofjeloškega ali radovljiškega in ob redkih, čeprav zelo pomembnih pričah romanske in gotske dobe, kaže kot kako kulturno mlado ozemlje največ prič baročne dobe. Da gre za izrazito podružnico baročne Ljubljane, se kaže v dejstvu, da so bile vse glavne župne cerkve kamniškega okraja v Rasповem času prezidane po vzoru baročnih cerkvenih dvoran, ki so jim takrat pripadale vse glavne ljubljanske cerkve, posebno stolnica. To velja predvsem za Kamnik, kjer kažeta novi tip župna in frančiškanska cerkev, dalje za Mengeš, Moravče in Komendo. Nositelj teh oblik je bil glavni ljubljanski stavbenik tega časa

Gregor Maček, čigar ime v arhivih kamniškega okraja ne-
prestano srečujemo.

Tako moramo pri presojanju umetnostno zgodovinskega
gradiva v kamniškem okraju računati z ostanki srednje-
veške arhitekture in likovne umetnosti, ki so jih pa odri-
nile v drugo vrsto mnogoštevilnejše priče snovanja baročne
dobe. Ker se je kulturna in gospodarska aktivnost kam-
niškega okraja v zadnjih stoletjih zelo oslabila, ni čudno,
da tudi novejši čas ni dosti spremenil umetnostne podobe
kamniškega okraja, kakršno je imel na začetku 19. stoletja.
Dodal ji ni nič bistvenega, pač pa je njene kvalitete po-
gosto oslabil, posebno ker je bilo središče ljubljanskega
potresa l. 1895. v severozapadnih delih kamniškega okraja.
Isto velja v glavnem še tudi za prvi dve desetletji jugo-
slovanske države.

Spomeniške vrste, s katerimi moramo v kamniškem
okraju predvsem računati so: Selišča in njih lice kot ce-
lota, gradovi, samostani, cerkve, kapelice in spomeniki ter
slikarska, kiparska in umetnostno - obrtna dela.

KULTURNO LICE KAMNIŠKEGA OKRAJA.

Kulturno lice kake pokrajine se izraža predvsem v so-
zvočju del človeške roke in ustvarjajoče volje ter naravnih
lepotnih in značilnih pogojev zemlje, kjer se je človek na-
selil. Po strani te svoje lepčnosti, ki jo danes pogosto
označujemo kar s turistično zanimivostjo, je kamniški okraj
kaj svojevrsten in mnogoličen. Od ravnine, ki ji Kamničani
kratko pravijo »Polje«, in prijaznega gozdnatega gričevja
alpskih predgorij do romantičnih dolin in herojsko skalna-
tih gorskih vrhov se razteza njegov svet. Vendar pa kljub
visokemu gorovju, ki omejuje kamniški svet na severu in
severovzhodu, ne moremo reči, da bi bil kamniški okraj
izrazito pokrajinsko monumentalen, ampak je prej intimen,
časih celo liričen. Narava in umetne tvorbe se tu srečno

dopolnjujejo in je zunanja podoba kamniškega okraja izredno mikavna pa tudi svojevrstna. Ta značilnost se opira predvsem na cerkvene zvonike z baročno čebuljastimi strehami, ki obvladujejo kot ljubki domačijski element pogosto raztresena in v zelenju skrita selišča. Te čebuljaste strehe izredno dobro ustrezajo živahnosti naravnih oblik. Podpira jih tudi splošno gorenjski motiv cerkva na višinah, ki kakor Sv. Primož visoko pod Veliko planino podčrtujejo važnost razglednih točk z nenavadno širokimi obzorji, ki kakor Stranje podobno čuječim gradovom samujejo na pomolih hribovja nad vhodom v doline, ki kakor Tunjice razglašajo lepote in bogastvo arhitektonskih oblik nad obsežnimi gozdovi, ki so kakor Homec in Goričica podobne ladjam, pristalim po vesoljnem potopu za večno na osamljenih gričih in ki drugod podobno Mengšu, Komendi, Skaručini, Moravčam s svojimi gmotami monumentalno nadkriljujejo svojo okolico. Kolikor krajev, toliko oblik sožitja arhitekture z naravo in spomeniških arhitektur z malo pomembnimi človeškimi krtinami, bi lahko rekli o kamniškem okraju.

Selišča kot taka v kamniškem okraju zaradi svoje sorazmerne ubožnosti in neurejenosti največkrat zaostajajo po svoji izrazitosti in privlačnosti za selišči bogatejših delov Gorenjske. Njihove podobe žive razen od cerkva predvsem od gradov, ki jih je bilo v kamniškem okraju razmeroma veliko. Vloga gradov in njihovih razvalin v izrazu selišča je posebno velika v Kamniku, drugod kakor v Habahu, Križu, Brdu, Krumperku, Zalogu pri Moravčah pa ne gre toliko za harmonično sožitje gradov z vaškimi selišči, ampak predvsem za rafinirano izbrane pokrajinske položaje, ki z lepimi in za svoj položaj izredno obširnimi razgledi obvladujejo najlepše dele okraja.

Nekaka sinteza opisanega značaja zunanjega lica kamniškega okraja je njegovo upravno središče mesto Kamnik, ki spada poleg Bleda, Ljubljane, Ptuja, Kranja med najučinkovitejše seliščne scenerije na turističnih lepotah ne

ravno revne Slovenije. Veličastvo in lepota te izrazito romantične podobe človeškega selišča je kakor namenoma sestavljeno za pogled od juga, za potnika, ki se bliža Kamniku od ljubljanske strani. Ta sestav ima izrazito tri dele: podobno kulisam na gledališki pozornici od leve in desne se zožuje ospredje, katerega oporišči sta na levi ljubki grad Križ, na desni romarski Homec; osredje, kjer se obe kulisni vrsti združita v nizki pregradi od zmagoslavno zanosnih Tunjic preko Kalvarije do Starega grada, in ozadje, ki ga v perspektivno izredno učinkoviti odmaknjenosti tvorijo Kamniške planine, v katerih bregovih samuje zadnja priča plemenite kulturne volje Sv. Primož. Do večnega snega segajoči zalet skalnatega grebena, bujni gozdovi vsenaokrog in mnogo vlage, iz katere se napajajo po dolinah bistro se pretakajoče, v poljih in travnikih pa v lenih meandrih sanjajoče vode kamniškega okraja, so značilne sestavine tega teatralno sestavljenega sveta. Kamnik kot tip selišča je izrazita dolinska pregrada. Ta je dana že po naravi, ker utegne imeti prav pravljica, ki baja o jezeru pri Nevljah, da je predrlo nizki greben, ki je vezal pobočje Starega grada z Malim gradom; klanec med Malim gradom in Žalami pa je šele v naših dneh nadomestil Samčev predor med Šutino in Mestom. To naravno zaporo prehoda v tri važne alpske doline, Bistriško, Črnško in Tuhinjsko, pod nekdanj najvažnejšim prehodom iz Ljubljanske kotline na štajersko in proti severovzhodu, so ljudske roke prav dosledno izrazile z vrsto utrdb in opazovališč na Malem in Starem gradu. O starosti teh utrdb priča še romantična dvonadstropna grajska kapela na Malem gradu. Ko se je pomen teh utrdb preživel, je nastal v 16. stol. pred Kalvarijo slikoviti gradič Zaprice, na žalskem grebenu pa poligonalni gradič Na Turnu. Popotnik, ki prihaja od juga, mesta sploh ne vidi; vse, kar vidi, je večje število cerkva in gradov porazdeljenih po nenavadno izraziti pokrajinski pozornici tako, da se zgoščujejo prav na opisani naravni

pregradi, pred in za katero leži Kamnik. Gradovi Križ, Zaprice, Mali in Stari grad se zde prav tako dosledno postavljeni v ta okvir, kakor cerkve na Homcu, v Tunjicah, v Podgorju, na Kalvariji, na Žalah, na Šutini, na Malem gradu in pri Sv. Primožu, a prav tako ogromna gmota mekinjskega samostana, kolikor je vidna. Šele ko potnik prehodi predmestje šutino in se vzpne preko nizkega klanca pod Malim gradom, se mu odpre pogled na mesto, ki je nenavadno skrito, prirodno in umetno utrjeno ter ustvarjeno za mirno življenje. Še danes ima to mesto razen zunanjega videza svojega središča prav malo mestnega na svojem življenju. Kmečki element sega takorekoč prav do središča samega. Tudi po vojni se intimni značaj kamniškega meščanskega osredja ohranjuje doslej naprej in diha kakor že redko katero naših starejših selišč duha častitljivega starinskega izročila, ob katerem se še vedno naslaja romantika kamniškega »purgarstva«. Kot prijetno intimno selišče, katerega solidno izgrajenost je hvalil Valvazor, preživlja Kamnik še tudi današnji čas.

Kot tip meščanskega selišča je Kamnik zanimiv. Tudi tu sta si narava in človeška volja srečno podajali roke. Za prvi vtis, ki ga potnik dobi, ko prehodi mesto po glavni prometni žili od juga proti severu, je merodajen izrazito vrstni red stavb nanizanih obojestransko ob tej poti, kar daje vtis najdoslednejšega obcestnega selišča. Pri bližnjem pogledu pa se pokaže zanimiva slika: Mesto je nedvomno mlajše kakor nekatera njegova sedanja predmestja. Za to govore deloma zgodovinska dejstva, deloma topografska imena teh delov. Neko starostno prvenstvo gre šutini po tem, da je tu, ne v mestu, odkar vemo o nji, kamniška farna cerkev. Manjši del sedanjega Kamnika pod Malim gradom se imenuje Stari trg, njemu nasproti na levem bregu Bistrice pa je Novi trg, ki nima prav nič mestnega na sebi. Današnje mesto ni zrastle dosledno iz teh starejših naselbin, ampak je bilo ustanovljeno na novem, odlično zašči-

tenem ozemlju, poleg njih po enotnem pravilnem načrtu. Verjetno je bilo to takrat, ko je Kamnik dobil meščanske pravice in z njimi zunanji znak srednjeveškega mesta, ozidje. Tloris je bil skoraj kvadratičen; ozidje se je naslonilo na naravno pregrado Mali grad — žalski Turen in na Bistrico. Proti severu je bilo zavarovano tudi z jarkom, o katerem priča ime današnjega severnega predmestja Graben. Kakor v rimskem taborskem selišču se je promet v mestu opiral na dve, pravokotno se križajoči cesti; cesta v smeri jug—sever je bila razširjena v trg; cesta vzhod—zapad je bila na zapadni strani slepa, kar se je izrazilo pozneje posebno s tem, da so na njenem koncu postavili frančiškani samostan; vzhodni krak pa je bil nekoliko razširjen in solidno zazidan; ime Gosposka ulica kaže, da gre poleg trga za najvažnejši del mesta. V tej obliki je bil Kamnik utrjeno razkrižje dveh pomembnih cest, usmerjenih preko Alp na Štajersko, važnejše ob Bistrici in Črni čez Črnivec na Gornji grad in Slovenjgradec, druge skozi Tuhinjsko dolino in Vransko v Savinjsko dolino in Celje.

Ko smo se bližali mestu od juga, ga sploh nismo mogli videti, tako je bilo skrito in zavarovano pred nezazelenimi očmi. Videli smo samo utrjeno naravno pregrado, ki je morala učinkovati, dokler sta stala gradova nad strmim pobočjem Starega grada in na zleknjenem hrbtu Malega grada, nenavadno romantično, viteško impozantno in nepremagljivo grozeče. Vse drugo s pokrajinskimi kulisami v ospredju in ozadju, s cerkvami in graščinami vred, pa se zdi tej pokrajinski in zgodovinski romantiki dodano samo zato, da bi bolj povzdignilo lepoto izrednega bisera slovenske domovine, kar je Kamnik z vso okolico.

STAVBARSTVO.

Stavbinski spomeniki kamniškega okraja pripadajo v glavnem dveh dobam, srednjemu veku in 18. stoletju. Če-

prav segajo starejša naselja in gradovi tega okraja: Kamnik, Stari in Mali grad, Komenda, Mengeš, Moravče po svojem postanku v čas pred 13. stol., in imajo torej za naše razmere prav častitljivo starost, se nam kljub temu ni ohranilo važnejših ostankov srednjeveškega stavbarstva razen v cerkvah. Od obeh velikih kamniških gradov so se ohranile samo več ali manj zanimive razvaline in najstarejši stavbinski spomenik okraja, grajska kapela na Malem gradu. Nastala je pred l. 1250., ko je v septembru sklenil oglejski patrijarh Berthold z vojvodo Ulrichom Koroškim vojno zvezo proti goriškemu grofu in listino podpisal v gornjem prostoru te kapele (»Actum in capella superiori castri inferioris de Stain«). Ta kapela predstavlja redok ohranjen tip srednjeveških grajskih kapel, katerih poznamo več, a kljub temu ni bilo doslej mogoče natančneje določiti pomena posameznih prostorov. V kamniški kapeli imamo primer dvonadstropne kapele s kripto pod prezbiterijem. Zveza z gradom je bila verjetno taka, da je bila spodnja kapela dostopna z dvorišča, zgornja pa iz gosposkega stanovanja v nadstropju. Prvotna oblika je ohranjena samo v obodnih zidovih in tlorisih vseh treh prostorov; prvotni oboki v kripti, v ladji in prezbiteriju spodnje kapele in v ladji zgornje kapele pa so podrti in nadomeščeni z novimi. Spodnja kapela ima približno kvadratičen prostor za vernike in podoben manjši prostor za oltar. Med obema prostoroma se nahaja slavolok v obliki romanskega portala. Sedanji oboki so iz srede 18. in iz začetka 19. stoletja. Sklepniki starejšega oboka, ki so vzdani v stenah, kažejo, da je bil iz 2. pol. 15. stol.; konzole v ogljih prezbiterija pa dokazujejo, da je bil njegov prvotni obok križasto rebrast obok poznoromanskega načina. Pod prezbiterijem je njemu podoben kvadratičen prostor, kripta, ki je imela prvotno enak križast obok kakor prezbiterij, a so se tudi tu ohranile samo ogelne konzole. V zidovih slavoloka so dohodi v kripto in v zgornjo kapelo. Prostor za vernike je tudi tu več ali

SV. GREGOR IN SV. ROK
IZ CERKVE V ZAKALU

CERKEV NA
SKARUČINI

POGLED PROTI
PREZBITERIJU

MARIJA PRIPROŠNJICA S PLAŠČEM

manj kvadratičen, nekoliko večji od spodnjega in obokan sedaj z zvezdastim obokom pozno gotskega tipa brez reber, verjetno iz 16. stol. Zglajeni omet nad njim pod streho kaže, da je bil ta prostor prvotno prekrit z ravnim lesenim stropom. V prezbiterij vodi slavolok v obliki portala iz dobe prehoda iz romanskega v gotski slog z značilnimi z brstnimi listi okrašenimi stebri. Tloris prezbiterija kaže polkrožno apsidalno obliko, obok je polkupola. Za presojo starosti važen je tudi portal, ki vodi v spodnjo kapelo. Ta portal ima obliko v steno stopnjičasto se zožujočega romanskega portala s stebri in polkrožnimi lokj. Nadvratni lok je zatrpan s primitivno v zareznem načinu okrašeno ploščo, ki kaže dva angela, ki častita križ kot simbolično drevo življenja. Najbolj bi nas zanimalo, kako je prvotno izgledala notranjščina. Več znanih primerov govori za to, da je bil spodnji prostor navzgor odprt in prostorno spojen z zgornjim; v višini sedanjega tlaka zgornjega prostora si moramo v tem primeru misliti lesene hodnike ob vseh stenah. Mogoč pa je tudi poln lesen strop med obema prostoroma. Po svoji arhitekturi, o kateri pričajo tloristi, portali in zanesljivo domišljeni prvotni oboki, kaže ta kapela že znake prehoda iz romanskega, ki v splošnem značaja prevladuje, v gotski slog. Postanek si moremo predstavljati konec 12. ali začetek 13. stol.

Iz gotske dobe se je ohranilo več cerkvenih stavb iz druge polovice 15. in 16. stol., ki pa kažejo zelo različne tipe. Po tipu bogato kamnoseško okrašenih obokov spada največ teh stavb k poznogotski gorenjski skupini, ki predstavlja najvažnejšo lokalno skupino v slovenski gotiki. Sem spadata obe cerkvi pri Sv. Primožu, Moste, Gradišče in Prapreče pri Lukovici, Radomlje, Bela in Kostanj v Tuhinjski dolini, Kališče in Sv. Miklavž nad Ihanom. Tej skupini je pripadal tudi obok spodnje kapele na Malem Gradu in podružnice v Utiku pri Vodica. Manjše izmed teh cerkva z izjemo cerkve sv. Primoža, Prapreč in Most, pri-

padajo na Gorenjskem najbolj nazširjenemu tipu podružnic, ki imajo v tlorisu pravokoten, z ravnim lesenim stropom prekrit prostor za vernike in sorazmerno ožji s tremi stranicami osmerokotnika zaključen, z rebrastimi oboki prekrit prezbiterij. Najpopolnejše nam ta kip predstavlja cerkev sv. Petra pri Sv. Primožu, ki ima najstarejši v Sloveniji ohranjeni z bogatimi gotskimi patroniranimi vzorci poslikani strop iz 2. polovice 15. stoletja. Obokano ladjo ima izmed malih cerkva edino cerkev na Gradišču pri Lukovici.

Drugi tip, ki je v kamniškem okraju zastopan, so dvoladijske cerkve dvorane. Med največje naše stavbe te vrste spada cerkev pri Sv. Primožu, sezidana l. 1459. in l. 1507. Razen triladijskih gotskih cerkvenih dvoran v Škofji Loki, Kranju, Radovljici, št. Rupertu, Cerknici in Crngrobu je to najpomembnejša stavba zgoraj omenjene, na Gorenjsko in Goriško osredotočene domače, z zvezdastimi sestavi rebrastih obokov in bogatim kamnoseškim okrasom označene stavbarske smeri. Dvoladijskemu tipu je pripadala do prezidave po potresu tudi podružnica v Mostah iz l. 1512.

Omembo zaslužijo dalje sledeče gotske cerkve: Župna cerkev v Zg. Tuhinju je bila do prezidave v sredini 19. stol. triladijska z lesenimi stebri in lesenimi, kasetiranimi stropi. Cerkev v Praprečah pri Lukovici iz 3. desetletja 16. stol. je triladijska, vsa obokana. Vsaka izmed treh ladij se končuje s poligonalno apsidno. Prostor je v prerezu bazilikalen, oboki so bogato kamnoseško okrašeni. Cerkev na Krtini pri Dobu je od prezidave v začetku 16. stol. dalje triladijska dvorana brez prezbiterija s poligonalnimi slokimi stebri in križastimi oboki.

Pozno 16. in 17. stoletje ni zapustilo prič o kakem pomembnejšem cerkvenem stavbarstvu. Pozornost pa zasluži par grajskih zgradb, ki so pa bile vse v 18. stol. temeljito preurejene. Grad Zaprice v Kamniku nam predstavlja zanimiv tip masivne zgradbe, organizirane okrog osrednje

veže. Gradova Habah in Krumperk predstavljata okrog renesančnega arkadnega dvorišča razvrščeni pravokotni stavbi iz več traktov. Grad Zalog pri Moravčah je pomemben po svojih portalih in bogato kamnoseško in kiparsko okrašenem stopnišču.

Pod vplivom Ljubljane se je vršila v prvi pol. 18. stol. v kamniškem okraju živahna stavbarska delavnost, ki je objela tako prezidave gradov kakor posebno cerkva. Jezuitski tip cerkvene dvorane, ki se je uveljavil že v 17. stol. v Ljubljani, in ki je dobil najvišje potrdilo z novo stolnico na začetku 18. stol., je postal zgleden tudi za podeželje. Za propagando novega okusa ima največ zaslug kamniški župnik M. L. Rasp. V novem duhu so bile prezidane vse važnejše župne cerkve, pripada pa mu tudi frančiškanska v Kamniku. Propaganda novega okusa je segala tako daleč, da so bile z redkimi izjemami prezidane vse obstoječe cerkve. Dela je izvrševal s svojo delavnico najboljši ljubljanski baročni stavbenik Gregor Maček. Poleg župne cerkve v Kamniku je njegovo delo v letih 1734. in 1735. sezidana župna cerkev v Šmartinu v Tuhinjski dolini, ki se tlorisno in po obliki prostora naslanja na križevniško cerkev v Ljubljani.

Najodličnejša med vsemi arhitekturami tega stoletja v kamniškem okraju pa je po neznanem ljubljanskem stavbeniku projektirana župna cerkev sv. Ane v Tunjicah, ki jo je dal postaviti v l. 1762.—66. »po rimskem načinu«, po vzorcu sv. Neže v Rimu komendski župnik Peter Pavel Glavar. Tunjiška cerkev ima osmerokoten, s kupolo prekrit glavni prostor s polkrožno zaključenim prezbiterijem in arhitektonsko mogočno dvostolpno fasado. Po razdelitvi prostora nekoliko podoben tip predstavlja župna cerkev na Homcu, sezidana v l. 1723.—26., ki pa je bila po potresu l. 1895. na starih zidovih na novo pozidana in v marsičem predrugačena.

Izmed prezidav gradov je najzanimivejša prezidava Zaprie v sredini 18. stol., s fasadnimi oblikami, ki govore za stavbarsko delavnico, ki je ustvarila cerkev v Tunjicah.

Devetnajsto stoletje pa tudi poveljna doba sta za stavbarski izraz kamniškega okraja precej brezpomembna in sta spomeniško posest preje oškodovala kakor jo obogatila. Živahnejša stavbarska delavnost je sledila edino potresu l. 1895. Predvsem so temeljito prezidavali obstoječe stavbe. Edina večja nova stavba je v letu 1896.—1900. po načrtih arhitekta R. Jeblingerja sezidana župna cerkev v Vodicach. Zgovorne dokaze za značilne blodnje okusa na prehodu v 20. stol. imamo v prenovljenih zunanjščinah župnih cerkva v Kamniku, Mengšu in v Moravčah.

Poveljna doba kljub bujnemu napredku Domžal v vsem okraju ni ustvarila niti ene arhitektonsko pomembnejše stavbe. Zadostno razumevanje za stavbarske probleme je pokazala edino Komenda s svojim spomenikom žrtvam vojne, ki ga ji je zasnoval arhitekt J. Plečnik.

SLIKARSTVO.

Podobno kakor z arhitekturo je s slikarstvom v kamniškem okraju. Iz srednjega veka so se nam ohranili samo posamezni spomeniki, ki ne kažejo na obstoj kake lokalne delavnice, ampak ustrezajo splošnemu okviru slikarskega značaja na Gorenjskem. Po starosti prve so kakovostno odlične slike v prezbiteriju cerkve sv. Nikolaja na Goropeči pri Ihanu iz srede 15. stol. Predstavljajo legendo sv. Nikolaja, apostole, pametne in nespametne device in enega najlepše poslikanih obokov s podobami simbolov evangeli-stov in cerkvenih očetov. Iz okrog 1460. so freske na Krtini in na Podzidu pri Trojanah, ki jih je izvršila ista, slikarju fresk na Mačah in Crnogrobskemu Bolfgangu ozko sorodna delavnica. V Podzidu imamo ohranjeno eno najlepših križanj. Na Krtini se nam je ohranila najbogatejša

kompozicija poslednje sodbe, velika slika pohoda sv. Treh kraljev in Rojstvo. Nekako istočasne so v prezbiteriju župne cerkve v Mengšu odkrite freske iz delavnice slikarja Janeza Ljubljanskega. Predstavljajo nam važen odlomek Poslednje sodbe, Matere božje, sv. Mihaela in Kristusa trpina kot simbol evharistije. Pri sv. Primožu nad Kamnikom se nam je ohranilo eno največjih slikarskih del pri nas, ki se tudi po kvaliteti pridružuje najpomembnejšemu, kar je slikarstvo v Sloveniji ustvarilo. Naslikan je pohod sv. Treh kraljev z mnogimi zanimivimi podrobnostmi, Marija zaščitnica vernih s plaščem, ki predstavlja enega vsebinsko najbogatejših primerov te vrste in obsežen cikel slik iz Marijinega življenja. Slike so nastale okrog l. 1520. in kažejo po svojem visoko idealističnem, močno renesansko uplivanem značaju zadnji in najmonumentalnejši sad skoraj stoletnega razvoja slikarstva v Sloveniji od Janeza Ljubljanskega in njegove delavnice, preko skupine slikarjev, ki jih najboljše predstavljata slikar fresk na Mačah (1467) in slikar Bolfgangus v Crngrobu (1453), odličnega cikla na Križni gori nad Staro Loko iz konca 15. stol., fresk na kapelici v gozdu pri Crngrobu in onih na Jezerskem do slik pri Sv. Primožu. Gre za izrazito primorsko-kranjsko v skoraj renesansko milem idealizmu zasidrano lokalno smer, ki ima svojo paralelo v delu Janezovega očeta in njegove delavnice in delu slikarja fresk v Gerlamovsu severno Karavank na Koroškem. Nekateri nemški umetnostni zgodovinarji poskušajo celo dokazati, da so slike pri Sv. Primožu delo najpomembnejšega gotskega slikarja, ki je doslej dokazan pri nas, slikarja oltarja iz Kranja na Dunaju in njegovih so-delavcev.

Nekako istočasne in slogovno sorodne svetoprimoškimi so freske v spodnji kapelici na Malem gradu v Kamniku. L. 1524. je poslikal prezbiterij in oboke južne stranske ladje v Praprečah pri Lukovici neznan, prav tako močno rene-

sansko vplivan slikar. Iz prve polovice 16. stoletja pa so še neodkriti slikarije v prezbiteriju cerkve na Kališču.

Že ta površni pregled kaže, da nudi kamniški okraj raziskovalcu srednjeveškega slikarstva izredno važno gradivo, ki po svoji vrednosti daleč presega lokalni okvir in nam je dokaz za to, da je na prehodu v novi vek ta okraj sodeloval na največjih višinah, ki jih je dosegel razvoj slikarske umetnosti v naši domovini. Raznorodni značaj spomenikov pa nam dokazuje tudi, da oporišče tega razvoja ni bilo v kamniškem okraju, ampak zunaj njega, nekje na Gorenjskem, še verjetnejše pa v Ljubljani.

Sedemnajsto stoletje je tudi v slikarstvu skrajno revno. Značilen primer alpsko renesančnega marinizma se nam je ohranil v dveh slikah iz ca. 1628. v velikem oltarju pri Sv. Primožu. Table s slikami legende sv. Primoža in Felicijana iz l. 1632. pri Sv. Primožu pa skoraj ne moremo prištevati k umetniškim izdelkom. K umetnostno zgodovinsko zanimivim spomenikom pa moramo prišteti na Homecu ohranjeno Krizanje B. Rambschisla iz l. 1695. in sliko sv. Kolomana v Mekinjah. V Mekinjah se nam je ohranil tudi najstarejši primer baročne stenske slikarije v kapeli sv. Kolomana in na hodnikih iz l. 1708.

Zelo živahno pa je bilo zanimanje za slikarstvo zopet v 18. stol. Z edino izjemo v Komendi, kjer so naročili vrsto oltarnih slik pri N. Bambiniju v Benetkah, je kamniški okraj sedaj torišče, kjer se udejstvujejo vse glavne ljubljanske delavnice, Jelovškova, Metzingerjeva, Bergantova, Cebjeva in Potočnikova. Jelovšek in Bergant sta celo rojaka iz kamniškega okraja, prvi iz Mengša, drugi iz Mekinj. Najstarejša doslej znana Jelovškova dela so se nam ohranila v cerkvi na Grebenu v Tuhinjski dolini iz l. 1724. Dve izmed velikih znanih njegovih oljnih slik sta se ohranili v Komendi iz l. 1760., istotam ga poznamo tudi kot projektanta velikega oltarja in prižnice. Bogato pa je zastopan kot fresko slikar. Njegova dela poznamo v Kamniku

v župni cerkvi in na Žalah, v Nevljah, na Brdu v župni cerkvi in v znamenju, v Komendi na beneficijatovi hiši, v grajskih kapelah v Črnelem in v Tustanju in cerkvi na Limbarski gori; eno njegovih glavnih del se nam je ohranilo v ikonografsko izredno bogati slikariji v cerkvi v Grobljah. Med njegovimi redkimi ohranjenimi profanimi deli se odlikuje poslikana soba v gradu Zalog pri Moravčah. Marsikatero potezo govore tudi za njegovo avtorstvo pri dekoraciji sob v gradu Habah. Najožje z Jelovškovim načinom so zvezane Jamšku pripisovane freske iz legende sv. Lucije v cerkvi na Skaručini iz l. 1748. Posebnost je bil izposlikanih kulis sestavljeni Jelovškov božji grob v Mekiňjah iz l. 1761.

Drugi v baročni dobi v kamniškem okraju najbolj zaposleni slikar je bil Val. Metzinger, saj ni skoraj cerkve, kjer bi ne imeli vsaj poročila, da je zanjo kaj naslikal. Edine doslej znane njegove zgodovinske slike so se nam ohranile v gradu na Križu.

Fortunat Bergant je zastopan samo s par deli v Kamniku (pri frančiškanih in v župnišču).

A. Cebej se večkrat omenja v zapiskih; najpomembnejša skupina njegovih slik v kamniškem okraju pa se je ohranila v župnišču v Moravčah. Eno njegovih glavnih del je Marijina slika v velikem oltarju v Drtiji pri Moravčah.

Kot stenski slikar je Jelovškovo izročilo nadaljeval Janez Potočnik, katerega mladostnih del iz sedemdesetih let 18. stol. se je ohranilo največ vprav v kamniškem okraju: Mali grad v Kamniku l. 1771., Kališče l. 1772., Greben v Tuhinjski dolini l. 1774., Tunjice l. 1775.

Izmed neljubljanskih slikarjev sta znana v kamniškem okraju: Slovenjgradčan F. M. Strauss s sliko Marijinega vnebovzvetja v Mekiňjah iz l. 1720. in J. L. Krackher s portretno sliko na Križu.

Iz vrste baročnega profanega slikarstva moramo omeniti razen že omenjenih Jelovškovih slikarij v Zalogu pri

Moravčah slikane tapete l. 1745. in slikani okras vrste soban v gradu Habah, slikane tapete z lovskimi in rokokojsko družabnimi prizori na Zapricah v Kamniku in slike Jos. Mayrja iz l. 1731. v dvorani gradu na Križu.

Na začetku 19. stol. je bila za kamniški okraj mnogo zaposlena delavnica L. Layerja v Kranju, katere dela so raztresena po vsem okraju, v Tunjicah pa so se ohranile tudi dobre freske. Iz njegove delavnice so tudi freske na obokih prezbiterija župne cerkve v Moravčah.

Med slikarji, zaposlenimi v kamniškem okraju v sredi 19. stol., najdemo tudi M. Langusa, Fr. Kurza pl. Goldensteina in P. Künla, vendar pa prevladuje rokodelska produkcija layerjevskih epigonov (Egartner, Goetzl, Tavčar, Bizjak). V drugi polovici 19. stol. je ustanovil Matija Koželj v Kamniku delavnico za cerkveno slikarstvo. S svojimi deli v stenski in oljni tehniki je ta slikar, ki je bil po svoji usmeritvi epigon nazarencov, iz katerih je ikonografsko črpal, do prvih let po vojni preplaval ves kamniški okraj. Njegova sinova Anton in Maks Koželja sta tudi slikarja. Prvi je znan kot ilustrator, pa tudi kot nabožen slikar, drugi se je posvetil planinskemu krajinarstvu.

Več ambicioznosti kakor v stavbarstvu je pokazal kamniški okraj po vojni v slikarstvu. Kakor sploh v Sloveniji in posebno na Gorenjskem, se kaže namreč tudi v kamniškem okraju prvenstveno zanimanje za slikarsko umetnost. Rajko Šubic je poslikal slavolok v Mekinjah, Sl. Pengov prezbiterij župne cerkve v Domžalah, Stane Cuderman pa frančiškansko cerkev v Kamniku.

Lep del pripada kamniškim rojakom v naši slikarski sodobnosti. Vlogo rodbine Koželj, ki je izrazito slikarska, smo že omenili. V Kamniku je rojen tudi Ivan Vavpotič, ki pa se je oblikoval pod vplivom dolenske metropole in ga pač ne bo mogoče anektirati za Kamnik. Svojevrstno vlogo ima v umetniškem življenju Kamnika višji veterinarski nadzornik N. Sadnikar, ustanovitelj znane zasebne zbir-

ke, ki je sam večstransko umetniško talentiran. Okrog sebe je od začetka 20. stol. zbiral umetniški naraščaj, ki ga je zasledil v svoji bližini in brez obotavljanja lahko ugotovimo, da se sodelovanje z njim pogosto prav bistveno izraža v umetniškem značaju in težnjah bivših njegovih sodelavcev ali varovancev. Med nje smemo prišteti tudi starost naših slikarjev Ferda Vesela, ki je živel nekaj časa v Kamniku, in se tu, podobno drugim, nalezal ljubezni do starine in tehničnega eksperimentiranja. Posebno pa velja to za Maksa Gasparija, ki je brez Kamnika, kjer je preživel mladost, umetniško nerazumljiv. Še bolj velja to za našega grafičnega romantika in navdušenega zbiratelja E. Justina. Pa tudi Miha Maleš in Stane Cuderman sta brez zveze z njim nerazumljiva.

Maleš in Cuderman sta Kamničana, prvi je iz mesta, drugi iz sosednjega Jeranovega pri Zduši. O njihovem umetniškem delu se je razen njunih baročnih rojakov umetniški duh v kamniškem okraju doslej najvišje dvignil. Oba sta mnogostranska v svojem delu. Maleš je eden naših najrazboritejših grafikov z izrecno liričnim talentom, ki se zdi, da je značilen za kamniško sredino. Pri njem se literarno poetična sestavina nerazdružno spaja z likovno umetniško. V Voči in Cirkveni na Hrvatskem je ustvaril tudi posrečena cerkvenoslikarska dela. Tudi Cudermanu ni tuja romantična nota, po kateri se njegovo umetniško delo vsebinsko komplicira. Z delom v frančiškanski cerkvi v Kamniku je dokazal izredno nadarjenost za monumentalno kompozicijo in pri pojmovanju zgodovinskih tem nedvomno epično silo.

KIPARSTVO.

Spomeniki kiparstva v kamniškem okraju nam pokažejo približno isto sliko o umetniškem snovanju v preteklosti kakor slikarski in stavbarski. Opaža pa se predvsem, da je kiparsko gradivo za srednji vek še bolj fragmenta-

rično kakor slikarsko in stavbarsko. Ohranilo se je predvsem to, kar je zvezano kot kamnoseška plastika z arhitekturami. Ta dekorativna plastika pa je že po svoji naravi bolj rokodelsko klesarska kakor kiparsko umetniška. Pomembnost te vrste gradiva v kamniškem okraju pa se opira predvsem na dvoje dejstev:

Ko pregledujemo spomenike, opazimo najprej, da ima velik del stilistično zelo enoten značaj, in da je združen s tistim tipom pozno gotskih arhitektur, ki je najbolj naš, s kamnoseško bogato okrašenimi zvezdasto rebrastimi oboki, ki se raztezajo preko vse Gorenjske na Goriško, v Soško dolino in v Slovensko Benečijo. Sorodnost skulptur pri Sv. Primožu (ladja), prezbiterij na Beli, ostanki v Utiku, ostanki na Malem gradu v Kamniku, obe z reliefi okrašeni plošči v šoli v Kamniku, okras okenskih polic na hiši Trg št. 23 in Marijin relief v Veliki ulici 19 v Kamniku kažejo na to, da je bila v drugi polovici 15. stol. v kamniškem okraju zaposlena delavnica, ki je imela svoj sedež verjetno nekje v okraju. Nadaljni razvoj te kamniške plastike v prvem desetletju 16. stol. nam kaže okras prezbiterija pri Sv. Primožu ter prezbiterija v Mostah in v Praprečah pri Lukovici.

Drugo važno dejstvo je, da nam je iz pogodbe z loškim stavbenikom Jurkom za cerkev v Crngrobu iz l. 1520. znano, da so kamen za prezbiterij v Crngrobu lomili pri Moravčah in ga tudi tam obdelovali. To kaže na zaposlitev večjega števila kiparskih sil v kamniškem okraju.

Razen te glavne skupine je še par posameznih spomenikov iz raznih dob: Timpanon glavnega vhoda na Malem gradu je iz konca 12. stol. in kaže primitivni značaj zaradi svoje odločno ploskovite obdelave in zarezne tehnike pri izvršitvi ornamentike. Ta spomenik je pri nas doslej osamljen in zato tem večje pozornosti vreden.

Drug svojevrsten spomenik je nadvratni timpanon z vinsko trto in Jagnjetom božjim iz 15. stol. vzdani v fasadi

hiše št. 36 na Šutini. Verjetno je, da je krasil kak portal prejšnje župne cerkve in bil v 18. stol. prenesen na sedanje mesto.

Od del prostostoječe skulpture se je ohranila lepa Marijina podoba pod zvonikom pri Sv. Primožu iz srede 15. stol. Od dveh sedečih Madon z detetom, ki sta obe iz druge polovice 15. stol., se je ohranila ena pri Albrechtovih v Kamniku, druga v župnišču na Brdu. Od treh kipov, predstavljajočih Žalostno Mater božjo tipa Pieta, je najstarejša ona iz Zgornega Tuhina iz začetka 15. stol. (sedaj v Narodni galeriji v Ljubljani), iz srede 15. stol. je kip v kapelici ob potu k Sv. Primožu, poznogotska a zelo učinkovita pa je Pieta v uršulinskem samostanu v Mekinjah.

Izmed glavnih nosilcev poznogotske kvalitetne plastike, krilnih oltarjev, se nam ni ohranil v kamniškem okraju niti en primer. Le po dvoje reliefnih podob iz lesa v Zakalu in v Zgornjem Tuhinju iz prehoda iz 15. v 16. stoletje, ki so krasile krila oltarjev, nam priča o te vrste delih. V prvem slučaju gre za reliefni podobi dveh svetnikov, v drugi pa za dva prizora iz Marijinega življenja (Darovanje in Poklonitev svetih Treh kraljev).

Prav lep primer poznogotske plastike v srebrni pločevini se nam je ohranil v stoječi Mariji z Detetom v župni cerkvi v Kamniku.

Tudi 17. stoletje, ko je v naši domovini posebno cvetela rezbarska in podobarska obrt, je v kamniškem okraju razmeroma slabo zastopano. Najstarejši primer rezljanega oltarja imamo v južni ladji v Praprečah iz konca 16. ali v začetku 17. stol. Najlepšo skupino »zlatih oltarjev« imamo ohranjeno pri Sv. Primožu. Posebno odlično ohranjen je veliki oltar iz l. 1628. in spada med najlepše oltarje te vrste pri nas. Stranska oltarja sta iz l. 1655. in l. 1656. Trije oltarji v cerkvi sv. Petra so iz l. 1639. Odličen je stranski oltar v Loki pri Mengšu. Dva lepa oltarja iz prve in druge polovice 17. stol. sta v cerkvi v Zakalu.

V drugem in tretjem desetletju je ustvarila v Kamniku več pomembnih del ljubljanska frančiškanska podobarska delavnica. Deloma so se ohranila njena dela v frančiškanski cerkvi v Kamniku, kipi na Kalvariji in sv. Rok na Malem gradu v Kamniku, veliki oltar v podružnici v Lokah v Tuhinjski dolini in največje in najpomembnejše te delavnice sploh veliki oltar v župni cerkvi v Mekinjah iz l. 1720.

Izmed poznejših del se odlikujeta veliki oltar in prižnica v Komendi, ki sta ju po Jelovškovih skicah izdelala Janez Gabrič l. 1758. in Jakob Lehr l. 1760. in ki spadata v vrsto najlepših baročnih podobarskih del v Sloveniji. Dobri deli srede 18. stol. sta dalje veliki oltar v Skaručini in veliki oltar v Drtiji pri Moravčah. Svojevrsten, arhitekturi prostora podrejen in visoko monumentalno učinkovit je veliki oltar v Tunjicah iz marmornega štuka iz l. 1782.

V baroku se je uveljavil tudi tip oltarjev, kjer je bil slikani dekor kombiniran s plastičnimi izdelki in iskano osvetljavo. Posebno sta ta način gojila v kamniškem okraju F. Jelovšek in Janez Potočnik. Odličen primer te vrste in nastarejši med njimi je veliki oltar na Žalah v Kamniku iz l. 1730. (Jelovšek). Jelovškov je bil tak oltar v Mengšu, ohranil pa se je oltar v Nevljah. Najpomembnejše Potočnikovo delo te vrste je veliki oltar v Kališču iz l. 1772.

Kakor v zidarski je bil tudi v kamnoseški stroki v baročni dobi kamniški okraj odvisen od Ljubljane. Tako srečujemo imena znanih podjetij Matevža in Urbana Brajdiga, Bombasija Ludovika in Cussa Mihaela. Kameniti stranski oltar v moravški župni cerkvi je verjetno iz delavnice Robbovega naslednika Rottmanna. Izreden primer vpliva marmornega kiparstva sta lesena keruba ob tabernaklju v župni cerkvi v Kamniku, ki sta posneta po odličnih beneških, mogoče Robbovih vzorih. Sorodstvo s kerubi pri sv. Jakobu v Ljubljani je očitno. V novejšem času so zopet prevladovala pri izvrševanju važnejših del ljubljanske de-

lavnice, posebno Vodnikova in Tomanova. Kljub temu pa ne smemo prezreti, da ima kamniški okraj domačo kamnoseško tradicijo v okolici Moravč in v Mengšu.

Tudi podobarstvo v lesu je bilo v baročni dobi popolnoma odvisno od ljubljanskih delavnic, vsaj kadar je šlo za boljša dela. Tako srečujemo imena ljubljanskih kiparjev Gaber Jakob, Gabrič Janez, ki spada med naše najodličnejše podobarje, Lehr Jakob in Matevž Vrbnik.

V 19. stol. so bile zaposlene poleg drugih posebno kranjske podobarske delavnice rodbine Götzl, Tavčarjeva iz Idrije, Progarjeva iz Celovca, Šubičeva iz Poljan ter Rovškova, Götzlove in Pengovova iz Ljubljane. Nastala pa so tudi na ozemlju okraja samostojne podobarske delavnice tako v drugi pol. 19. stol. Janežičeva iz Lahovič, v novejši dobi pa Hrovatova iz Domžal in Ropretova v Mengšu. V Kamniku je v 19. stol. obstojala tudi lastna podobarska delavnica za podobarstvo v lesu posebno pa v svojevrstni tehniki vliivanja podob iz kamnu sorodne snovi. Ta obrt je izumrla šele s svetovno vojno. Izvrševale so jo delavnice Ozbič, Osolè in Tončič. Kot odličen rezbar v lesu se je v zadnjih desetletjih uveljavil J. Klemen.

Razen v slikarski umetnosti se je kamniški okraj v najnovejši dobi uveljavil po svojih rojakih tudi v kiparski umetnosti. Zanimivo je, da se kaže v zemljepisni razdelitvi rojstnih krajev kamniških rojakov slikarjev in kiparjev dvojnost, ki verjetno ni slučajna, ampak izvira iz globlje vzročnosti kulturno zemljepisnega ospredja dveh glavnih sestavin kamniškega okraja, kamniške in moravške polovice, ki se tudi sicer pogosto uveljavljata. V moravški polovici smo omenili že v srednji vek nazaj segajočo kamnoseško obrt, dočim o nji v ožji kamniški polovici ni sledov. Iz širše moravške polovice kamniškega okraja so po rodu prerano umrli kiparsko talentirani Povirek, Tine Kos (iz Moravč), Peter Loboda (iz Domžal). Zadnja dva se odlično uveljavljata v prvih vrstah sodobnega slovenskega kiparstva. Iz-

med tujih rojakov so bili v novejši dobi pri važnejših delih zaposleni S. Peruzzi (Medvedov spomenik na Žalah), Tone Kralj (Vidičev nagrobnik na Žalah) ter France Kralj (v župni cerkvi na Goričici).

*

Ta pregled umetnosti v kamniškem okraju kaže, da končno le ni tako nehvaležno pogledati enkrat na umetnostno produkcijo v okviru umetniško nemerodajnega okvira upravne, zemljepisne enote. Umetnostno snovanje v kamniškem okraju nam nudi nazoren primer za to, kako geografska konstalacija vpliva na umetnostni značaj kulturne produkcije kakega ozemlja. Kamniški okraj umetnostno nujno živi v širšem okviru Gorenjske, a pod neposrednim vplivom središča v Ljubljani. Kamniški okraj nam dalje nazorno kaže, kako se v umetniškem nagnenju ljudi, ki žive na danem ozemlju, končno vendarle uveljavi milieu, saj je razlika med kamniško in moravško polovico okraja le preočitna. Kamniški okraj pa nam v svojem najlepšem delu kaže tudi, kako instinktivno sledi umetniško snovanje v duhu danega milieuja danim prirodnim pogojem in kako jih s svojimi ustvaritvami neprisiljeno podčrtuje ter bogati lepotni izraz že itak mikavnega kraja.

VELIKI OLTAR

C E R K E V

DETAJL V KU-
POLI Z LASTNO
PODOBO SLI-
KARJA
FR. JELOVŠKA

FRESKA V KU-
POLI PREZBI-
TERIJA
(FR. JELOVŠEK 1759.)

KAMNIŠKE PLANINE

OREL TINE

Kamniške planine so v znanstvenem in tudi v alpinističnem svetu izgubile ta naziv, čeprav nam krajevno domoljubje ne dopušča, da bi se mu do konca odrekli. Ljudstvo, ki živi in gara pod njimi in po njihovih obronkih, vse od cerkljanske fare do Črnega Grabna, jih imenuje Grintovce, ime, ki ga je v knjigi uveljavil Boris Režek.

Za lovci in pastirji so prišli v ta hribovski svet botaniki, zoologi in geologi, ki so tu našli povsem neobdelano torišče. Že sredi 18. stoletja je stopil na vrh Grintovca rastlinoslovec Franc Wulfen, ne dolgo za njim se je mudil tod okoli Baltazar Haquet, rudarski zdravnik v Idriji, nato profesor anatomije v Ljubljani (1713-87). V 19. stoletju je med obiskovavci vedno več znanstvenikov (Dežman, Freyer, Schimdt, Bonet, Rosthorn), v drugi polovici istega stoletja pa so se pod vodstvom dunajskega geologa Friedericha Tellerja (*Geologische Karte der östlichen Ausläufer der Kamnischen und Julischen Alpen — Ostkaravanken und Steiner Alpen*) začeli odpravljati v ta osamljeni odcepek Alp napol znanstveniki, napol turisti. Iz te družbe se je razvil pravi alpinizem, za katerega ima največ zaslug profesor graške univerze dr. Johannes Frischauf, ki je ustanovil in vodil »solčavski komite«. On je za Savinjske alpe to, kar je dr. Julius Kugy za Julijske. Danes je potrebno še posebno poudariti njegovo načelo, da so gore last naroda in ljudstva, ki biva ob njih in pod njimi. — Za razvoj turizma v Savinjskih alpah imajo dokaj zaslug Čehi, posebno na Jezerskem. Na Ravneh so zgradili svojo češko kočo, l. 1900.

so izdali vodnik »Savinske Alpy«. — Kot alpinisti so se pred vojno uveljavljali večinoma Nemci in to precej pozneje kot v Julijskih alpah. V nemške vrste so se z majhnimi uspehi vrinili Drenovci, po vojni pa so se slovenski alpinisti, njim na čelu dr. Jug, znašli pod stenami, v zavesti, da so tujei opravili samo najlažje delo.

»Ta Kamelschka planina« (Wulfen) je z ljubeznijo podžgala marsikatero pero in to več tujih kot domačih. Ferdinand Seidl je izdal 1907. in 1908. svoje delo poljudno geološke narave »Kamniške ali Savinjske alpe«, pisano pod vplivom vodilne dunajske geologije, a hkratu navdano s čustvi, ki jih »vzbuja v njem krasni gorski svet: Obrisi gora in dolin in njih menjajoče se barve, ostro zarisani grebeni in vrhovi, tam daleč mračna, zabrisana obzorja; tu prostorček z mnogoliko rastlinsko odejo; tam fantastično divje skalnate goljave, šumenje potokov in bobnenje slapov v debreh, pohlevni domovi in odprte lehe okoli njih. In vse to v tisočeri menjavah in sestavah«. —

Spisov, ki so jih napisali zgoj planinci, gorniki, alpinisti ali kakor jih že imenujemo, je že cela vrsta. Tudi dr. Klement Jug se je dosti mudil v tem delu slovenskih planin in s svojim spretnim peresom popisal »Plezalne ture v Kamniških in Savinjskih alpah.«

Danes imajo Grintovci, ne sicer toliko poznani kot »dalekozročič« Triglav, dosti širok krog ljudi, ki jim pomenijo kos življenja in to boljši kos. Množica onih, ki jim služijo markirane steze za ceneno meščansko zabavo, pa raste iz leta v leto.

Letošnjo spomlad je zagledala beli dan knjiga »Svet med Grintovci«, ki jo je napisal Boris Režek. Nekateri jo je odložil, češ, da ga utruja, da je ne razume. Našel se je idealist, ki pogreša v njej etičnega dviga, romantike, ki ga je zadela disharmonija v nastrojenjih, pedagog, ki jo bo dal pod ključ. Vsi, ki so jo brali, pa morajo priznati, da je to delo po vsebini in obliki za slovensko slovstvo nekaj

LESOREZ

MIHE
MALEŠA

povsem novega. Julijske alpe imajo Kugyja, imajo Tumo in še več mlajših zanesenih obiskovavcev in opisovavcev. Ta in oni je povedal o njih mnogo lepega, mnogo iskreno doživetega. Planinci, ki so navezali svojo dejavnost na ta — Ljubljani bližji planinski svet — so ljubosumno zahtevali svoja doživetja o njem in odnos do njega, namesto njih pa so se razpisovali taki, ki niso mogli ali pa niso

imeli kaj povedati. Boris Režek je dal s svojim delom Grintovcem to, česar Julijci doslej še nimajo. Pravijo, da jim je dal, kar jim je dolžan, a dal jim je od svoje srčne krvi. —

*

Pojdimo spomladi, ko zacveto trave na mejah in okrajnah, po vrhah Polja, ki leži pod Krvavcem, pod šenturško goro, pod Brezjami, Palovčami in Vranjo pečjo. Sprehodimo se med mladim žitom vodiške ravni. Zadenimo ob prvem svitu koso na ramo, osolnik za pas in zastavimo, ožarjeni od prvih zubljev dneva, ki so ušli preko Limbarske gore in Zlatega polja: uvrstimo se, ko vrže senca Rašica na našo stran, med plevice, med grabiče. Mlado in staro, uprto v vlažno prst, ki se drobi pod bosimi nogami, njiva pri njivi, razor pri razoru, polje, napeto kakor mlado, polnokrvno telo, ljudje kakor otroci na prsih, negibni prisesanci. Kakor en sam enoten, razčlenjen sloj zaslanjajo gore pogled, za njimi, za Grintovci, tako se zdi ljudem, ki so tod prišli na svet, ni ničesar več. Ne ponašajo se sicer s tako obširnotjo kot Julijske alpe, ki njih daljni obrisi v mirnih večerih izginjajo v žareči raztopini zahajajočega sonca.

Rožnati odblesk na grebenih od Kočne do Ojstrice mehča in prepaja čez dan v soparici komaj vidno gmoto, ko po vrteh in zavrteh lega prva rosa. Vode, ki so zbrale svojo oživljajočo silo v osrčju gore, šume preko polja. Nad njimi stresajo v izgubljenem vetru vrbe odmrle liste, vrtnici dvigajo mivko. V teminah razvoja gre mimo nas en sam trenutek, za katerega grabimo z vso strastjo, oklepamo se ga kakor polipi, da bi izsesali iz njega vse do zadnjih njegovih skrivnosti, do vseh užitkov, do zmaga in do — prevar.

Svojevrstna lepota in naravne sile, ki vladajo v višinah, vabijo človeka — neznatni višek stvarstva, da jih pogleda od blizu. Pozimi in poleti, spomladi in jeseni, v son-

cu in dežju, v viharju in metežu, v plazeh in nevihtah, v hromečih neurjih sprošča svojo dušo, pozablja na težo, ki pritiska nanj iz dneva v dan. Ko zapade prvi sneg smučī na rame in z veselim upanjem na obrazu zapušča v mestu kavarniške goste s puščobo v srcu, s topo bolečino brezsmotrnosti krogotoka življenja. Komaj čakaš, prijatelj, da zdrsneš preko planot v smrekove hoste na Križki, da se zaprašiš v Tiho dolino, da posamuješ v Dolu, da preorješ nad prepadom prežeči Rzenik.

*

Februarski popoldan je, v mestu megla, da bi jo z nožem rezal, mesec raste, ne moreš zdržati doma. Cepin v roko in že si na plazu pod Kokrskim sedlom, ubiraš jo na Korošico, na Kamniško sedlo. Samoten se vzpenjaš po razmehčanem srenu, led po robih in špiljah se lesketa, vročina te prevzema. O prvem somraku pomrzuje. Na Stebru še lebdi kakor srečen smehljaj toplozolti sončni soj, na strmimi tostran pa pleše kakor dih lahko senca tvojega cepina v mrzlem ščipovem sijaju.

*

Pozna spomlad je, v dolini je že ozelenelo bukovje, tu gori pa še pomrzne jutro za jutrom. Na Podih, v Beli se čez dan poceja iz belih snežišč. Puščobno je v mestu, prost si, nimaš družbe, pojdi pogledat na Zeleniške špice, greben ti bo kazal pot: za teboj gosto zarastla bistriška dolina, zelene rebri Mokrice, strmo prepadni skoki Kalc, gladka skulptura Sfinge — štruce, drzno lice Skute, potuhnjena Turška gora in plečata Brana. Kokrsko sedlo s svojimi melišči, Jermanova vrata, Planjava z mogočnim širokim grebenom, ki se vleče proti škrbinam Škarij, ti ponuja svoje strme travnate vesine, pretrgane z gladkimi skoki. Preko

njih grme plazovi, še se vidijo sledovi. Na oni strani Bele stoji pošastna stena Rzenika. Koliko samotarjev bo še preždelo in prebdelo podnjo, predno bo nekdo izstopil na vrh med ruševje in mahovnice! Bela sama se pripravlja na sprejem vigredi. Semtertja se utrga kamenje v pečini, proži se po melišču, dokler se ne umiri v grušču; redko se utrne misel v samotnem popotniku.

*

V marcu je bilo, na Krvavcu. Na Zvohu je mrgolelo razgretih smučarjev, nekaj se jih je napotilo na Greben. Pred domom se je svetilo »vse črno« z oljem natrtih obrazov. Tiha dolina je bila skoraj ves dan prazna. Okoli smrek in po robih so se sončile kopne gredice, med suhimi iglami je pognal teloh. Košata drevesa so voljno stresala svoje prožne strune pod rokami viharnega godca, ki se je lovil preko Dolkov in Grebena, se izgubljal nad ravnino in pobegnil pred soparico proti Mokrici in Kompoteli. Potihoma, neutrudoma je prasketal topeči se sneg. Iz meglene tančice nad cerkljanskim poljem, še nepreoranim, so se dvignili mogočni zvoki zvonov in na meglenih valovih obkročili ves gorski svet.

*

Rado se primeri, da se ljubitelji gora imenujejo čudaki, izgnanci ali izrinjenci. Nekaj je resnice na tem; vsaka strast ima nekje svoje žarišče. Ta in oni išče slave na športnih igriščih, v politični zmešnjavi, v vrtincu vsakdanje zmede, ki meče na površje strohnelo bršo in lahke lesove. Velika večina onih, ki ljubijo gore, se poslužuje gora kot sredstva za zabavo in oddih. Nekaj je takih, ki so jim gore okvir in vsebina življenja. Ti ne iščejo niti slave niti oddiha. Ne postajajo na križpotjih z vzdihom in slavospevi na dober zrak. Mnogi se vračajo v mesto z istim obrazom,

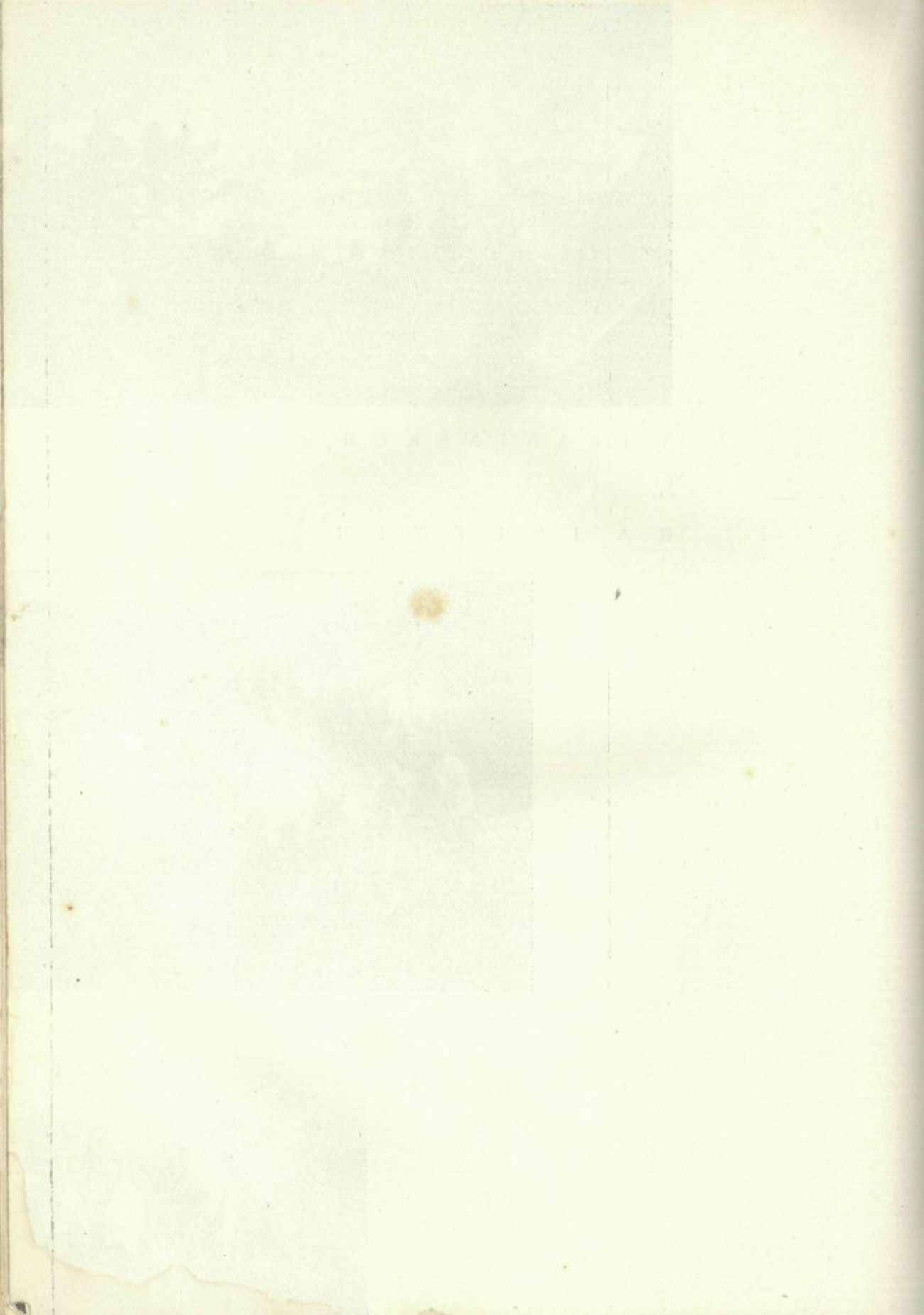
M O T I V S P L A N I N

V P L A N I N S K E M R A J U

N A I Z L E T I H

živeli bodo v ravnem kakor poprej. A če se srečajo njih oči z obrisi ljubljenskih vrhov na obzorju, se jim zaiskre, v duši se jim razsvetli, srce močnejše bije. Za alpinsko »činitev« je treba ideje in neke vrste inspiracije. In kakor pri nobenem umotvoru umetniško sredstvo ne utelesi ideje, kakršna je bila spočeta, tako tudi vsaka tura trpi na pomanjkljivostih. Prav zato z radostjo sprejemamo svetle ure, ko zadržeta v nas sleherni živec v vseobjemajoči struji volje za borbo z naravo, z goró.

SPOMINI NA „BISTRICO“
VOMBERGAR JOŽA

živeli bodo v ravnem kakor pomej. A če se srečajo njih
oči z očmi ljudskih vrhov na obzorju, se jim kažejo, v
duši se jim razsvetli, sice močnejše bje. Za alpinista odin-
teva je treba ideje in neko vrsto inspiracije. In kakor pri
nobeni umotvorni umetniški stvaritvi ne utreba ideje, in-
karna je bila spodeta, tako tudi vsaka tur tipa na po-
manjdnostih. Prav zato x radostjo sprejemamo svetle ure
ko karkota v nas abekni živce v vsopjemajoči straji vo-
lje za borbo x naravo, x goro.

SPOMINI NA „BISTRICO“
VOMBERGAR JOŽA

SPOMINI NA „BISTRICO“

VOMBERGAR JOŽA

Saj tu ni prostora, da bi mogel opisati vse tiste ure — ne ure, dneve, mesece in leta, ki smo jih dijaki preživali v tem svojem ljubljennem društvu! So to spomini na mladost in njene ideale, na dni mladostnega ognja in poleta, a tudi dni dela in trpljenja!

Še v osmi šoli sem bil, ko me je nekega dne na pomlad obiskal tovariš Jože in mi povedal, da je vstopil v podružnico Slovenske dijaške zveze za kamniški okraj. Ko mi je razložil namen in program tega društva, sem se takoj navdušil zanj in o velikonočnih počitnicah sva že šla na občni zbor kot člana društva. Kljub temu, da po svojem rojstnem kraju nisem spadal v teritorialno območje tega društva, sem se odločil za delo v njem, kajti v svojem kraju podobnega društva nisem našel — tu pa je bila skupina znancev in tovarišev iz šole, katerih idealizem in navdušenje za prosvetno delo med ljudstvom sem dobro poznal. Ker je že naslednje počitnice društvo praznovalo svojo desetletnico, sem stal takoj sredi največjega dela in priprav za to proslavo.

Tovariši, ki smo se tedaj zbrali na skupno delo, smo postali pravi prijatelji in življenjski tovariši. Vezi, ki so se v teh letih spletle v naših dušah, so postale trdne in trajne za vse življenje. Redke izjeme, ki so kakor suhe veje odpadale od živega drevesa, nas niso motile. Mi smo šli naprej. Zažigali smo kresove — kdo bi mogel pozabiti na čudovito kresovanje v čast slovanskima apostoloma visoko v Žičah nad Rovami, na razvalinah Starega gradu

v Kamniku, Komendi, na Selih, na Sv. gori in drugod; prirejali tečaje, predavanja, pomagali pri delu prosvetnim društvom, pri ustvarjanju njihovih knjižnic bodisi z dejanskim delom ali pa s pobudo in nasvetom. To je bilo pravo delo. Koliko iskrenega veselja je bilo v njem, koliko lepih uric, polnih humorja in mladostne razigranosti! Ure in ure daleč smo prihajali — iz daljnega Tuhinja, iz Moravč, iz Kamnika, Trzina, Komende in Cerkelj! Na trud in žrtve smo sproti pozabili. Če se je kdo pritoževal, so bili to najbližnji. (Dobro se spominjam, kako sva s tovarišem v pozni noči tri ure hodila od neke skušnje proti domu — meni se je pokvarilo kolo in tovariš je iz solidarnosti šel peš ob svojem kolesu, a sva naslednji dan brez ugovora spet prišla k skušnji, dočim se je tovariš iz Domžal pritoževal, da mu je prehuda žrtev tako pogosto hoditi k skušnji!)

Kdo bo pozabil na lepe izletne dni v Bohinju, na Bledu, na Jesenicah in na Brezjah! Na lepo pesem in mladostno razposajenost, ko smo lezli čez Savo po ozki traverzi, ker se nam ni zdelo vredno delati ovinkov čez most. Tovariš Tone je kakor cirkuški klovn balansiral po traverzi z goro nahrbtnikov na rami! Pač mladost, ki čez vodo skače, kjer je most! Kaj nam je bilo mari, če nismo našli primernega prenočišča, ko pa nam je bilo že ležišče na senu pravi luksuz in če drugega ni bilo, je za zglavje zadostoval trdi kamen! Kislo mleko in kos kruha nam je bilo že hotelsko kosilo. Po prireditvi O. župančičeve »Veronike Deseniške« v Domžalah si je grof Herman poiskal prenočišče pod kozolcem in njegov zvesti sluga, dobri Gustel, ga je stražil do ranega jutra...

Komu ne bodo ostali v prijetnem spominu zabavni večeri po večjih prireditvah! Ko smo ob pesmi in kitari pozabili na prestani trud in nam je tovarišica Anica zapela kakor slavček in nam je tovariš Ivan zadeklamiral, da so nam silile solze v oči! Da pri tem ni manjkalo zdravih,

spodbudnih besed, ki jih je imel vedno polno zalogo tovariš Vilko, se razume!

Pili smo do polne duše lepoto svojega okraja. Prisluhnili smo pesmi žitnega polja in zelenih holmov z božjimi hrami in srce nam je kipelo s ponosom naših planin. S prešernimi vriski, ki so hoteli prodreti do zvezd, so hitele tudi naše misli in hotenje in prodirala še više, do neba. Zavest, da delamo dobro sebi in ljudstvu, ki živi v tem okraju, nas je krepila in nas kot nevidna sila vodila dalje po poti, ki nam jo je črtalo geslo društva »Z Bogom za narod.«

In ko so zaveli čez naš okraj hladni jesenski vetrovi in se je dijaštvo razhajalo po svojih šolah, kako bridko nam je bilo takrat pri srcu! Kakor da bi se razhajali za vedno. Še trdnejši je postal sklep: prihodnje leto pa še krepkeje na delo! A leta so minevala in vsako jesen je vrglo življenje enega ali drugega iz naše družine — v neizprosno življenjsko borbo. Tako smo se polagoma razhajali. A nismo se razšli. Vez, ki so jo nevidno spletla v naših dušah dijaška leta in skupno delo, je ostala živa in živi še danes med nami, kakor živi med brati in sestrami iste družine. Pri tem pa nam je v radostno zavest, da gre za nami mladi dijaški rod, prav tako delaven in idealen, ki nadaljuje naše delo in ga izpopolnjuje. Tako raste »Bistrica«, naša družina, iz novih, svežih korenin, črpa svoje sile iz istih večnih studentov, ki mladi duši dajejo pravega mladostnega veselja in zanosa!

Stole in packete

*Vam v najboljši izdelavi dobavi
paceni tvedka*

Remec - Co

tovarna upognjenega pohištva

Duplica pri Kamniku

Ljudska posojilnica v Ljubljani

zadruga z neom. j.

Ljubljana - Miklošičeva cesta 6 (v lastni palači)

Obrestuje hranilne vloge **najugodneje.**

Nove in stare vloge, ki so **v celoti vsak**

čas razpoložljive, obrestuje po **4⁰/₀,**

proti odpovedi do **5⁰/₀.**

KAR ŽELITE

VSE DOBITE

V TRGOVINI

SENICA JOSIP

DOMŽALE

Z najboljšimi pristinimi vini Vas bodo postregli

V BUFFETU

RAVNIKAR ANTONIJA

V DOMŽALAH, Kolodvorska ulica

(nasproti postaje)

FLIS JOŽE
MIZAR

i z v r š u j e
m o d e r n o
p o h i š t v o
p o d a n i h
i n l a s t n i h
n a č r t i h

DOMŽALE
LJUBLJANSKA C. 61

TRGOVINA Z VINOM
ANDREJ MEJAČ
KOMENDA

Stalna velika zaloga in izbira vseh
vrst namiznih in specialnih vin.
Telefon interurb., Komenda št. 1

Priporoča se
tovarna perila
TRIGLAV
DRAGO OLUP
LJUBLJANA
Stari trg

Največji slovenski denarni zavod

Mestna hranilnica
Ljubljanska

Lasne rezerve nad Din 26,000.000.—
Vse vloge izplačljive brez omejitve!
Dovoljuje posojila proti vknjižbi.

Za vse obveze hranilnice jamči

Mestna občina ljubljanska

MESTNA HRANILNICA V KAMNIKU

je največji in edini pupilarno varen zavod v vsem kamniškem okraju pod državnim nadzorstvom. Za vse vloge in njihovo obrestovanje j a m ě i

Mestna občina Kamnik z vsem svojim premoženjem in z vso svojo davčno močjo.

Zaradi tega smejo le v to hranilnico nalagati sodišča denar mladoletnikov, uradi svoj uradni in občine svoj občinski denar.

Mestna hranilnica v Kamniku ima vlog nad 14.000.000— dinarjev in sprejema nadaljne vloge na knjižice in tekoči račun proti 4 % do 5 % obrestni meri.

Zaupanje v zavod se je vrnilo, kar dokazuje to, da so nove vloge narastle že preko 2.500.000— Din. Vse nove vloge se izplačujejo na vsakokratno zahtevo!

DAJEJO SE TUDI NOVA KRATKOROČNA POSOJILA!

Uraduje se izvzemši nedelje in praznike vsak dan od 1/2 9 do 12. ure v lastni hiši na Glavnem trgu.

Poštno hranilnični račun št. 11031. — Telefon št. 11.

HRANILNICA IN POSOJILNICA V KAMNIKU

reg. zadr. z neom. zavezo.

Ustanovljena 1. maja 1906.

Priporoča se

Nova založba

v Ljubljani
(Kongresni trg 19)

knjigarna,
trgovina s
pisarniškimi
potrebščinami
in umetninami

HRANILNICA IN POSOJILNICA V DOMŽALAH

se priporoča
vsem dosedanjim
in bodočim
vlagateljem

Trgovina z vinom -

cementom - „Bohnova“

strešna opeka - zdrcivil-

nimi zelišči - deželnimi

peidelki in apnom na debela

Ant. Stergac - Kamnik

Pri nakupu zahtevajte le znamko

„PAX“

Pod to znamko dobite ceneno in v dobri kвалiteti vse vrste namiznih sveč, nagrobne lučke, stearinske in voščene (oltarne) sveče. Na zalogi imamo stalno voščene nagrobne sveče, BAKLJE, čebelni vosek, parafin, stearin, dušice, kadilo itd.

Svečarna „PAX“, Kopač & Stelè družba z o. z.
Ljubljana, Celovška cesta št. 14. Telefon 3114.

VODE FERDINAND

trgovec z vinom
v Komendi priporoča
vina iz svoje priznane
zaloge

Priporoča se

LEONARDI LUDVIK

trgovina in gostilna

VIR pri Domžalah

„Ja če bi aparat stal le 1000.- Din:

*potem ga bi pa
jaz tudi kupil”*

Takih želja smo doslej slišali mnogo, nam vsem so se zdele neizpolnjive. — In danes? Tovarna „RADIONE“ prinaša na trg nov aparat na električni tok z vdelanim zvočnikom, za normalne in dolge valove

le za 750.- Din

Radia družba z o. z.

Ljubljana, Miklošičeva cesta 7

Aparat sprejema 20—30 postaj, deluje na vsak tok in vsako napetost ter rabi le 15 wattov, tako da stane poraba toka v Ljubljani le 10 par, na deželi pa le 7 par na uro! — Oglejte si ga pri nas!

Misijanska tiskarna

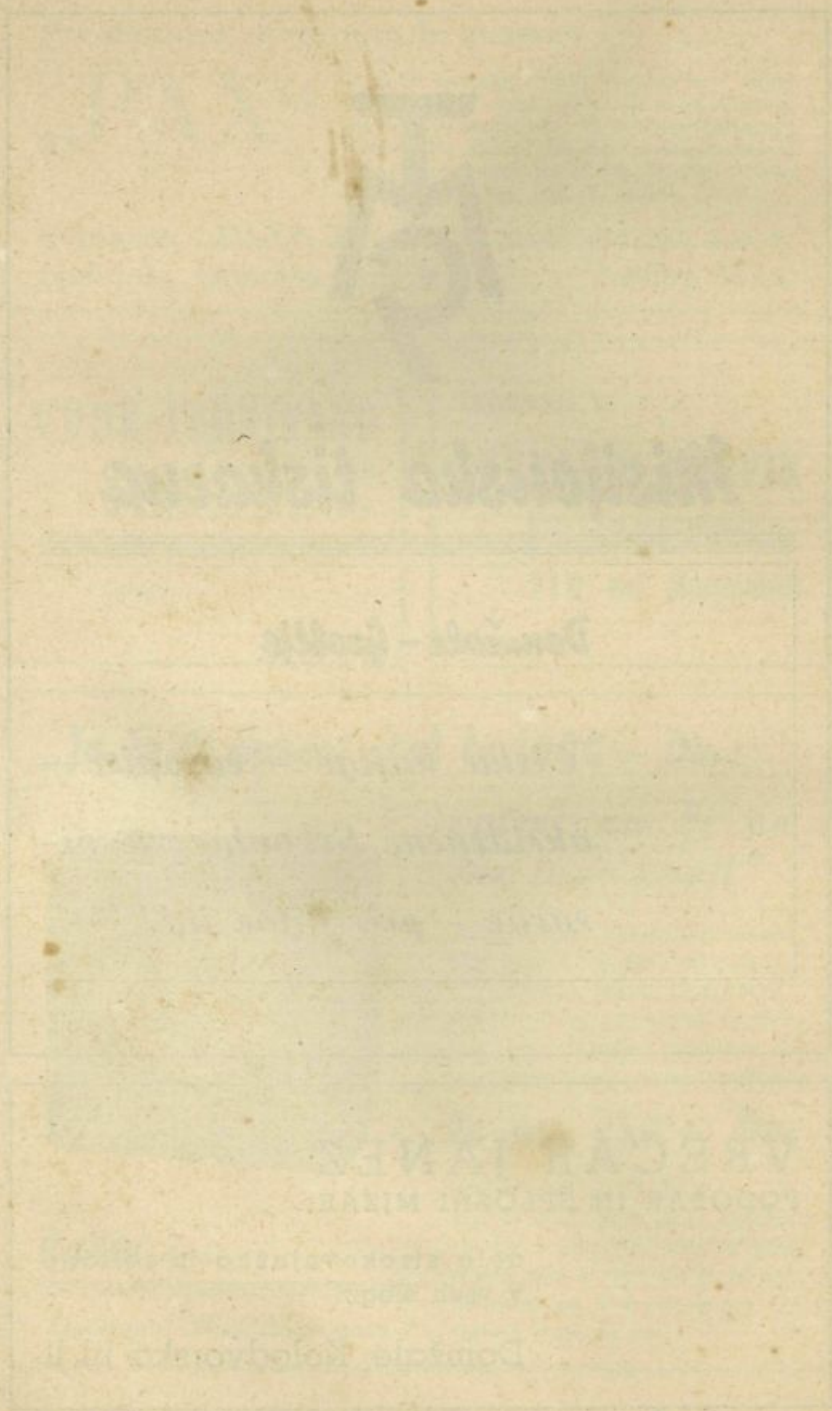
Domžale - Groblje

*Tiska knjige - časopise -
akeidenčne tiskovine za pi-
sarne - prireditve itd.*

VREČAR JANEZ
PODOBAR IN SPLOŠNI MIZAR

delo strokovnjaško in solidno
v vseh slogih

Domžale, Kolodvorska ul. 11

Domžale
Odmz-V 908(Domžale)
NA

KNJIŠNICA DOMŽALE

908(497.12 Kamnik)

0090950921

COBISS